

sau altul! (Eminescu, *Poezii*, 282). Și dac'a fost peștăd es, e lucru tare cu 'nșeles (Coșbuc, *Balade și idile*, 16).

8°. obiecte: *Să vadă... dacă acele poame eră de mâncare sau ba* (Drăghici, *Robinson Cruzoe*, 51). *Ne'ndoim dac'așa oameni, întru adevăr au stat* (Alexandrescu, *Meditații*, 8). *Ia să te vedem, dacă mi-i găci tu cimilitura aceasta* (Creangă, *Pov.* 150). *Îl întrebă dacă este bine să o ia* (Ispirescu, *Leg.* 22).

9°. Subiectiv și atributiv în același timp se poate interpreta exemplul: *și [pricina] dacă mă vezi așa de jigărit, este că n'are cine să mă hrănească* (Ispirescu, *Leg.* 15).

N. Drăganu.

Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză.

Soției mele.

Dintre marile literaturi europene literatura engleză este una din cele de pe urmă ce au ajuns să fie cunoscute la Români. Nici nu este de mirare, dacă ținem seamă de distanța care ne desparte de Anglia și de lipsa în trecut de relațiuni, care nici până acum nu s'au înmulțit prea mult.

Astăzi chiar, dintre miile de Români, cari își fac studiile câte 5—6 ani dearândul la Paris, foarte puțini au curiozitatea de a trece, chiar și pentru câteva săptămâni, Canalul Mânecii, mulți de sigur din teama de necunoscut, neștiind limba. Totuși din când în când, câte unul mai doritor de a cunoaște lumea, se abăte și prin Anglia. Cel dintâiu care ne-a lăsat și o însemnare a călătoriei sale prin acele locuri a fost Petrache Poenaru, organizatorul școalelor din România, care a vizitat mai multe orașe din Anglia pe la 1831¹.

Mai multe descrieri de acest fel au lăsat Englezii care au călătorit prin Țările Românești². Vizitele Englezilor care au făcut ca poporul român să fie mai cunoscut în Anglia, n'au contribuit

¹ Însemnările lui, relative mai ales la industria și instrucția engleză, au fost publicate de dl. Iorga în „Histoire des relations Anglo-Roumaines“, p. 114—130. Iași, 1917.

² Vezi Iorga, *op. cit.*; M. Beza, *English Travellers in Rumania*, în „Papers on the Rumanian People“, London, 1920 și I. Botez, *Scriitori engleji despre Români*, în „Studii și observații“, București, 1920. La acestea se poate adăoga, cu toate că este opera unui american, ultima carte a lui Ch. U. Clark, *Greater Roumania*, New-York, 1921.

însă mai de loc ca să facă mai cunoscuți pe Englezi în România.

Dacă însă călătorii români în Anglia au fost rari, și mai puțini, firește, au fost aceia cari și-au dat osteneala să învețe limba engleză. Pe la 1837, o notă adresată de guvernul englez Ministerului Afacerilor streine din București a fost înapoiată cu cererea ca astfel de comunicări să fie însoțite de traducerea în limba franceză, deoarece nu eră nimeni în tot Ministerul care să înțeleagă limba engleză¹. Chiar și mai târziu limba engleză este foarte puțin cunoscută în România, până aproape de sfârșitul secolului trecut, când începe a fi învățată și în unele dintre liceele reale și ajunge oarecum la modă în societatea înaltă după venirea în România a Reginei Maria. În timpul din urmă cunoașterea ei s'a mai răspândit, mai ales în Ardeal, prin numeroșii Români cari au fost în America și în genere prin înmulțirea relațiilor României atât cu Anglia, cât și cu America.

Traduceri românești, direct din englezește, nu apar decât relativ târziu și sporadic; cea dintâia de acest fel este traducerea lui „Manfred“ al lui Byron, de C. A. Rossetti, la 1843. După aceasta mai apar din când în când altele, în special traduceri din Shakespeare ale lui P. Carp și ale fraților Scarlat și Dimitrie Ghica. Traduceri din literatura engleză, făcute însă din limba franceză sau germană, uneori și din grecește sau din alte limbi, începuseră să apară încă cu câteva decenii înainte și după aceea, până astăzi chiar, cele mai multe din operele literaturii engleze sânt traduse din franțuzește sau nemțește.

Cele dintâi traduceri românești după scriitorii englezi sânt cărți religioase sau descrieri de călătorii, privitoare mai ales la țările românești².

¹ Beza, *op. cit.*, p. 62.

² Cea dintâiu operă tradusă în românește după un scriitor englez, este o lucrare teologică scrisă în latinește: Beveridge 1638—1708, *Synodicon, sive Pandectae canonum Apostolorum et conciliorum ab Ecclesia graeca receptorum* (1672), tradusă supt titlul: *Canoanele sfintelor Săboară, tălmăcite și scrise de Samuil Clain de la Sad, ieromonahul din mănăstire Sfintei Troiță din Blajiu, 1789*. S'au tălmăcit din Bevereghie fiind eu Samoil Clain în Oradiă la Exțelenția Sa episcopul Ignatie Darabant într'o iarnă în anul 1789. De același fel este o lucrare tipărită câteva decenii mai târziu, la 1831 în Iași, în volumul intitulat: *„Funie sau fringhie întreită, tălmăcită din grecească în romano-dachicească sau moldovenească de smeritul kiriu kir. Veniamin Costachi, Mitropolit Suceviei și Moldaviei“*, care cuprinde trei lucrări pe care „Arhiepis. Arstrahanului Evghenie Volgar le-au îngrecit“. „Prin cea întâi, luminat se arată sfințenia hristianismosului înlăuntru privindu-să osebit și fără de proceștiile înainte spunerii și de minunile ceale mai presus de fire săvârșite, scrisă de Soăm Tenyńskiul (probabil Sam. Tennvson) Milord și členul parlamentului celui ce e la Anoheli“.

Primii poeți englezi care ajung să fie cunoscuți aici sânt acei cari erau pe atunci la modă în apusul Europei, poeții pe cari îi citeau și de la cari se inspirau scriitorii romantici, mai ales Young, Ossian și Byron.

Young a fost foarte popular printre Români în prima jumătate a secolului trecut. Opera lui eră socotită de altfel ca o carte religioasă și întâiul ei traducător o recomandă pentru „pilda frumoaselor obiceiuri și a evlaviei”.

Noptile lui Young sânt prima operă a unui poet englez care ajunge a fi cunoscută printre Români și exercită o influență puternică asupra unei întregi generații, ba încă și azi unii bătrâni își aduc aminte de cartea aceasta ca de una dintre cele mai înălțătoare cărți citite în tinerețea lor. Poezia ei, plină de melancolie față de nestatornicia vieții pământești și de mân-

Deși nu aparținând cu totul literaturii, dar mai aproape de ea sânt două descrieri de călătorie traduse în românește câțiva ani mai înainte. Prima e „*Călătoria lui Cox*”, *Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark by W. Cox*, London, 1784, traducere românească de Ștefan Beldiman Vornic, făcută între 1824-25, cuprinzând numai „Călătorie în țara leșască și Rosiia”, care interesau mai deaproape pe traducător, fiind vecini. Traducerea e făcută din franțuzește, după traducerea lui Mallet, publicată la Geneva, 1786. Se află în manuscris în două volume (Mss. 28, 29) la Academia Română, n'a fost publicată, este slabă și n'are decât valoare istorică.

Mai interesantă pentru noi din punct de vedere al textului, deși traducerea făcută din franțuzește e foarte slabă, este cartea lui Thornton despre Turcia și despre Principatele Române, al cărei titlu în traducere românească sună: „*Starea de acum din oblăduirea gheograficească, orășenească și politicească a Prințipurilor Valahiei și a Moldaviei după îngrijirile făcute de o lăcuire de ani cincisprezece, atât în Țarigrad cât și în împărăția turcească de Thomas Thornton Englezul, sol fiind la Țarigrad, tipărită la Paris în anul 1822, iar acum tâlmăcită în limba românească și dată la tipărire spre cunoștința neamurilor acestor două Prințipaturi de un Roman pofitoriu de îndreptarea neravurilor neamului românesc și a sa luminare, spre mărirea și buna fericire. La Buda în crăiasca tipografie a Universității Ungariei, 1826*”. După cum se vede, traducătorul este anonim. Dl P. V. Haneș, în studiul său *Un călător englez despre Români*, dovedește că lucrarea de mai sus a fost tradusă de Const. Goleșcu, acel care a scris și *Insemnare a călătoriei mele* (vezi și darea de seamă făcute de scriitorul acestor rânduri în *Dacoromania*, vol. I, pag. 502-505). Este interesant de notat aici și faptul că între multe proiecte de constituții ce se făceau mai ales în Moldova după 1821, unul intitulat „Planul sau o formă de oblăduire republicană de Logofătul Dimitrie de Sturza” este de inspirație engleză; căci însuși Logofătul mărturisește pentru unul din principiile sale esențiale că este „întocmai cum se obișnuiește și la Englitera, țara slobodă, vrednică de a lua paradigmă de la dânsa”. El este publicat în *Unicarul lui Codreanu*, vol. IV, p. 285. După cum observă D. V. Baranoschi (*Originile Democrației Române, Cărvunării*, Iași, 1922), „planul”, care nu poartă dată, nu poate fi decât din epoca Căimăcămiei, căci un proiect republican supt o domnie ocupată ar fi fost un act revoluționar.

gâietoare încredere în viața viitoare, vorbea mult sufletelor acelor oameni evlavioși de acum o sută de ani, peste capetele cărora trecuseră atâtea nenorociri. Stilul declamator al acestor poezii li se părea tot ce poate fi mai desăvârșit, așa încât, Alecu Beldiman, scriindu-și *Jalnica Tragodie* și văzând că nu poate spune, cum ar vrea, toate câte îi stăteau pe sîflet, zice că ar trebui să lase pe Young să vorbească în locul lui; iar când, mai târziu, Simeon Marcovici îl traduce în românește, consiliul profesoral al Colegiului național Sf. Sava recomandă cartea „pentru deprinderea tinerimei la analisisuri și la compuneri“.

Prima traducere a „Noptilor“ a fost făcută în 1819, la Iași, de Lazăr Asachi, tatăl lui Gheorghe Asachi. Ea n'a fost tipărită, se află în manuscris la Academia română¹. Textul cuprinde întreagă opera, dar împărțirea pe capitole nu corespunde cu cel englez, ci cu traducerea franceză a lui Letourneur², el însă va fi făcut-o mai probabil după o traducere făcută după aceasta din urmă în rusește sau polonește, limbile pe care le știa el, căci Lazăr Asachi, de origine român transilvănean, înainte de a se stabili ca protopop în Moldova, fusese „preot de polc în armata rusească“ și apoi capelan și preot la spitalul din Lemberg³. O dovadă că a tradus din rusește ar putea fi și numele

¹ *Plângerea sau gândurile cele de noapte a lui Iunghu pentru Vieța, moarte și pentru nemurire*, acum, în zilele oblađuirii înălțimei sale Domnului Scarlat Alexandru Calimahi Vvd. iară întru cele duhovnicești întâiului al țării ocărmuitoriu prea osfinție sa Kyriu Kyriu Veniamin Mitropolitul Moldaviei s'au tălmăcit de întâiul al Moldaviei protoiereu Lazar Asaki. La anul de la mântuirea lumii 1819.

Academia Română. Mss 1771 în volumul: Iosif Mitropolitul, Versuri și Proză.

² *Tomul I.*

- Noaptea I. Ticăloșia firii omenești
- II. Prieteșugul
- III. Vreme
- IV. Națisa
- V. Doștoria împotriva temerii de moarte
- VI. Nețăneară de minte pentru moarte
- VII. Insușime morții
- VIII. Nemurirea
- IX. Nemurirea. Dovada firiască
- X. Nemurirea. Moralicești dovezi luate din om
- XI. Istoviciunea
- XII. Folosițele noapții și a singurătăței

Tomul al doile.

- Noaptea XIII. Măhniciunea și nenorocirea
- XIV. Mărimea sufletului
- XV. Lumea
- XVI. Desfătare și desineucidere
- XVII. Icusită pricepere
- XVIII. Muștrare cugetului științei
- XIX. Imbunătățirea
- XX. Ceriurile. Ființa lui Dumnezeu și ale Duhurilor
- XXI. Ceriurile. Mulțimea lumilor
- XXII. Obicinuită privirea ceriurilor
- XXIII. Cântarea celui prea înalt
- XXIV. Mângăere.

³ E. Lovinescu, *Gh. Asachi*, în *Conv. literare* XLVI, p. 268 și urm.

de persoane care se găsesc în biografia ce însoțește traducerea și care au formă rusească, precum sânt: Edvard, Garvei în loc de Harvey (cu G în loc de H, ca în rusește) și altele.

Traducerea aceasta, făcută în astfel de condițiuni, deși completă și destul de bună pentru vremea ei, n'are totuși decât interesul istoric de a fi prima traducere românească a unei opere poetice engleze și nu s'ar putea publică astăzi, cu atât mai mult că avem o altă traducere a aceleiași opere, făcută puțin mai târziu și care este una dintre cele mai frumoase traduceri ce avem în românește.

Aceasta este opera lui *Simion Marcovici*, profesor la Colegiul Sf. Sava, unul dintre colaboratorii lui Eliade și a fost tipărită în tipografia acestuia. Traducerea aceasta nu este completă, ea cuprinde numai „o culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Jung“¹, dar opera întregă nici nu are interes de a fi tradusă în românește, căci autorul ei se repetă foarte mult și este adesea monoton; însă bucățile traduse aici merită să fie retipărite, în special unele dintre ele, care și-au găsit loc de altfel în crestomații (ca acea de Pompiliu și Paul). Traducerea lui Marcovici este făcută din franțuzește, după aceea a lui Letourneur și ca atare, firește, nu redă nici ea absolut exact textul englez, cu atât mai mult că Letourneur, el însuși, și-a permis unele schimbări, mai ales în ce privește aranjarea textului, făcând prescurtări și transpunând unele pasagii, fiind nemulțumit de »desordinea« originalului. Încolo traducerea franceză nu se depărtează prea mult, iar aceea a lui Marcovici, deși este liberă și se luptă cu unele greutăți, limba nefiind încă destul de bogată, mai ales în cuvinte abstracte, pentru a redă toate nuanțele textului, este totuși foarte frumoasă, făcută cu mult simț pentru ritmul frazei, seamănă cu limba celor mai bune traduceri ale Bibliei, din care, în special din Cartea Înțelepciunii și a Psalmilor, își are originea și gândirea scriitorului englez. Ea ar putea servi de model în această privință și a fost de altfel folosită pentru cuvintele și expresiile ce se află într'nsa la lucrarea marelui Dictionar al limbei române pe care-l publică Academia. Traducerea aceasta a fost una dintre cărțile cele mai citite, deoarece a avut două ediții, ceea ce eră foarte rar pe vremea aceea. Prima ediție n'am mai găsit-o nicăieri, ea trebuie

¹ Are numai opt „Nopți“ și anume: I, Ticăloșiile omenirei; II, Prișugul; III, Vremea; IV, Narcisa; V, Împotriva fricei de moarte; VI, Întristarea și nenorocirea; VII, Mângâierea; VIII, A doa venire.

să fi apărut pe la 1831 și a fost publicată ca adaos literar la *Curierul românesc* (Partea III-a):

A doua ediție „îndreptată și adăogată cu un cuvânt al lui Jung asupra [celeii] a doa veniri“, a fost tipărită la 1835¹.

Iată începutul *Noptii I* după traducerea lui Asachi și a lui Marcovici:

Ticăloșia firii omenеști.

Somnule cel dulce a cărui putere de balsam întărește firea cea slăbită. O vaiu mie! Iată că mă părăsește. Samănă cu lumea ce stricată, fuge de la cei nenorociți și să sălește a fi de față acolo unde să lingusește norocul. Cu grabnică zburare încunjură lăcașul în care aude gemere, și iute să duce ca să să odihnească pe ochii ce nu sânt stropiți cu lacrimi.

După oarecare minunte a cei neticnite odihne și ca unul ce de multă vreme de alt somn n'am știut, mă trezesc. Norociți sânt acei ce nu să mai trezesc! Numai acele cumplite visuri de nu ar spăimântă și pe morții în mormânturile lor.

O cât de năsalnică grămădirea acelor ciudate inbuimăciri au oboasăt gândurile mele în vremea adormitei minții! O cum rătăciem din nenorocire în nenorocire! Am ispițit toată cumplirea dăznădăjduirii din pricina nălucitelor întâmplări. După ce m'am trezit și mi-am venit în fire, ce am câștigat? vaiu! Iată numai că am făcut schimb celor rele. Și adevărul să face mie mai cumplit decât înșălăciunea visului. Zilele sânt pre scurte ca să ajungă la durerile mele, iar noapte, așa este, noapte, când este mai posomorată fiind îmbrăcată cu cele mai groase întunecare, nu este așa cumplită ca soarta me, mai puțin este mahnită decât sufletul meu².

Ticăloșiile omenirii.

Dulce somn! Tu, al cărui balsam mântuitor ușurează natura suferitoare, unde fugi!... ah! El mă lasă. Asemenea cu ființele cele desfrânate, el se depărtează de nenorociți! Statornic a fi față unde zămbește norocul, fuge nemilostivul de lăcașul suspinurilor, și își alină aripile pe ochii cei fără de lacrimi...

După câteva minaturi de odihnă turburată de visuri obositoare (oh!... câtă vreme este de când liniștea nu s'a apropiat de mine!), mă deștept! Fericiți cei ce nu se mai deșteaptă, dacă însă visurile spăimântătoare nu turbură și țărâna mormânturilor.

Ce valuri înfocate de visuri sfâșietoare au năvălit asupra simțirilor mele în adormirea duhului meu! Cum mă rătăceam din nenorocire în nenorocire! Simțeam toată grozăvia desnădăjduiri pentru chinuri ce se zămislesc împreună cu noi, și pe care o creștere temeinică ne-ar face să nu băgăm în seamă. Viindu-mi în simțire, ce am câștigat?... Schimbare de amărăciuni, căci adevărul mă chinuște mai mult decât înșălăciunea. Of! ce viață amară! Zilele sânt prea scurte și nu ajung la durerile mele, și noaptea... da... noaptea cea mai grozavă, în minutul în care se înfășură cu cel mai adânc întunec, este mai puțin tristă de cât soarta mea, și mai puțin melancolică de cât sufletul meu.

¹ După această traducere s'au mai tipărit o a III-a ediție la 1871 (de I. Ulmeanu, la Focșani) și o a IV-a (din greșală însemnată ca a treia) de Ciurcu, la Brașov.

² În câteva pagini în traducerea lui Asachi (cea de pe coloana I-a) sânt îndreptări făcute de o altă mână, probabil aceea a fiului traducătorului, a lui Gheorghe Asachi, care înlocuște unele cuvinte de origine slavă, sau pe care le crede el astfel, cu altele de origine latină. Așa înlocuște: o vaiu mie! prin amar mie! și în alt loc prin: aleu!; apoi în loc de: vreme, odihnă, pricină, ceasul, glasul, ibovnicul, pune timp, răpaos, cauză, oara, viersul, amantul; chiar înger îl înlocuște prin anghel, firea prin natura, desfătare prin plăcere. Uneori îndreptarea propusă strică textul cu totul, ca atunci când în loc de: tăcerea vecinului haos scrie: seculozului haos, sau mândră roază în loc de trandafir frumos.

Traducerea lui Marcovici a servit și drept carte de școală pentru elevii colegiului Sf. Sava, singura școală înaltă românească pe vremea aceea, în care au învățat toți oamenii de seamă de atunci, între alții *Cesar Boliac* și *Grigore Alexandrescu*, cari au fost amândoi influențați de ea. Cel dintâiu în special, abia eșit din școală, a publicat în 1835, în tipografia lui Eliad, un volum de *Meditații*, care nu sânt în cea mai mare parte decât imitațiuni ale *Noapților* lui Young, apărute în a doua ediție chiar în același an. Iată, de pildă, *Meditația* II-a, intitulată: *Ceasul ai treilea după miezul nopții*:

Lină tăcere! Balsam vindicător al turburatelor suflete! . . . Tu al cărei plăcut nectar, favorit inimilor simțitoare, deșteaptă ținerea de minte, ne bucură repetându-ne mulțumirile ce în tre-

neur și într'o traducere aproape literală, făcută de mine după textul englez, în versuri albe ca în original:

Des misères de l'humanité.

Doux sommeil, toi dont le baume répare la nature épuisée . . . Hélas! il m'abandonne. Semblable au monde corrompu, il fuit les malheureux. Exact à se rendre aux lieux où sourit la fortune, il évite d'un oeil rapide la demeure où il entend gémir, et va se reposer sur des yeux qui ne sont point trempés de larmes.

Après quelque moments d'un repos agité, et depuis longtemps je n'en connais plus de tranquille, je me réveille! . . . heureux ceux qui ne se réveillent plus! . . .

Pcurvu toutefois que les songes effrayans n'épouvantent pas les morts dans le fond des tombeaux.

Quels flots tumultueux de rêves insensés ont battu mes sens pendant le sommeil de ma raison! Comme j'errais de malheurs en malheurs! J'éprouvais toutes les horreurs du désespoir pour des infortunes imaginaires. Rendu à moi-même et retrouvant ma raison, qu'ai-je gagné à me réveiller? Hélas! Je n'ai fait que changer de maux, et je trouve la vérité plus cruelle encore que le mensonge. Les journées sont trop courtes pour suffire à ma douleur. Et la nuit, oui, la nuit la plus noire, au moment même où elle s'enveloppe des ténèbres les plus profondes, est encore moins triste que ma destinée, moins

O somnule îmbălsămat și dulce
Întăritor al Firii obosite!

Ca lumea și el vine doar în treacăt
La cei căror norocul le zâmbește,
De cei nenorociți se 'ndepărtează;
Cu aripa-i de puf el zboară iute
Departa de durere și se lasă
Pe genele de lacrimi ne'ncărcate.
Dup'o odihnă scurtă, turburată
(Ca'n totdeauna), mă deștept acum.
Ah, cât de fericiji mai sânt aceia
Ce nu se mai deșteaptă niciodată!
Zadarnic ar fi totuși, dacă vise
Ne-or chinu'i'n morminte. — Mă deștept,
Leșind ca dintr'o mare zbuciumată
De vise, 'n care gândul meu pierdut
Și desperat din val în val aleargă,
Tot prin nenorociri închipuite,
Pierzându-și cârma minții, la 'ntâmplare.

Amarnică schimbare! Tot mai rău.
Prea scurtă este ziua pentru chinu-mi,
Și noaptea 'n culmea stăpânirii ei
Întunecate, este ca lumina
De soare față de amara-mi soartă.

(Chiar această traducere, mai scurtă decât cea franceză, are șapte versuri mai mult decât în original, aceasta din cauză că cuvintele românești sânt mai lungi decât cele englezești).

cut am gustat și arătându-ne viitorul ca un veac aurit, ne făgăduiește într'însul dobândirea celor mai mari fericiri! . . . Toată suflarea tace! Toată făptura visează în pace plăcerile ce au a le gustă mâne! . . . Nimic nu turbură somnul cel după urmă al norocitului . . .¹.

În același fel sânt și celelalte meditații, întitulate: Înșălăciunea nădejzii, Neîncredințarea în prieteni, Sinucidul (*sic*), Nălucul sau peste un an, Înserarea, Moartea, Schimbarea Soartii, etc.

Un alt scriitor, mai puțin însemnat, din acel timp, *Dr. Vasici*, publică, în *Foaia pentru minte* de la Brașov, cugetări în felul acelora ale lui Young. Ch'ar în poeziile lui Grigore Alexandrescu s'ar putea observa influența lui Young, care de altfel merge de multe ori paralel cu a lui Lamartine, el însuși foarte influențat de scriitorul englez și mai aproape în spirit de acesta, decât de contemporanul său Byron, pentru care avea mare admirație².

Cel din urmă care traduce din Young este *Andrieu Muresianu*, care și-a petrecut ultimii ani amăriți ai vieții sale cătându-și mângâiere în cartea poetului englez. Traducerea lui este în cea mai mare parte pierdută, numai câteva pasagii din *Noaptea din urmă*, întitulată *Mângâierea*, au fost publicate după moartea lui în *Foaia pentru minte* din Brașov în anul 1864. Traducerea lui este în versuri albe și a fost făcută de sigur din limba germană, ea însă n'ar mai putea fi citită astăzi, fiind scrisă în limba, pusă la modă de Cipariu și Eliade, plină de la-

¹ Compară pentru aceasta, pe lângă pasagiul din Young, citat mai sus, și următoarele rânduri, tot după traducerea lui Marcovici: Ce tăcere nesupărată! . . . Ce întunec adânc! . . . Toată zidirea doarme! . . . Parcă s'ar fi precurmat mișcarea ce dă viață Universului și natura ar fi făcut o stare! . . . Tăcere! . . . Întunec! . . . păreche măreață, fii ai veșnicii nopți! Voi, a cărora înfășoare întărește sufletul . . .

² Un volum de versuri, tipărit în Buc. 1855 întitulat: *Momente câmpenești, culegere din poeziile unui sătean*, anonim, arată de asemenea influența lui Young în unele poezii ca; Întristarea și Cimetierul; autorul pune chiar ca motto de mai multe ori versuri de ale poetului englez, în englezește, ca de ex: *My song but echoes what great nature speaks*, tradus în versuri românești astfel:

Cântarea mea e numai o simplă resunare
Din cele ce vorbește această fire mare.

tinisme ca: eschisatoare, macru, medinoptiară, vultul, culpa, etc¹.

Traducerea franceză a „Noptilor“ eră însoțită de „Elegia scrisă în cimitirul unui sat“ de *Thomas Gray*, un contimporan al lui Young, vestit de altfel mai ales pentru această bucată, desăvârșită ca formă și înduioșătoare prin sentimentele umanitare, exprimate în ea. Aceste sentimente l-au îndemnat de bună seamă și pe *Gheorghe Asachi* să o imite în românește, în „Elegia scrisă pe țințirimea unui sat“, publicată în volumul său de *Poezii*, apărut la Iași în 1836, dar făcând parte dintre bucățile scrise între 1812—1827, cum spune în prefață; așa încât aceasta este prima poezie engleză imitată în versuri românești. El a avut probabil înainte traducerea franceză în proză, făcută de Letourneur, pe lângă cea în versuri a lui Marie-Joseph Chénier (fratele lui André Chénier) și tipărită în același volum².

Poezia lui Asachi are stângăcii, datorite în parte faptului că limba literară nu eră încă formată, și pe alocuri sânt inversiuni greoaie, câteodată întrebuițează greșit unele cuvinte, ca *jerbi* în loc de snopi, traducând pe franțuzescul *gerbes*, sau câte un cuvânt grecesc ca: evghenis, clironom, care sunau probabil mai puțin ciudat în vremea în care au fost scrise.

Sânt în această poezie totuși unele versuri frumoase, care însă nu sânt nici pe departe la înălțimea originalului, ce se distinge, cum am spus, printr'o formă desăvârșită, dar versurile lui Asachi au un farmec deosebit în limba aceea bătrânească și sânt scrise cu simțire:

Dulce boarea dimineței, buciumarea de păstor,
A cocoșului cântare, nici plăcerea de amor
N'or trezi pe adormiții din întunecul morșânt . . .
Sara de-acum n'or să vie la duibasele soții,
Nici primii-vor sărutare de la tinereti copii;

¹ Iată aici câteva versuri dintre cele mai bune (cu ortografia modernizată):

Ce-i pompa vieții noastre cu toate-a ei mărire
Mai mult ca-o moștenire florinte ce primirăm?
Căci macrul nostru agru s'au îmbunătățit
În creșterea cea grasă de secături deșerte
Prin pulberea de prieteni ce'n sine a primit . . .
Nu-i pulbere în lume ce viață n'ar fi avut,
Aratrul ca și sapa prefac în praf străbunii,
Din huma omenească e pânea cea de zi . . .

Un mic pasagiu din Young destul de frumos tradus, se află în volumul de „Traduceri“ de Gr. Lazu (Iași, 1896).

² Va fi citit-o poate și în traducerea rusească a lui Iukovski, care eră vestită, căci el știă și rusește, dar cum poezia lui Asachi datează din vremea prieteniei lui cu Bianca Milesi, care a făcut traduceri din englește, e mai probabil ca ea să fi avut sursa poeziei rusești.

N'or să guste împreună simpla cină sănătoasă,
 Ce se face mai dereasă de voroava cea duioasă.
 O voi carii n'aveți stimă pentru omul umelit,
 Nobili plin de fantazie, mândrii'n titlul rugenit,
 De ce 'n ură-aveți săteanul, când a frunții lui sudoare
 Au născut mărirea voastră ș'avușilor odoare ? . . .
 Poate că supt astă jărnă este-o inimă 'ngropată,
 Care-aveà în cursul vieții îndrăzneală înfocată,
 Suflet bun, cu direptate, de prin sfatul înțelept
 Patriei-ar fi fost un razim prin cuvinte și cu piept. . .
 Poate-ai cea dormitează a cotunului Franklin,
 Ce a patriei și-a științei purtă dragoste în sin;
 Cufundat în astă groapă poate zace vr'un Milton,
 Poate 'n mai puține-ambii vreun alt Napoleon! . . .
 Induratul ceriu nu vrură ca modestele lor nume,
 După moartea lor să fie spaimă au mirare 'n lume!
 Căci virtutea ca și răul cumpenite-s la sătean,
 El nu surpă, nici rădică tronul crunt unui tiran . . .

Această poezie nu este o traducere, ci o imitație, cum spune el însuși, fără să arate izvorul. El înlocuește, de pildă, pe Hampden cu Franklin, care erà mai cunoscut la noi, și pe Cromwell cu contemporanul său Napoleon, poate și pentru rimă. În genere el urmează foarte liber ideile textului, parcă mai mult după traducerea lui Chénier¹.

Poezia lui Gray a fost tradusă mai târziu în proză, probabil de *Gr. Granda*, și publicată, supt titlul «Cimitirul satului» în «Albina Pindului» din 1875. Traducerea e tot din franțuzește și nu e deosebit de bună.

✶ Intre primele traduceri în versuri românești după un poet englez trebuiesc puse, după limba în care sânt scrise, cele două făcute de *Costache Conachi* după *Alex. Pope*, un repre-

¹ Iată, pentru comparație, câteva versuri din aceasta :

Rien ne peut les troubler dans leur couche dernière,
 Ni le clairon du coq annonçant la lumière,
 Ni du cor matinal l'appel accoutumé,
 Ni la voix du printemps au souffle parfumé.
 Des enfants, réunis dans les bras de leur mère,
 Ne partageront plus, sur les genoux d'un père,
 Le baiser de retour, objet de leur désir,
 Et le soir au banquet la coupe du plaisir
 N'ira plus à la ronde égayer la famille . . .
 Là peut-être sommeille un Hampden du village,
 Qui brava le tyran de son humble héritage;
 Quelque Milton sans gloire, un Cromwell ignoré,
 Qu' un pouvoir criminel n'a point deshonoré.

zentant al raționalismului sec. XVIII, a cărui operă principală este poema filosofică „*Essay on Man*“. Ideea ei fundamentală „*Whatever is, is right*“ (Tot ce este e bine) e luată din filosofia contemporanului său Leibniz. Conachi o traduce pe aceasta, precum și o poemă lirică a aceluiași, intitulată, „*Scrisoarea Eloizei către Abélard*“. El le-a tradus pe amândouă din franțuzește, și anume pe cea de-a doua după traducerea lui Colardeau, *Oeuvres choisies*, tipărită la Paris în 1833, iar pe cea dintâiu după Fontanes și Delille, tipărită la 1821. După data tipăririi traducerii lui Colardeau putem fixa aproximativ epoca în care s'a făcut traducerea românească, în orice caz timpul înainte de care nu se poate să se fi făcut una din ele. În ce privește cealaltă, intitulată de el în manuscriptul original¹, *Precepturile moralului, sau voroava pentru om*“, deși ar fi putut s'o facă mai înainte, ea este, cred, posterioară celeilalte, pentru că este neisprăvită, neconținând decât trei cântece din patru, câte sânt în original, și nu este probabil să se fi apucat să facă pe a doua, înainte de a fi isprăvit pe cea dintâiu, deși aceasta nu ar fi absolut imposibil. Cred că nu greșim prea mult stabilind pentru amândouă epoca de la 1835—1840, poate chiar și ceva mai târziu. Ele n'au fost publicate însă decât mult mai târziu, la 1856, în Iași, în volumul intitulat: *Poezii, Alcătuiuri și Tălmăciri de Logofătul K. Konaki*², sub titlurile: *Eloiza către Abeliard și Cercare de Voroavă asupra omului*. Sânt scrise, amândouă, într'o limbă bătrânească, lipsită de neologisme, dar uneori atât de naivă, încât produce un efect comic. Așa de exemplu, în scrisoarea Eloizei:

Am simțit, Abeliar dragă, că mă aprind de isnoavă . . .
 Ah Abeliar! ce durere! ce necaz, ce junghiū de moarte
 A iubi pân' într'atâta și a petrece departe! . . .
 Te iubiiu, cunoscuī gustul, de hazul tău mă'mbătasem . . .

Au însă și versuri care nu sânt urâte, ca de exemplu începutul scrisorii Eloizei:

Intr'acest pustiu și tainic loc de nevinovăție,
 Unde pacea cu tăcerea au a lor împărăție,
 Și sufletele supuse la pravili măcar și grele
 Urmează faptelor bune, cu plăcute ostenele,

¹ Manuscriptul se află în posesiunea lui Papadopol-Calimah, care a publicat despre el un studiu în *Convorbiri literare*, XIX, p. 938-957.

² Republicat în Colecția Șaraga, la Iași, fără dată.

Ce furtună tulburată și odihnei surpătoare,
Se ridică în simfjrea unei biete muritoare!¹

„Cercarea de voroavă asupra omului“ este în genere mai reușită, ceea ce e încă o dovadă mai puternică că este posteroară celeilalte; în ea găsim versuri chiar frumoase, deși nu sânt la înălțimea originalului, care se distinge printr'o formă desăvârșită. Iată spre exemplu începutului cântului al II lea:

Omule! nu undi marea lui Dumnezeu adâncime,
Ci în inimă-ți te'ntoarce și vezi a ta însușime!
Pentru om este iar omul adâncă învățătură:
Ce ciudată întrebare! ce ciudată 'ncurcătură!
Câtă lumină într'insul ș'apoi și 'ntunecime!
Ce fire 'naltă măreața! ș'apoi cu câtă josime!
Îl vezi plin de luminare căzând în mari îndoiele,
Îl vezi plin de slăbăciune suferind cele mai grele!...
Haos de patimi urâte și de zădarnice gânduri,
Primite și lepădate într'un ceas în mii de rânduri...
De o potrivă puternic și slăbănog într'a sale,
Tot cade și se rădică, și iar cade în greșale...²

Această poemă, care a fost cunoscută mult mai târziu, n'a avut asupra contemporanilor aceeași influență ca *Noptile lui Young*, care de altfel erau și mai mult în nota timpului prin melancolia lor³.

* Desperarea lui Young a pregătit sufletele pentru desparerea și revolta lui Byron. În tot apusul „youngismul a precedat byronismul și a preparat spiritele pentru acesta“⁴.

¹ Iată pentru comparație și traducerea lui Colardeau, pe care a folosit-o:

Dans ces lieux habités par la simple innocence,
Où règne, avec la paix, un éternel silence,
Où les cœurs, asservis a de sévères lois,
Vertueux par devoir, le sont aussi par choix;
Quelle tempête affreuse, à mon repos fatale,
S'élève dans les sens d'un faible Vestale!...

² Cântul acesta a fost reprodus în 1864 în *Lepturariul rumânesc* al lui Arune Pumnul, care-i găseă meritul de a 'i scris „într'un stil rumânesc adevărat poetic. În comun șcia Conachi alcătui din limba cronicarilor vechi și a poezilor necunoscuți ai poporului Rumân, uă limbă melo-dioasă și respicativă cum nici visează cei mai mulți din poezii noștri moderni“.

Cântul I a fost republicat în întregime în *Cartea de citire de Pompiliu și Paul*, pentru frumusețea limbii sale arhaice.

³ Din *Pope* nu s'a mai tradus în românește decât un pasagiu din „*Essay on Criticism*“, supt titlul *Armonia imitativă*, în *Literatorul*, 1880, p. 273-4. Traducerea a fost făcută în proză, din franțuzește, de profesorul *Bonifaciu Florescu* și este destul de bine reușită.

⁴ E. Estève, *Byron et le romantisme français*, Paris, 1907, p. 35.

Byron apare la noi însoțind pe Lamartine, asupra căruia Young avusese de asemenea o mare influență¹. Lamartine avea pentru Byron o foarte mare admirație, deși nu-i aprobă felul lui de a gândi, și i-a dedicat chiar Meditația sa „Omul“, din care și romanticii români au învățat de sigur să admire pe acest „înger sau demon, geniu bun sau fatal“ cu „sălbatica armonie a concertelor sale“.

Byron a fost pomenit mai întâiu în România încă de acum o sută de ani, când și-o încheiat furtunoasa-i viață luptând pentru liberarea Grecilor, pentru care și cu versurile-i înflăcărase sufletele atât el cât și prietenul său Shelley, care-și dedică chiar drama sa lirică „Hellas“ „Excelenței Sale Prințului Alexandru Mavrocordat, fost Secretar pentru afacerile streine al hosphodarului Valahiei“. Grecii din Țările românești au vorbit de bună seamă despre tragica moarte, pentru cauza lor, a acestui poet care eră admirat pe atunci de toată Europa². Cauza Grecilor nu eră însă simpatică Românilor: nu trecuse decât puțin timp de când, amărît tocmai din cauza întrigilor acestora, plecase din țară Gheorghe Lazăr, dascălul lui Eliade, care, între altele, avea să traducă în românește cea mai mare parte din opera lui Byron. Câțiva ani mai târziu însă, când începuse să apară gazeta lui Eliade, *Curierul românesc*, găsim, în foiletonul numărului de la 30 Martie 1830, duiosul „Adio adio al lui Lord Byron la soția sa“ tradus în proză din franțuzește de C. F., probabil col. Const. Filipescu, un elev al lui Eliade, și și prieten al lui Boliac, cu care întemeiază mai târziu revista „Curiosul“, în care publică chiar o narațiune din englezește³. Aceasta este prima traducere în românește din Byron.

Traducerea este însoțită de un motto din poema „Cristabel“ a lui Coleridge, care se potrivește la soarta poetului, pe care rudele soției și întrigile l-au despărțit de aceea pe care o iubiă și de fiica sa, pe care nu avea s'o mai vadă niciodată „S'au iubit în tinerețele lor, dar gurile rele știu să învenineze și ade-

¹ W. Thomas, *Le poète Edward Young*, Paris, 1901, Partea II, cap. IX, Les nuits d'Young en France.

² Moartea lui Byron a fost anunțată și la București (Hurmuzachi, *Documente*, v. XVI, p. 1145). Vezi pentru cele ce urmează și *Istoria literaturii române* de G. B. Duică, p. 287 și aiurea. Bunăvoinței d-lui Duică am să-i mulțumesc pentru mai multe însemnări pe care nu le-ași fi găsit fără ajutorul d-sale.

³ G. B. Duică. *Ist. lit. rom. mod.*, pag. 293.

vărul, și statornicia nu se află decât în ceruri. Cărările vieții sânt semănate de spini, tinerețea este o deșertăciune și mânia asupra ceea ce iubește cineva, o smintire...“ Cu același sentiment începe și Byron poezia sa: „Adio! și dacă este pentru totdeauna, încă odată adio! Nu vrei să mă ierți! niciodată inima mea nu se va răsvrăti asupra ta... Cu toate ale mele greșale nu putea nemilostivii să aleagă alte mâni ca să-mi deschiză acest fel de rană crudă, decât mâinile acelea care mă îmbrățișau odată?... Vom trăi despărțiți și fieștecare zi ne va afla pe un pat vădov și singuratic. Când vei voi să te mângâi cu fiica ta, când sune-tul glasului ei cel dintâiu va lovi urechile tale, vei învăța-o oare a zice tată? Cu toate că niciodată nu va fi mângâiată de dânsul... Despărțit de orice mi-e drag, inima-mi se arde. Sânt singur, amărit și desnădăjduirea cea mai amară e că nu pociu muri“. Traducerea aceasta a lui Filipescu, deși pe alocuri cam greoaie, nu se depărtează prea mult de text.

O lună mai târziu apare tot în „Curierul românesc“ o altă poezie scurtă a lui Byron, tradusă de astă dată în versuri de I. St. Voinescul (Maiorul Ion Voinescul II, prietenul lui Gr. Alexandrescu și al lui Boilac, căruia fiecare din aceștia i-au dedicat câte una din epistolele lor în versuri). Traducerea, deși are unele stângăcii, este destul de bună față de cele ce se făceau pe atunci.

Grigore Alexandrescu traduce și el din nou, în versuri, acel „Adio“ și-l publică la 1832, în primul său volum de versuri „Eliezer și Nephtali“ și mai târziu îl reproduce în toate edițiile *Meditațiilor* sale. El este tradus din franțuzește după Amédée Pichot.

Traducerea aceasta este lăsată afară în edițiile mai nouă ale operilor lui Alexandrescu, ca aceea a lui E. Gârleanu, de bună seamă pentru că n'a fost socotită la înălțimea celorlalte poezii. Ea este de sigur una dintre primele sale încercări poetice și ca atare are defecte, mai ales pe acela de a lungi uneori prea mult textul. Așa, de pildă, versul:

Still must mine (heart) though bleeding beat
(Inima mea, deși sângerândă, trebuie încă să bată)

Este tradus prin:

A mea e sângerândă, dar însă pentru tine
Bate, s'asvârle, arde, și arde ne'ncetat.

Sânt însă și unele versuri frumoase ca :

Lovirea ce-mi dai mie de oameni se slăvește
 Când rana-mi sângerează, plăceri ei afl'atunci!
 Dar vezi că astă lume amar te necinstește
 Intemeindu-ți slava pe ale mele munci.
 Cu toate că 'n credință greșala-mi este mare,
 Cu toate că în faptă după a mea purtate,
 Destule am eu singur asupra-mi a 'mpută:
 Dar cruzii, nu putură un alt braț să găsească,
 Atât să mă sfășie ș'adânc să mă rănească,
 Decât brațul ce-odată cu drag mă 'mbrățișă?

„Cel care traduce din Byron mai mult decât oricine dintre Români a fost acel care a tradus și mai multe din poeziile lui Lamartine, anume *Eliade*. El spune: „mi-am pus înaintea a traduce ceva din autorii cei mai vestiți noi; *mi-am ales după a mea aplecare pe de Lamartine și Byron*“. Dintre cei doi, Lamartine eră de sigur cel mai aproape de sufletul lui credincios, dar spiritul de revoltă al lui Byron eră atât de potrivit cu împrejurările în care trăia Eliade, încât opera lui eră firesc să-l atragă. Încă din 1833 Eliade anunță¹ că se află supt tipar: *Luarea Corintului, Ghiaurul și Oscar d'Alva*. Acestea apar în 1834 odată cu *Logodnica d'Abidos*, a căreia „traducție slobodă“ e publicată întâiu în foiletonul *Curierului românesc*². În același an mai apar *Strigoii, Prizonierul de Chillon* (scris Șilon), *Lamentațiile lui Tasso, Parisina, Beppo și Mazeppa*, deci aproape toate poemele mai scurte ale lui Byron, mai întâiu supt formă de broșuri și apoi strânse la un loc în două volume formând „Partea I și II din operele lui Lord Byron“. Incepe după aceasta să publice traducerea operelor mai mari: în 1836 apar *Profețiile lui Dante și Ambi Foscari*³, în 1837 apar *Corsarul și Lara*⁴, formând No 2 și 3 din colecția autorilor clasici, din care aveă să iasă „la fieștecare două săptămâni câte o broșură“, și în care, alături de Byron, se publică din Alfieri, Homer etc. În 1839 apar *Cerul și Pământul și Marino Faliero*⁵. Urmează după acestea o pauză de câțiva ani, iar în 1844, publică o serie de traduceri de poezii mai scurte: *Melodii ebraice*⁶ și *Elegii* (la Tyrza), *Prometeu, Eutha-*

¹ În *Curierul românesc* 6 Iulie.

² 1834, 7 Iulie, No. 17.

³ Anunțate ca fiind supt tipar încă din 1834.

⁴ Supt tipar încă din 1835 și anunțat ca tipărit în *Curierul românesc* 22 Ian. No. 93 și 26 Martie 1837.

⁵ Cel din urmă anunțat încă din 1834, dar pus supt tipar abia în 1837.

⁶ În *Curierul de ambe sexe*, Periodul V, între 1844—47.

nasia și alte bucăți mai mici¹. Cel din urmă apare *Don Juan* (1847) numai primele două cânturi, din 16 câte conține opera întreagă a lui Byron².

În 1839, la începutul tomului al II-lea, în care este tipărit Marino Faliero, traducătorul cere iertare cititorilor pentru că a păstrat „în această traducție încă ortografia veche *z* și *x* și altele“, pentru că începuse a o tipări cu doi ani înainte și „nici traducătorul, nici tipografia n'a putut a schimbă ortografia, în vreme ce se începuse odată altfel“. Ceea ce-l nemulțumea însă eră de fapt mai mult decât aceasta: nu-i mai plăcea limba în care-și făcuse traducerile și în acelașian, 1839, el publică din nou cea mai mare parte din ele, schimbând cu totul limba, înlocuind cuvintele de origine slavă, prin altele de origine latină și făcând ici și colo și mici îndreptări, unde înțelesese greșit la început. Face schimbări chiar și în titlul bucăților, așa de exemplu: Oscar d'Alva, care la început eră intitulat *noutate*, acum este *nuvellă*, *Logodnica* d'Abidos este acum *Mireasa* d'Abidos, *Luarea* Corintului devine *Assediul* Corintului.

În 1848³ el publică un anunț în care spune că „din operele lui Lord Byron publicându-se prin broșure, fiecare amator a ajuns să le aibă necomplete“ și de aceea „fiind lipsă de unele s'au tipărit de-al doilea și compun trei mari volume în 8°“. De fapt unele dintre ele s'au tipărit acum a treia oară, ele poartă însă tot data ediției întâia, făcută înainte de a-și fi schimbat limba, așa încât găsim aceeași bucată, în două ediții care poartă aceeași dată, dar complet deosebite una de alta. Schimbarea în limbă s'a petrecut mai întâiu, după cum se vede din cele arătate mai sus, între 1837—1839. Pentru a da o idee despre schimbarea

¹ În foiletonul *Curierului românesc* din 1847.

² Este ciudat că Eliade n'a tradus și pe „Cain“ și nici nu este măcar influențat de el în poema sa originală „Anatolida“ (vezi mai jos), în care, în cântul al V-lea, este vorba despre uciderea lui Abel; ne-am așteptă la aceasta având în vedere admirația lui Eliade pentru Byron. Că nu l-a cunoscut, nu putem presupune, deoarece se află în traducerea franceză pe care a folosit-o, chiar în volumul care conținea pe „Cei doi Foscari“, piesă pe care a tradus-o. Explicația mai probabilă este că lui Eliade, care, cum spune, traduce „după a sa aplecare“, nu i-a plăcut această piesă care, cu revolta ei împotriva providenței chiar, mergea mai departe decât putea el să admită, cu sufletul său credincios.

³ În *Curierul românesc* Febr. 23

aceasta, dăm aici următorul pasagiu din Lara, după cele două texte, care poartă amândouă data 1837 :

Omul asta în junețea sa erà numai neastâmpăr și viață! *Indrăgit* în plăceri, iubind luptele, când în deliciale amorului când în ale câmpului de *cînste* când în *ale* oceanului, în tot ce-i *făgăduia* o desfătare sau *primejdie*; el toate le gustase și *sleise* toate *isvoarele* fericirii și durerii; *vrăjmaș* al grețosei moderații și vrând să *treacă* prin focul simțimentelor către însuși cugetările *sale*! *Stâmpetele* inimii *sale*, *înfruntă* cu dispreț vijeliile elementelor, și *strămutările* sufletului său întrebă cerul dacă are niscaiva *hrapiri* care să se poată asemăna cu dânsule.

Rob al tuturilor *patimilor covârșitoare*, cum se deșteptă el din *ciudatele sale* visuri? Vai! el nu se *făleă* pentru aceasta, ci fără îndoială își blestemă vejtejita inimă ce nu vrea încă să se sfărâme.

În traduceriile acestea ale lui Eliade vedem mai ales silința ce și-o da el de a redă o poezie bogată într'o limbă care nu erà încă deplin formată, dar care aveà mult mai multe posibilități decât bănuia el chiar, de multe ori tocmai în cuvintele pe cari voia să le elimine sau să le înlocuiască. Sforțările sale n'au fost însă inutile, și multe cuvinte pe care el le întrebuițã atunci pentru întâiași dată au rămas în limbă, după cum a arătat d-l P. V. Haneș, într'o lucrare a sa¹. Tocmai aceste traduceri ne arată însă că multe din neologismele întrebuițate de el nu sânt luate din italienește, ci din franțuzește și că tendința italianizantă este mai mult superficială. Cercetarea aceasta nu intră în cadrul lucrării de față, atragem numai atenția asupra faptului că unele din cuvintele întrebuițate aici nici nu există în italienește (ca picant, contratimp etc.), și nu pot fi date ca probă pentru influența italiană asupra lui Eliade, cum face d-l Haneș, de asemenea de multe ori el întrebuițează expresii greșite, copiate

¹ *Desvoltarea limbii literare române în prima jumătate a sec. XIX*, (Buc. 1904). La pag. 136 se dau alte câteva exemple de felul cum și-a

Omul asta în junețea sa erà numai neastâmpăr și viață! *Inamorat* în plăceri, iubind luptele, când în deliciale amorului când în alle câmpului de *onoare* când în *alle* oceanului în tot ce-i *promitea* o desfătare sau *pericol*; el toate le gustasse și *desecasse* toate *sorgențile* fericirii și durerii; *inemic* al grețosei moderații și vrând să *scape* prin ardoarea simțimentelor de cugetările *salle*! *tempestele* inimei *salle*, *sfidă* cu dispreț vijeliile elementelor, și *transporturile* *salle* întrebă cerul dacă are niscai va *răpiri* care să se poată asemăna cu dânsule.

Sclav al tuturilor *passiunilor extreme*, cum se deșteptă el din *straniile* *salle* visuri? Vai! el nu se *lăudă* pentru aceasta, ci fără îndoială își blestemă vejtejita inimă ce nu vrea încă să se sfărâme.

din franțuzește, ca „seamănă că“ în loc de „pare că“¹ etc., și de sigur multe din cele ce se găsesc și în italienește, nu sânt luate din această limbă, ci din textul traducerii franceze pe care a folosit-o.

Traducerile lui Eliade sânt făcute după traducerea în proză franceză a lui A. Pichot și E. de Salle, și anume după a doua ediție publicată în 1820-22. Probă pentru aceasta este că poema apocrifă „Strigoiful“ (Le vampire), pe care Eliade o traduce, nu se află decât în cele două ediții dintâiu, iar „Cei doi Foscari“, pe care deasemenea i-a tradus, apar mai întâiu în ediția II-a. Nici chiar această a doua ediție n'a fost completă; ea nu conținea din „Don Juan“ decât cântul I și II, și atât a tradus și Eliade. Despre această traducere franceză, Byron însuși spune că eră „foarte inferioară“ altele publicată câțiva ani mai înainte în „Bibliothèque universelle“ de la Geneva și exclamă într'o scrisoare către un prieten „Traducerea mea în franțuzește!!! Vai mie! Vai mie!“ („The French translation of us!!! Oime! Oime!“ To Murray, Ravenna, Oct. 1820). Ea totuși eră socotită de cea mai mare parte dintre criticii timpului, mai preocupați de fond decât de formă și poate puțin competenți, ca fiind scrisă „cu talent, ușurință, avânt și eleganță“².

Traducerile lui Eliade, făcute în aceste condiții, nu sânt de republicat, ele sânt interesante însă mai ales din punctul de vedere al istoriei limbei românești precum și din acela al istoriei culturale în genere.

Încă înainte de a fi dat Eliade ultimele sale traduceri, *Costache Negruzzi* publică la Iași, în 1841, în *Spicuiitorul Moldo-Român* al lui Asachi, o nouă traducere a lui *Oscar d'Alva*, o poemă din tinerețe a lui Byron, tot după Amédée Pichot, în versuri însă. Această traducere nu se găsește în edițiile complete ale operelor lui Negruzzi; ea nu este însă mai prejos decât alte lucrări ale sale. El o publică cu noua ortografie a lui Eliade, care i se pare „cea mai potrivită cu limba noastră“, și influența acestuia se resimte pe alocurea și în limba pe care o întrebuițează, deși

¹ Altelei încearcă, tot după model franțuzesc, să creeze cuvinte nouă ca: *survieful*, *supratrâl*, *supraviețui*, pe care le întrebuițează pe rând pentru *survivre*, și din care numai cel din urmă a supraviețuit, fără să ne ptem explică pentru ce.

² E. Estève, *Byron et le Romantisme français*, Paris, 1907, pag.81. Au mai apărut din Byron și alte traduceri franceze mai bune; aceea a lui Paulin Paris, *Oevres complètes*, Paris, 1827; aceea a lui Benjamin Laroche, cuprinzând iarăși operele complete după ultima ediție din Londra și publicată în 1826-27 când Eliade făcea traducerea sa. De această în-

nu prea mult. Ritmul versurilor lasă uneori de dorit, traducerea însă în genere e frumoasă. Iată, de pildă, începutul (în ortografie modernă):

Cerul e senin. Pe dânsul strălucește cu ntristare
 Paliada nopții candelă, răspândind lumina sa
 Peste-a Lorii pustii tărături. Acolo cu îngâmfare
 Vechile turnuri de Alva oarecând se înalță
 Și cu-a lor ruginit creștet loc prin nouri își făcă; .
 Iar azi al armelor zgomot în ele nu s'auzea.
 Câte ori a lunii raze au căzut cu mulțumire
 Pe coifurile-argintoase bravilor nebiruiți.
 Când în scrile senine înaintă cu mărire
 Ieșind din castelul mândru d'arme grele coperiți . . .
 Ochii lor pierzând nădejdea de a mai vedeă vr'odată
 Strălucita stea a zilei ce'n războaie-i lumină,
 Se întorn cu întristare din câmpia sângerată
 Ca să vad'a lunii luce pân'a nu se 'ntunecă . . .
 Neamul domnilor de Alva s'a stins cu desăvârșire.
 Numai a cetății turnuri se mai vad' încă 'n picioare.
 Îmbrăcate ca c'un giulgiu d'a anilor mucezure,
 Iar eroii nu mai umblă gonind cerbi și căprioare
 Sau învingând pe vrășmașii ce veneau asupra lor! . . . !

Cum se poate vedeă chiar numai din aceste versuri, traducerea aceasta este superioară celor făcute înaintea ei, ba și multora din cele făcute mai în urmă².

Se mai publicase și în revista „Pământeanul“, (la 1839) o traducere în proză a lui „Bonivard la Șilon, de M. C. (Moroiu Costache, cum presupune d-l Duică), fără valoare însă.

Decât toate aceste traduceri aceea a poemului dramatic *Manfred*, făcută de C. A. Rosetti, și tipărită în 1843, este mai interesantă atât prin faptul că este prima traducere românească făcută direct după textul original englez, cât și prin aceea că poema această este cea mai filosofică operă a lui Byron. Auto-

¹ Iată pentru comparație câteva rânduri din traducerea lui Pichot, pe care de altfel o publică el însuși, alături de a sa: Le flambeau des nuits brille au milieu des cieux d'azur, et répand une douce lumière sur le rivage de Lora. Les vieilles tours d'Alva élèvent jusqu'aux nues leurs créneaux grisâtres. Le bruit der armes ne retentit plus dans le chateau solitaire. Combien de fois les pâles rayons de la lune sont tombés sur les casques d'argent des guerriers d'Alva, lorsqu'au milieu de la nuit silencieuse ils s'avançaient convertis d'une armure étincelante! . . .

² Ea nu se află în volumele operelor complete ale lui Negruzzi, și ar trebui introdusă.

rul ne povestește în prefață cum a învățat el englezește¹, aproape numai de dragul lui Byron, pe care promite să-l traducă în întregime, făgăduială pe care n'a ținut-o însă, căci afară de poema aceasta nu mai avem tradus de el, din Byron, decât o scurtă poezie, publicată, ca și poema, în volumul *Ceasuri de mulțumire*, al cărui titlu amintește oarecum „Hours of idleness“ al lui Byron.

Traducerea lui Rosetti este făcută cu o cunoștință nu prea temeinică a limbii engleze, într'o limbă românească lipsită aproape de neologisme, însă cam greoaie uneori, întebuințând prea des expresii ca: dar însă, și însuși și chiar tu, așa ca când; forme necorecte ca: așip pentru așipesc, lângesc, poftoresc; sau vulgare ca: datără, fostără etc; sau câteodată fraze ca: „sânt gânduri și pe care tu n'o să poți goni“, etc. Câteodată crează cuvinte inufile ca: ochi răzoși (p. 58) în loc de strălucitori (dazzling eyes), fețe rujate (ibid.) în loc de colori trandafirii (rose tints), frângios vlăstar (p. 112) în loc de plăpând, fragil (frail twig), strerupt în loc de întrerupt (p. 76) etc.

Traducerea, făcută cu oarecare grijă, are totuși greșeli ca: *bucium* în loc de *fluer*, *stejari* (pe culmile Alpilor!) în loc de

¹ *Prefața* (la traducerea lui Manfred, de C. A. Rosetti).

Socrat a zis sau dacă n'o fi zis aveà de gând să zică că tot omul e dator să facă ceva bun pentru patria sa. Mie mi-a plăcut mult ăst cuvânt, și ași dori să-l și puiu în lucrare (pentru că n'ași vrea să mor pe căpătâiul meu). Neiertându-mă însă deocamdată împrejurările ca să-mi împlinesc această dorință, am hotărît ca cel puțin să învăț limba engleză și se fac pe Români să cunoască un autor așa de mare ca Lord Biron, de care îndrăznesc a zice că nu au decât o foarte slabă idee.

Am hotărît dar și iată că spre dovadă înfățișez aci una din poemele sale.

M'am silit precât m'a iertat, nu limba, ci puterea mea, a traduce bine. Nu știu dacă am izbutit, dar știu că am întrebat, m'am sfătuit și adesea am asudat săptămâni întregi pentru un singur vers: am și marturi, Domni miei! și cu toată această muncă, nefiind încă în stare să înțeleg pe acest mare autor, nu ași fi izbutit să fac nici atât, dacă nu ași fi fost mult ajutat de Domnu Doctoru Bernhard Stolț (profesoru meu): carele, cu toate că este un om foarte literat, un om carele pociu să zic că este o adevărată fericire pentru Români de a-l aveà în mijlocu lor (deși, mai nimeni nu profită de asemenea comori) dar însă și el însuși s'a gândit adesea și mult ca să pătrună bine un singur vers d'al lui Biron.

Primiți-mi dar, Domni miei vă rog, cu blândețe osteneala mea, iertați-mi niște greșeli care vin nu din voiață, ci din neștiință, și eu spre resplățire făgăduiesc aci Românilor (deși sânt fripți sârmani de făgădueli bune) că mă voiu sili neîncetat a învăța și, cu toate că de a traduce este o lucrare ingrată, o muncă prea mare care nu este cunoscută și prețuită decât de cei ce o încearcă, tot făgăduiesc însă că cât mai curând mă vor ierta împrejurările îi voi face să aibă toate scrierile acestui autor traduse bine, și în versuri bune.

— Români au rămas însă fripți și de astă dată!

brazi, căprioare în loc de *capre*, sau altele ca, într'o apostrofă către un vultur care trece: „*A! zburător ministru ce norii îi atingi*, în loc de: *Tu sol înaripat, despicător de nori*, în care poate că a vrut să introducă un neologism inutil și care n'a prins în acel înțeles. Face confuziuni ca aceea între *desert*-merit și *désert*-pustiu (p. 142), sau alege greșit între înțelesurile unui cuvânt, ca atunci când traduce: *this man is forfeited*, prin *ăst om e confiscat* (p. 139), în loc de *pierdut*, *baffled fiends* prin *vrăjmași batjocuriți* (p. 143) în loc de *învinși*; interpretează rău prin *cântări de veselie* în loc de *cântările întrerupte* ale sentinelor (p. 130), *rumours strange* prin *ciudate turburări*, în loc de *zvonuri* (p. 105) etc.

Acest fel de greșeli sânt cu atât mai regretabile, cu cât într'o notă, la începutul traducerii, citează cazul unui traducător italian al lui Byron, căruia acesta, revoltat de felul cum i-a maltratat textul, i-a oferit 200 franci, cu condiția de a renunța pentru totdeauna de a mai traduce ceva din operele lui, ceea ce ce s'a și întâmplat. La aceasta Rosetti mai adaogă, o înțepătură desigur pentru Eliade: „Adevărată nenorocire că nu trăiește Lord Byron; ce mai negoțatorie s'ar fi făcut cu dânsu pe la noi!“.

Traducerea este făcută în versuri albe, ca și originalul, o inovație pe atunci; versurile sale însă sânt mai lungi decât cele din original, ceea ce n'ar fi un defect, cu atât mai mult că nimeni nu încercase încă să traducă în românește în pentametrul iambic, versul clasic al dramei engleze. Hexametrul iambic pe care-l folosește el, ca și Alexandrescu, Eliade și alți, i se pareă mai potrivit cu firea limbei românești, cu atât mai mult că avea nevoie de mai multe silabe în fiecare vers, deoarece cuvintele românești sânt mai lungi (de multeori chiar mult mai lungi) decât cele englezești, așa încât pentru astfel de traduceri nu este decât alterativa de a lungi versul sau de a înmulți numărul versurilor. Defectul lui Rosetti este că le întrebuințează pe amândouă și astfel textul se lungeste prea mult și devine greoiu, adăogându-se prea multe cuvinte de umplutură. Unele pasagii, care în original sânt rimate, sânt tot așa și la Rosetti, dar au prea des, în loc de rime, simple asonanțe ca: *dat-salt*, *născut-ascult*; sau repetiții de rime prea banale de participii și infinitive:

Cu toate că se poate	Dar însă tu cu ochiu-ți
Să poți a aromi,	Că sânt mă vei simți,
Dar duhu-ți niciodată	Intocmai ca ș'un lucru,
Nu va putea dormi.	Deși nu-l poți zări,
Sânt umbre pentru tine	Dar însă lângă tine
Ce'n veci nu vor peri . . .	Ș'a fost și poate fi . . .

Sânt însă și pasagii destul de frumos redade, ca acest monolog al lui Manfred:

. . . De tânăr duhul meu
 N'a mers într'o unire cu sufletu de om,
 Nici n'a privit pământul cu ochi tot omenești;
 N'aveam eu tot o sete d'ambiții ca și ei,
 N'aveam eu tot o țintă m dâșii pentru traiu;
 Dorința, pătîmirea, puterea, truda mea
 Făcură ca'ntr'e dâșii să fiu de tot strein . . .
 Dar însă'n loc de astea, plăcerea mea eră
 În locuri pustiite să umblu, răsufând
 Un aer greu din vârful al muntelui cu sloi,
 Pe unde păsărica se teme a cuibă,
 Și aripa insectei nu poate falfai
 Pe marmura pleșuvă; sau să m'afund în râu
 Și să rotească d'a lungu, în dulcile rotiri
 Al valului ce vine spărgându-se din nou . . .
 Sau scăpărându-l fulger pândindu-l până când
 Mi se stinge vederea; sau să ascult privind
 La frunzele uscate căzute 'n răspândiri
 Când vânturile toamnei cântări de seară cânt.
 Acestea-mi fu petreceri, și singur de a fi . . .
 În peșterile morții, cătând a dovedi
 Cuvântu-i chiar în fapta-i; și desvăleam, scoteam
 Din oasele uscate, din goale căpățini,
 Din pulbere grămadă, oprite încheieri.
 Apoi treceam eu toate a anilor miei nopți
 În tainice științe, ce nu se învăță
 Decât în vremi bătrâne . . .¹.

Din toate operele lui Byron, poema aceasta a avut parte de mai mulți traducători în românește, după cum se va vedea mai jos. Fiind o poemă dramatică, ea a fost reprezentată pe scenă în Teatrul Național din Iași, în 1844—45, supt titlul „Manfred cel blestemat“, alături de o altă piesă intitulată „Biron la Veneția“².

Nu e de mirare că Rosetti, care cum se vede din notele

¹ Vezi și G. B. Duică, *Istoria literaturii române moderne*, p. 273 și urm. unde este reprodus alt pasagiu mai lung din această traducere.

² Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*, p. 274.

„Ziarului“ său¹, eră o fire zbuciumată, și-a ales să traducă tocmai această poemă în care e înfățișat sufletul modern frământat de îndoieli și veșnic nemulțumit; și tot prin aceasta se explică de sigur și popularitatea sa de mai târziu.

Cu traducerea lui Manfred de Rosetti în 1843 și aceea a lui Don Juan de Eliade, în 1847 putem zice că s'a încheiat marea serie a traducerilor din Byron; nici o alta dintre operele sale mai mari nu s'a mai tradus de atunci până astăzi, doar unele lucrări mai mici au să mai apară de acum înainte și, mai târziu, unele din operele mai mari, care au mai fost traduse, vor fi traduse a doua, chiar și a treia oară.

Dintre bucățile mai scurte a tradus din franțuzește, G. A. Baronzi și a publicat în 1852 (în volumașul intitulat *Potpuri literar*) poezia: *Astăzi am împlinit al 36-lea an al vieții mele*, din care în ultimele strofe se vede hotărîrea eroică, ce avea să-i aducă sfârșitul lui Byron:

Dac' a vieții mulțumire pentru tine e 'nteruptă
Ce mai porți tu greutatea-i? Lasă lutu-i dureros,
Iată câmpul de onoare. Du-te, caută în luptă
Un mormânt prea glorios.

Poți s'aspiri la moartea dulce celor ce și-o dau prin armă,
Aci fără vre o frică ea se poate căpăta;
Vezi ș'alegeți locul unde vrei cenușa ta să doarmă,
Ș'apoi te vei reposa.

Mai importantă este traducerea bucății intitulată de Byron *Darkness (Întunerecul)*, care va mai fi tradusă încă de cinci ori după aceasta, și pe care o dă mai întâiu G. Sion, tot din franțuzește, supt titlul *Visul*, în Foiletonul ziarului „Zimbrul“ din Iași, în 1855. Ceea ce l-a îndemnat s'o facă este că, după cum spune el, visul lui Lord Byron, se aseamnă foarte mult cu unul pe care l-a avut el însuși.

Iată începutul acestei traduceri:

Eu avui un vis odată, însă nu un vis curat:
Soarele cu-ale lui raze eră stâns și 'ntunecat;
Stelele 'n eternul spațiu fără raze rătăceau
Și pe calea 'ntunecată rânduială nu țineau.
Pământul, ca glob de ghiață, orb și negru flutura
Prin văzduhurile 'n care luna nu mai lumină.
Veneau, se duceau și iarăși se 'ntorceau bieteze zori
Fără să aducă ziua pentru bieții muritori.

¹ Publicat de revista „Democrația“, în volumul jubilar „C. A. Rosetti“.

În această grozăvie oamenii de pe pământ
 Își uitase-ale lor patimi și nici nu știau ce sânt . . .¹

Deși câțeva vreme nu se traduce mult din Byron, influența lui se resimte asupra câtorva scriitori din epoca aceasta de la jumătatea secolului trecut, ca, de exemplu, C o n s t. B ă l ă c e s c u, care-și publică poeziile în „Curierul românesc“ și în „Biblioteca portativă“ a lui Eliade și care e și el un byronian, cum arată d. I o r g a², „disprețuind viața înainte de a o fi gustat, batjocurind soarta fără să fi încercat a o creâ, înlăturând cu desgust pe oameni, fără să se fi coborît în mijlocul lor“.

Și la A l S i h l e a n u în „Armonii intime“ (Buc. 1857) întâlnim „strigătul de desnădejde al lui Byron“³ și poezia *Strigoitul* (în care găsim și nume byroniene ca Roland, Oscar, Emma), are și un motto din poema, apocrifă, „Vampirul“. Este interesant de notat că, printr'o ironie a soartei, popularitatea lui Byron în Franța începuse tocmai prin această poemă, îngrozitoare și absurdă, care nici nu este a lui, și care dă acolo naștere, după 1820, unei serii de imitațiuni în versuri și în proză, o întreagă literatură care a și fost botezată cu numele de „Vampirism“⁴, și al cărui ecou târziu la noi este și poezia lui Sihleanu.

G. C r e ț e a n u are în „Melodii intime“ (Buc. 1855) o poezie intitulată „Byron“ în care compară pe „bardul disperării“, cum îl numește el, cu Napoleon și ridică „dulcea harpă de aur“ deasupra „brațului de fier“. În alt loc el scrie:

Vedeam mii de stele pe cer semănate
 Si ale lor raze parcă-mi surădeă . . .

Eu eram Byron :

Goneam din Grecia oștile barbare
 Sau scriam *Corsarul* lângă Panteon.

Mai interesant decât aceștia este D i m. B o l i n t i n e a n u a cărui poemă *Conrad* (Buc. 1867) arată și în numele eroului influența lui Byron. În această poemă, el înfățișează un exilat pentru libertate, cum a fost el însuși, plin de ideile lui Rousseau

¹ Versul a 6-lea este în textul lui Sion : Între vânturile care luna nu le luminează. L-am schimbat pentru a nu strică efectul celorlalte versuri care, cum se vede, sânt destul de frumoase. Traducerea aceasta nu se găsește în volumul care conține operele complete ale lui G. Sion (ediția Minerva, Buc.) și ar trebui introdusă într'o ediție viitoare a lor, fiind la înălțimea celorlalte.

² *Istoria literaturii românești în veacul XIX*, vol. II, pag. 80.

³ *Ibid*, vol. III, pag. 213.

⁴ E. Estève, *op. cit.*, pag. 76 ș. u.

și având oarecare asemănare în firea lui cu Byron, căci acest om este, cum spune el, „sceptic, ucis de patimile societății, dar nu încă corupt“; nu sfârșește însă ca un erou byronian, ci mai curând în felul lui Lamartine, „o femeie pură, sublimă, îl ridică, îl împacă cu cerul, când înțelege Providența el înțelege tot, devine fericit, viața lui însă se curmă“. Ca și *Childe Harold* al lui Byron, exilatul acesta străbate mările și țările lumii vechi și acolo văzând ruinele măreției vechi, se gândește „la mizeriile sclăviei moderne și la țara sa“. Ca și în poema lui Byron, pe care-l imită, Bolintineanu ne dă descrieri, unele frumoase, mai puțin însă, ce e drept, decât acelea ale poetului englez, și în legătură cu aceste descrieri, întâlnim meditații, ca de altfel în toată poezia romantică a epocii: Cum spune el „a căutat poezia în istorie, în patimile omenești, în spectacolul naturii și în contemplarea infinitului“.

Influența lui Byron se resimte în planul general al poemei cu toate că a fost înrâurit și de opera altora scriitori, mai ales de ruinele lui Volney.

Poetul Gr. Grăndea imită de asemenea pe Byron în poema sa orientală *Emirii*, publicată în revista pe care o conducea el, *Albina Pindului*, în 1868, în care a mai dat și traducerea unor bucăți mai scurte din Byron, în special *Elegiile la Thyrsa*, precum și o biografie mai amănunțită a poetului englez, pe care de altfel a găsit loc să o publice chiar și în câteva numere din *Monitorul Oficial*¹, al cărui director era el pe atunci și care publică din când în când și foiletoane literare.

Primele traduceri mai însemnate din Byron care încep să apară de acum înainte sânt acelea ale unor poeme care mai fuseseră traduse de Eliade și pe care le publică în *Convorbiri literare* mai ales St. G. Vârgolici, care mai târziu a fost profesor de literaturile romanice la Universitatea din Iași. El a publicat în 1871 *Osânditul din Chillon*, în 1876 *Parisina* și în

¹ 1869, 28 Sept. reproducă apoi în „Albina Pindului“ din 1871. Dragostea lui Gr. Grăndea pentru Byron își are o explicație, specială în faptul că el se socotea chiar nepot al poetului englez. El povestește, în numărul citat din *Monitorul Oficial*, cum pe vremea când Byron se află în Albania, acesta a făcut cunoștința unei „frumoase Voscopolence“, lanta, care era măritată cu bunicul lui Grăndea, și cum din relațiile lor s'a născut un fiu care era chiar tatăl poetului român. *Elegiile la Thyrsa*, spune el în *Albina Pindului*, unde le publică, au fost dedicate chiar acestei frumoase Voscopolence.

1877 *Împresurarea Corintului*¹. Traducerile acestea, deși libere, fiind făcute în versuri rimate, sânt mai bune decât toate cele anterioare și chiar decât multe din cele de mai târziu, atât în privința formei în cari se înfățișează în românește, cât și în ce privește exactitatea redării textului original. Vârgoliciu le va fi făcut, probabil, folosind traducerea franceză a lui Benjamin Laroche, mai bună decât a lui Pichot, pe care o folosise Eliade, și-mi închipuesc chiar că a învățat și englezește și a folosit și textul original, deoarece chiar confruntate cu acesta traducerile sale sânt corecte. Ritmul hexametrilor săi, în locul pentametrilor din original, cam lasă de dorit, dar limba e frumoasă.

Dau ca exemplu poezia *Împresurarea Corintului*.

Ani fără număr și vremi numeroase,
Givorniți cumplite, lupte sângeroase
Văzut-a Corintul, dar el tot stă încă
O cetate 'n mâna dulcii libertăți.
Vijelii, cutremur de atâte dăți
Lăsară neatinsă albita ei stâncă,
Cheia țării care, deși azi căzută,
De pe-această culme măreț e văzută,
Granița 'ntre două mări ce par'că vor.
De-oparte și de-alta curgând purpurii,
Să'nceingă 'ntre ele crude bătălii.
Însă la picioare-i cade ura lor.
De-ar fi c'acel sânge ce în Corint curs-au

Din multele lupte ce a susținut
Să iasă din țărna care l-a bătut,
De când Timoleon pe-un frate ucis-au
Sau Craiul Persiei înșelat fugi,
Un ocean de sânge s'ar rostogoli,
Și istmul din cale-i nu l-ar mai opri;
Sau oasele celor ce-au perit aice
De ar fi cu puțință a le adună,
Ar pute la ceruri fruntea să-și ridice
Piramida nouă ce-atunci s'ar forma,
Mai sus de Acropola în turnuri bogată
Ce pare de nourii a fi sărutată.

Tot în *Convorbiri* a mai publicat traducerea câtorva poezii mai scurte N. Xenopol (fratele istoricului), între altele o nouă traducere a bucății: *Astăzi împlinesc 36 de ani*, din care dăm pentru comparație, strofele citate mai sus în traducerea lui Baronzii:

De regretezi junia ce mai voești tu viață
Când în această țară cu cinste poți muri.
Te scoală, mergi la luptă cu inima
[măreață

Și 'n urmă cercetează în zarea depărtată
O moarte ostășească și 'n cuget liniștit,
În jurul tău privește, al tău repaos cată
Și 'n veci fii fericit².

Suflarea a-ți opri.

În *Convorbiri*, vol. XVIII (1889), a apărut și poezia „*Umpleți-mi paharul*“, tradusă de X. Din scrisorile lui Maiorescu către I. Negruzzi (publicate în *Cugetul românesc*, II, 1923, p. 762—3) reiese că această poezie este tradusă chiar de Titu Maiorescu, care cerea să ise facă unele îndreptări. Ne-am fi așteptat de la el

¹ *Convorbiri literare*, anii V. IX și X.

mai curând la o poezie filosofică dar aceasta e de sigur o încercare din tinereță, reușită de altfel.

Umpleți-mi paharul! Simt astăzi cum	Idealuri
[crește	Am fost și de valul plăcerii scădat;
Văpaia ce inima-mi întinereste:	Iubeam! — nu iubește ori-cine? —
Să bem dar! — și cine nu bea? — când	Năluce!
în lume	Când patima vine, norocul se duce ..

Sânt toate iluzii ca a vinului spume.

La Convorbiri Byron eră numai un oaspe întâmplător; Junimiștii nu erau prea romantici în spiritul lor, deși unii aveau simpatii pentru acea școală literară și ne-am fi putut aștepta, în special la Eminescu, la oareșicare simpatie pentru Byron, având în vedere felul lui de a gândi, înrudit până la un punct cu acesta. În „Epigonii“ el aseamănă chiar pe întâiul nostru poet romantic cu poetul englez:

Și ca Byron, treaz de vântul cel sălbatec al durerii
Palid stinge-Alexandrescu sfânta candelă-a sperării . . .

Faptul că nu s'a simțit atras către el s'ar putea explica, poate, și prin aceea că el citea mai ales literatura germană, care a fost mai puțin influențată de Byron decât cea franceză, afară de Heine, pentru care el însă nu avea o predilecție deosebită.

Byron este mai admirat în cercul de la *Literatorul* lui Al. Macedonski, pe atunci rivalul lui Eminescu. Macedonski, admirator și imitator al lui Musset, care dintre toți romanticii francezi a fost mai mult decât oricare influențat de Byron¹, se simte și el atras către acesta și traduce din opera lui mai multe bucăți. Intre acestea sânt două mai lungi: *Parisina*, publ. în 1878 și în 1881, *Lara*², o bucată mai caracteristică, în care Byron introduce mai multe elemente autobiografice decât în alte opere ale sale, care de altfel conțin aproape toate astfel de elemente, Byron fiind poate cel mai subiectiv poet ce a fost vreodată.

Traducerile lui Macedonski sânt făcute din franțuzește, în versuri de multe ori frumoase, în genuri superioare celor ale lui Vârgoliciu, sânt însă inferioare acestora în ce privește redarea, textului, fiind de multe ori prea libere. Dau aici ca exemplu pasagiul citat mai sus în traducerea lui Eliade, în care Byron se descrie pe sine însuși:

¹ E. Estève, *op. citat*, p. 406 ș. u.

² *Literatorul*. 1881. n. 282 s. u.

E straniu!... În junețca lui toată, — așa se spune,
 Se îmbulzeau în pieptu-i teribile furtune!
 Setos de acțiune trei patime aveă:
 Femeile, Războiul și Oceanul. — Vrea
 Nimic să nu-și refuze din tot ce simțul cere:
 S'afrunté-orice pericol, să soarbă-orice plăcere!...
 Iubind pân'la excese simțirile extreme,
 Plăcerile sălbatici îl atrăgeau, iubeă
 Durerea'n voluptate, și fără a se teme
 De drojdii --- să sleiască a vieții cupă vrea!
 Acum din ea nu poate nici drojdii să mai pice,
 Iar inima-i în două n'a vrut să se despice!

Afară de bucățile de mai sus a tradus un fragment din *Childe Harold*, și anume *Adio* de la început, tot în versuri¹ și *Intunerecul*, în proză².

Această din urmă bucată, care, cum am văzut, a mai fost tradusă în versuri de G. Sion, este tradusă a treia oară, tot în versuri, de T. Stoenușcu, un poet care făcea parte tot din cercul lui Macedonski și care, după întreruperea apariției *Literatorului*, scoate el însuși *Revista literară*, în care a publicat mai multe traduceri din Byron. El a început prin traduceri slabe, făcute din franțuzește, în proză, după bucăți mai scurte din Byron, publicate în *Literatorul*³, și mai târziu traduce în proză pe *Mazepa*⁴, apoi în versuri *Intunerecul*⁵ și două poeme mai lungi: *Manfred*⁶ și *Corsarul*⁷.

Traducerile lui T. Stoenușcu, făcute din franțuzește, în versuri rimate, sânt foarte libere⁸. Ele mai au și defectul de a lungi uneori prea mult textul, căci, pe lângă că versurile sânt mai

¹ *Literatorul*, 1882, p. 607.

² *Ibid.* 1882, p. 649.

³ *Ibid.* 188 , p. 130, 679, 681.

⁴ *Ibid.* 1883.

⁵ *Revista literară*, 1886.

⁶ *Literatorul* 1884—5 și apoi împreună cu alte traduceri în volumul „Teatru”, 1896.

⁷ *Revista literară* 1896—7.

⁸ Câteodată textul e greșit redat, pe dos chiar, ca în versurile de la început din *Corsarul*, în care se descrie viața marinarilor:

Trailul nostru *pacinic*, dar și turburat,
 Trece de-o potrivă vesel și 'ntrisiat,
 De la muncă aspră la odihnă bună
 Și de la plăcere iarăși la furtună.

În textul original este: Trailul nostru *sălbatic*, în zbcucium neîncetat. De la muncă la odihnă, cu bucurie în fiecare schimbare.

Mai jos în loc de „sclav desfrânat“ (luxurious slave) el pune „sclav cu ochii falși ca de pisică“, pentruca să rimeze cu *frică* din versul următor.

dește încă de pe atunci, versul e viu, curgător, limba bogată și limpede și traducerea, deși liberă, redă destul de bine textul. E ceva mai lungă decât originalul — la Byron 900 de versuri, la Coșbuc vreo 200 mai mult — ceea ce nu e prea mult, dacă ținem seamă de faptul că, cu toată lungimea cuvintelor românești, față de scurtimea celor englezești, versul său nu este mai lung decât al lui Byron. Dintre cele mai reușite pasagii sânt acelea în care se descrie cum Mazeppa e legat pe un cal sălbatic, care este apoi lăsat în libertate să alerge cu el în stepele Rusiei :

... Pe loc
Un roib s'aduce, plin de foc,
Frumos și 'nalt și larg la coamă,
Ușor în salt ca o fantomă,
Sălbatic în mișcarea lui,
Și plin de spaimă precum nu-i
În munți nici cerbul mai sălbatic;
Un armăsar adevărat,
Ucrainic, liber și turbat,
D'un neastâmpăr furtunatic,
Copil al stepelor, șoim sprinten
Ce nu știa de frâu și pinten.
El sforăia suflând pe nări,
Se ridica 'n două picioare
Și s'asvârlea, spumând sudoare,
Ca valul viforoasei mări.
De spaimă tremură 'n turbare
Și de mâinii turbă mai tare.
Pe cal, culcându-mă pe spate
Cu funii servii m'au legat,
Și liber drum apoi i-au dat
Fugarului! În libertate
De-abia ce s'a simțit, ca semn
Plecării lui primind îndemn
Din biciul contelui, ca valul
Izbindu-se 'ntr'o parte calul,

S'aruncă 'n fugă, fără frâu,
Ca'n primăveri umflatul râu,
Și fulgeră nebun la vale
Pe câmpul lung și fără cale ...
Mereu, mereu! Și tot mereu
Zbură, turbă fugarul meu;
Dar, orișicât zbură fugarul,
Eu nu zăriam deloc hotarul
Acestei stepe! Am lăsat
De mult în urmă câmp și sat.
Așa de repede alcargă
De sigur numai focul roș
De fulgere prin nori umbroși!
Nici sat, nici case 'n zarea largă,
Nici câmp arat, dar am zărit
Departe 'n fund la răsărit
Pădurea ca un nor întinsă ...
Dar vai, atunci în codrul des
Văzuiu că lungi șireaguri ies
De lupi flămânzi ...

... și eu fior

Eu auzeam răsuflul lor,
De-aproape le-auzeam tot pasul;
Un veac întreg îmi părea ceasul,
Și noaptea, ah, nu se sfârșea ...

Câteva mici fragmente din *Don Juan* și *Întunericul* au fost traduse de G. Lazu, în versuri (în vol. *Traduceri*, Ed. Șaraga, Iași, 1894). Traducerile acestea sânt făcute din nemțește și nu se disting prin nimic deosebit.

Cel din urmă care a tradus ceva mai mult și mai bine din Byron este Dr. Constantin Popescu (Azuga), care a dat cea mai bună traducere românească a lui *Manfred* (publicată în

1903, Buc.). Traducerea sa este făcută în pentametri iambici, ca și originalul, direct din original, cu o bună cunoștință a limbei engleze, într'o formă foarte concisă și într'o românească frumoasă. Această traducere ar trebui să fie republicată, pentru care scop însă ar trebui să fie revăzută ici și colo, având unele greșeli, ca de pildă când traduce versurile :

We are the fools of time and terror: Days
Steal on us and from us (Act. II, sc. 2, monologul ultim)

prin

Sântem nebunii Timpului și Groazei:
Zile răpesc din noi și de la noi.

În versul al doilea a ales greșit între înțelesurile cuvântului *steal*. Rosetti a tradus aici mai exact:

Furiș a noastre zile ne vin, furiș se duc.

Aceasta e greșala cea mai mare ce am întâlnit-o în această traducere, și e de mirare chiar cum a făcut-o, având în vedere restul; încolo ar fi de revăzut mai ales mici asperități de stil. Un pasagiu din această traducere am citat mai sus în comparație cu aceea a lui T. Stoenescu.

O a patra traducere a lui Manfred a fost făcută de un tânăr, Achille I. Teodoride și publicată în 1905, după moartea autorului. Este făcută în proză, din franțuzește, și o citez aici numai pentru a fi complet.

Afară de Manfred, Dr. Popescu a mai tradus *Întunerecul*, tot în pentametri iambici, și l-a publicat mai întâiu în „Semănătorul“ (1905) și apoi revăzut și îndreptat în volumul: *Traduceri din Byron și Heine*, Buc., 1908. În acest volum mai dă bucățile: *O schiță*, *Visul* și *Beppo*, din aceasta din urmă numai un fragment, însă în strofe, în forma în care, afară de acest poem, este scris și *Don Juan* al lui Byron, și care formă este foarte greu de imitat. Strofele d-lui Popescu sânt în genere foarte reușite, ele redau vioiciunea originalului și stilul glumeț al lui Byron:

Se știe, cel puțin s'ar cuveni,
Că 'n țări ce au catolică 'nchinare,
Atât cât Marția grasă-o 'ngădui,
S'avântă lumea către desfătare —
Plătind iertarea până s'o sfinți —
Oricât de sus ca rang, sau jos ca stare,
Cu măsci, cântând, jucând, mâncând și bând,

Serbarea-această Carnaval se cheamă,
 Și prin „adio-carne“-l fălmăcesc;
 De-aceea s'a numit așa, bag seamă,
 Căci dânșii 'n post cu pește se hrănesc;
 De ce 'ncep postul bucuros, mi-e teamă
 Că nu pot să vă spun, dar bănuesc,
 Ei fac ca noi când un pahar golim,
 Ca bun rămas și-apoi la drum pornim . . .

E păcat că dl Popescu n'a mai continuat cu aceste traduceri. Intre ultimele traduceri din Byron trebuie citată aceea a poeziei „Către Inez“ (din Childe Harold, Cântul I), făcută de P. Cerna și publicată în volumul său de „Poezii“. Deși ceva mai lungă decât în original, ea este foarte reușită, în special strofa din urmă :

Dar care mi-e restriștea, mă 'ntrebi? Ah, nu 'ntrebă!
 Mai bine sfântul zâmbet pe chipul tău readu-l . . .
 O, suflète, zâmbește mereu și nu cătă
 Să rupi un vâl, supt care găsi-vei numai iadul

Traducerea în versuri a unui mic pasagiu „*Gladiatorul murind*“ (din Childe Harold), a dat-o I. Broșu, în *Floarea Darurilor*, II. Ea e însă slabă, nu urmărește nici textul, nici nu imită strofa lui Byron. Aceasta este de sigur foarte greu de făcut și poate de aceea a rămas netradus în românește Childe Harold-această operă a lui Byron, care i-a făcut faima înaintea tuturor celorlalte și e poate cea mai fermecătoare și va fi citită și admirată chiar atunci când multe din operele sale vor fi date uitării.

Afară de traducerile de care am vorbit aici, se vor mai fi găsind poate câte una sau alta a unor bucăți mici, rătăcite prin reviste uitate sau în locuri unde nu te-ai așteptă să le găsești, ca de pildă două strofe intitulatăe „*Praeterita*“, frumos traduse de O. Densușianu, și publicate în *Revista Critică-literară*, din 1893, printre articole de filologie și pe care poate chiar d-sa le-a uitat; sau o altă traducere frumoasă după *Întunerecul* (a șasea pe care o cunosc) de A. Iacobescu, publicată în foaia „*Drum nou*“ din T. Măgurele, 1923, Anul I, n. 11 și 12.

În timpul din urmă însă s'a tradus foarte puțin din Byron, admirațiunea pentru el a scăzut și la noi ca în tot apusul; ea a durat numai ceva mai mult la noi decât acolo, după cum a și început mai târziu¹.

¹ E. Estève, în *Byron et le Romantisme français* arată că admirațiunea pentru poetul englez ajunsese la declin între 1835—1850, adică tocmai în epoca când se încep la noi traducerile din opera sa. Poate că centenarul morții sale să-l mai facă și pe el, ca și pe alții, să trăiască din nou. În curând va apare în românește traducerea lui *Cain*. în forma originală. de

Afară de traduceri și imitațiuni admirația pentru Byron se mai vede și în poezii ca aceea, imitată după „L'homme“ al lui Lamartine, de Vasile Păun (în revista Vatra, 1893):

Byron! Să fii tu demon? Să fii tu dintre îngeri?
În cer și 'n iaduri însă tu n'ai al tău izvor;
Ca marea ai adâncuri, vârtejuri ai și plângeri,
Și 'n matca ta s'ascunde-un monstru 'ngrozitor.

Sfârșește însă foarte banal:

O Lord Byron! de tine atât abia se știe:
Ca fenomen, prin lume trecuși nepriceput.

Studii asupra lui Byron nu s'au publicat aproape de loc; este interesant însă unul intitulat „Lord Byron ca educator“, publicat în foiletonul ziarului „România Jună“ din Aug. 1900 și datorit poate poetului Șt. Petică, care pe vremea aceea a mai publicat și alte studii bune despre literatura engleză în foiletoanele aceluiași ziar. În acest studiu se spune că „înaintea lui Don Juan Anglia trebuia să tremure și în poezia din el să se vadă, ca într'o oglindă, fața ei nerușinată“. Deși exagerat într-o câțva studiul acesta este totuși bine făcut.

Melodiile irlandeze ale lui **Thomas Moore**, prietenul lui Byron, prin melancolia lor, descriind starea de mizerie a prezentului față de gloria trecutului, se potriveau și ele foarte bine cu starea sufletească din țările românești în prima jumătate a secolului trecut. Ele au și fost traduse de *Costache Negruzzi*, probabil prin anii 1838—9, pe când acesta fusese surghiunit de Mihail Sturdza, pentru ideile sale patriotice, care nu erau pe placul Domnului și al Rușilor, pe atunci stăpânii de fapt în aceste țări. Traducerea aceasta se păstrează în manuscris la Academia Română¹, și n'a fost publicată decât mai târziu, pro-

¹ Catalogat supt titlul „Diverse“, No. 409. Pe manuscris e scrisă data 8 Mai, 1839, însă într'o notiță în „Conv. lit.“, vol. II, p. 269, scrisă probabil de I. Negruzzi, se spune că manuscrisul nu poartă nici o dată, dar autorul notiței presupune că au fost traduse pe la sfârșitul iernei 1838, pe când Costache Negruzzi fusese surghiunit, deoarece în același caiet pe una din pagini sânt scrise următoarele versuri originale:

Primăvara vine	Dar nu bucurie,
Aducând cu sine	Ci durere vie
Un timp fericit,	Dă la surginitu...

Este foarte probabil că poetul român se va fi mângâiat în nenorocirea lui făcând această traducere. De altfel manuscrisul, care este cu slovă cirilică, are totuși la sfârșit patru bucăți scrise cu litere latină, în ortografia lui Eliade; el trebuie să fie deci din vremea când a început a se scrie

tabil de fiul traducătorului, Iacob Negruzzi, în „Convorbiri literare“ din 1868, și anume doar nouă din cele 60 de melodii care formează opera completă; restul a fost publicat de Eugenia Carcalechi, abia în 1905, tot în „Convorbiri“. Traducerea e făcută din franțuzește, după Louise Swinton-Belloc: *Les amours des anges et les mélodies irlandaises* (Paris, 1823). Deși traducerea e în proză, pe când textul original e în versuri, ea e scrisă într'o limbă poetică și e destul de exactă chiar comparată cu originalul. Ea ar trebui să fie republicată, în volum, schimbând însă unele cuvinte ca: rev (*vis*), amoreza, etc. care de altfel nu se întâlnesc prea des. Dăm aici ca exemplu una din cele mai populare dintre aceste bucăți:

Junele Menestrel (Melodia V).

Junele Menestrel purcese la războiu. El se află în rangurile morții; sabia părintelui său inarmă mâna sa, iar arpa lui cu acoardele sălbatice, stă spânzurată dinapoia sa.

„Țară a cânturilor! zise bardul ostaș, când lumea toată te trădează, măcar un paloș îți va apăra drepturile și o arpă credincioasă te va serbă!“ Menestrelul căzû, dar lanțul vrăjmașului nu putu încuibă falnica lui frunte. Arpa, [pe] care [o] iubea, nu mai răsună căci îi rupse coardele.

„Niciun lanț nu te va pângări, strigă el. O tu nemuritoare cântăreață [a] Amornului și Vitejiei! Acoardele tale au fost făcute pentru inimi libere și curate; în veci nu vor răsună în robie!“

Dl. Iorga spune că a mai tradus din Th. Moore și *Elia de I și Stamatii*²; n'am putut găsi nici una din aceste traduceri.

În timpul din urmă nu s'a mai publicat din el în românește decât o singură poezie tradusă de dl Iorga³.

Un alt poet care a plăcut foarte mult romanticilor, tot prin melancolia sa și în același timp prin spiritul războinic, care caută să reînvieze gloria trecută, e **Ossian**, acel închipuit bard celtic, care ar fi trăit în Britania înainte de introducerea creștinismului, Homer al nordului, ale cărui poeme pretindea a le fi tradus *Macpherson*, un poet englez din veacul al XVIII-lea, dar de fapt, cum s'a dovedit mai târziu, ele au fost compuse de acesta din urmă, inspirându-se din balade populare celtice.

Eliade își propusese de mult să dea ceva din opera lui în

¹ *Istoria lit. rom. în veacul al XIX-lea*, vol. I, p. 123.

² *Ibid.*, vol. II, p. 3

³ În *Floarea Darurilor*, vol. I. Afară de aceasta a mai fost tradusă foarte frumos în versuri vestita bucată „Cea de pe urmă roză“, dar n'a fost publicată. Ea va apare în volumul de traduceri al D-lui T. A. Naum.

„Colecția de autori clasici“ și anunță în „Curierul românesc“ din 1837¹, între cărțile „traduse și așteptând teacuri vacante“: o poemă din Ossian, tradusă de el însuși. Traducerea aceasta n'a apărut atunci, e însă probabil că cuprindeă poema *Fingal*, pe care a publicat-o mai târziu, refăcând-o complet, în „Cursu integru de Poezie generale“ (vol. III, Buc. 1870). Într'o dedicație către fiica sa Maria, la începutul volumului, el spune că a isprăvit această lucrare pe când se află la băile de la Pistryán, împreună cu fiica sa bolnavă, adică în vara anului 1866². Traducerea este însoțită de un studiu introductiv asupra Celților, instituțiilor și religiei lor, despre barzi și despre poezie în general. El credeă încă în autenticitatea lui Ossian. Studiul se încheie cu vorbele următoare: „S'a văzut în cursul acestei introduțiuni că originalul poemelor lui Ossian s'a conservat prin tradițiune în limba gaelică, după care Mac Pherson își publică traducțiunile sale. Europa întregă nu posedă originalul, după cum posedă pe Homer, Virgiliu . . . Prin urmare poema următoare *Fingal* nu poate fi o traducțiune ca a *Aeneidei* și altele, ci o elaborare în propria noastră limbă. De aceea nici nu se poate da în numele lui Ossian, ci în numele nostru propriu ca producțiune română și originală, supt titlu nu de Ossian, ci de *Ossianice*“. De fapt, după cum se poate constată comparând-o cu originalul, este o traducere liberă în versuri albe, probabil după traducerea franceză a lui Letourneur; textul original englez este în proză ritmată.

Traducerea aceasta cuprinde întreaga poemă a lui *Fingal*, în șase cânturi, și deși e scrisă în limba latinizantă din a doua perioadă a lui *Eliade* și tipărită cu o ortografie la fel, s'ar mai putea citi cu plăcere, dacă s'ar înlocui unele cuvinte și s'ar moderniza ortografia, unele pasagii fiind frumos redată, ca de pildă următorul, din cântul I:

Eternă pace fie cu sufletele mari
 Eroilor din seculi ce nu se mlădiară
 Vr'odată în pericol! strigat-o Cuchullin.
 Veniți toate 'mprejuru-mi, o umbre glo-
 [rioase,
 Prin norii ce vă poartă! L'apropierea
 [voastră

Al meu suflet simți-va cum crește-a lui
 [putere,
 Și brațul meu mai sigur va repezi mai
 Și fulgerul și moartea. [tare.
 Iar tu, o Morna, vino, apare-mi legănată
 P'a lunei dulce rază. Vino să-mi mângâi
 [somnul

¹ No. 4, de la 26 Martie.

² G. B. Duică. *op. cit.*, pag. 209.

Când voi uita războiul și voi uita
[avea 'nainte
Repaosele păcii.
În sus, clanuri cu toții, la inimic 'nainte!
Veniți cu toții 'n urma carului meu de
[luptă;
Amestece-se 'n cursu-iși inmul bătaliei...
Precum torentul curge impetuos la vale
Din vârful de la Cromla, săltând din
[piatră 'n piatră
Cu uetul de tunet ce sfâșie, despieă
Pădurea răsturnată de fulgere 'umulțite,

Asemenea, și încă mai iute, mai teribil,
S'avântă 'n număr mare toți fiii Erin-ei
În cap e al lor duce, asemenea balenei
Ce undelor precede și valurilor toate,
Sau unui umflat fluviu ce-și varsă-a
[sale ape
Pe țărniuri inundate și 'nneacă pomi și
[iarbă.
(Cuvintele tipărite mai rar s'au pus în
locul altora din traducerea originală și
anume: forte, resbellul, guerră, cimele
filii).

Înainte de a-și fi isprăvit Eliade această traducere, C e s a r Boliac publică în volumul „Poesii nouă“ din 1847 traducerea altei poeme mai scurte de Ossian „Oina“. Traducerea aceasta e făcută întocmai în același fel cu aceea a lui Eliade, îi este însă inferioară.

O altă poemă „Selma“ a fost tradusă de Goethe și introdusă în romanul său „Werther“, și pe această cale a ajuns și Ossian mai cunoscut la noi, acest roman fiind tradus în românește de vr'o patru ori, pentru prima oară de profesorul ardelean Gavril Munteanu (Buc. 1842) și mai în urmă de Dim. Stăncescu (Bibl. p. toți, Buc.).

Încă o poemă în două cânturi „Dargo“ a fost tradusă de G. Mavrodollu (Buc 1886); traducerea aceasta n'are nici o valoare.

Destul de rău e însă că ultima traducere aproape a tuturor poemelor lui Ossian, făcută în 1915, de Kostya Rovine și publicată în biblioteca populară a „Minervei“, e atât de slabă, neîndemânatecă și departe de text, încât nici nu merită să fie luată în seamă.

Singura traducere mai serioasă din Ossian rămâne tot aceea a lui Eliade, dar nici aceasta nu s'ar putea republica decât în parte și cu multe modificări.

Tot de pe vremea când Eliade își tipărea traducerea sa este și o frumoasă „Dedicațiune lui Ossian“ de poetul moldovean N. Schelitti, (în *Convorbiri literare*, 1869, vol. III, p. 71):

Glas puternic ce vuește pe-a străbunilor mormânturi,
Ossian! suspin eroic unui suflet întristat,
Voacea ta străbate stânca, glasul tău purtat de vânturi
Până 'n cer s'a înălțat.

Când furtuna prin munți urlă și natura 'n rescularie
Pare că deplânge-eroii, care 'n lupte au perit,
Tu te plimbi cu a ta liră, împletind a ta cântare

Poezii despre ale căror traduceri am vorbit până aici erau toți (afară de Pope) ori romantici, ori precursori ai romantismului.

Eliade eră încă de pe la 1828 preocupat de planul unei biblioteci universale, pe care-l publică în acel an în „Curierul românesc“, în ziua de Buna Vestire, și-l reproduce apoi în „Curierul de ambe sexe“ V, p. 238—247. El își propuse să dea în românește, pe lângă Young, Ossian, Byron și Moore, pe Milton și pe Shakespeare, dintre poeții englezi, iar dintre prozatori pe Walter Scott și pe Bulwer Lytton.

Milton, prin măreția stilului rău, dar mai ales prin subiectul operei sale, a făcut o profundă impresie asupra spiritului religios al lui *Eliade*.

Înainte chiar de a se fi tradus ceva din Milton în românește, el se inspiră din *Paradisul pierdut* pentru a compune o lucrare originală. El publică în „Curierul de ambe sexe (vol. III, 1840—42), o poezie intitulată „*Căderea Dracilor*“, pe care o republică în 1870 în „Curs întreg de poezie generală“ vol. II, sub titlul de *Empyreul și Tohu-Bobu*, ca fiind primul cânt al unei poezii în douăzeci de Cânturi, intitulată *Anatolida* sau *Omul și Forțele*, din care însă n'a publicat decât 4 Cânturi, celelalte trei fiind intitulate: II *Hymnul Creațiunii*; III *Viața sau Androgynul*; IV *Arborul Științei și Moartea sau Frații*¹. La sfârșitul cântului întâiu se vede data 1838, de sigur anul când l-a terminat, doi ani înainte de a-l fi publicat în „Curierul de ambe sexe“. În prefața *Cursului de poezie generală*, în care tratează despre epopoe, vorbește și despre Milton, spunând că *Paradisul pierdut* este un „model de epopoea chrestiană și în specie engleză, ieșită din împregiurările în quare s'a aflat Milton“; iar despre *Anatolida* spune (pag. 64): „Începem cu poezia noastră originală intitulată *Anatolida*, a căreia programă eră trasă încă din anul 1836; și din quare ca o încercare am publicat Cântul I, așa cum eră limba din aquea epocă. Restul, al căruia cuprins se sue până la cincisprezece cânturi (ce s'or fi făcut celelalte zece?) s'a elaborat în anul acesta. N'am pier' attins limba din Cântul I înadins, pentru quă descriind o rebelliune óre-quare din starea chaotică, par'quă și limba ar symbolisă epocha aquea în starea ei rudimentară de pe atunci“. De fapt a schimbat limba, întocmai cum a făcut cu toate lucrările pe care le-a re-

¹ Vezi rezumatul poeziei la G. B. Duică, *op. cit.* p. 144 ș. u.

publicat, latinizând-o și făcând din ceva care se putea citi cu plăcere, ceva care nu se mai poate citi decât din interes de istorie literară. Prin această poemă Eliade voia să dea poporului său poema creștină, după cum prin Mihaida, neisprăvită ca și aceasta, voise să dea poema eroică. După cum modelul pentru cea din urmă eră Homer și Tasso pentru cea dintâiu el eră Dante și Milton. *Căderea Dracilor* este inspirată din Cântul I și II din „Paradisul pierdut“, din care ia ideea că Satan s'a răzvrătit în clipa când află că Dumnezeu a pus pe fiul său deasupra tuturor celorlalți îngeri, precum și aceea că »în cugetu-i ce prin ură concepe și s'apprinde . . . născu *Păcătuirea frumoasă*«. Și la Eliade ca și la Milton »se 'ncântă d'a sa filie ântâiul Duh spergiur, se inamoră«, însă din această dragoste nelegiuită nu se mai naște *Moartea hidoasă*, ca la Milton. Cum vedem, Eliade ia de la Milton unele din ideile principale, nu ia însă și forma, ci doar câte un mic detaliu ca acela că dracii cad nouă zile. Numai singure două versuri ar putea fi considerate ca o traducere liberă a unui vers al lui Milton, când spune:

Cât este din centru al centrelor tăriei
 Și până peste polul și quel mai depărtat,
 De șapte ori atâta Principul Fericirii
 A'mpins Reul din Ceruri damnării rezervat (pag. 83)¹

S'ar putea spune că Eliade s'a inspirat încă mai mult din gravurile lui Gustave Doré, atât din cele făcute pentru *Paradisul pierdut*, cât și din unele care însoțesc „Paradisul“ lui Dante, sau chiar Biblia ilustrată de același, din care dă alături de textul său foarte reușite reproduceri în heliogravură. În Cântul III, *Viața sau Androgynul*, se inspiră la început din Cântul VIII al Paradisului pierdut, când descrie deșteptarea la viață a lui Adam, desvoltă însă tema foarte liber, adăogând de la sine, într'un pasagiu, care ar fi frumos, dacă n'ar fi desfigurat prin limba pe care o întrebuințează, cum Adam „începe a distinge între aqui ș'acolo, între sujet ș'obiecte, pe sinele său propriu din tot ce nu e sine . . .“ (pag. 102-3).

Intr'o ediție populară de opere alese ale lui Eliade, tipărită

¹ La Milton:

As far removed from God and light of heaven,
 As from the centre thrice to the utmost pole (P. lost. I, 73-74).

Adică:

Atât de depărtat de Dumnezeu și lumina cerului
 Cât de trei ori de la centru până la polul cel mai depărtat.

după moartea lui, acest cânt se încheie cu următoarele versuri, care lipsesc din ediția de la 1870:

In corul astor îngerî, o bard al Albionei
O Milton, treci la rându-ți. De ai perduť vederea
Ți-e inima 'n lumină și geniul în ceruri;
Cu harpa ta de aur celebră Himeneul,
Saluiă ca un vate amorul conjugal,
Cu care numai omul a fost dotat din ceruri¹.

Cea dintăiu traducere în românește a lui *Milton* este aceea făcută de Cerchez G. Ciomac, din Botoșani, în 1839, și rămasă în manuscris.² Este de sigur făcută din grecește, după cum se poate vedea din forma grecească a multor nume proprii: Pilades-Pilatis, Ovidiu-Ovitios. Traducerea cuprinde întregă opera „*Paradisul pierdut*“, este însă scrisă într'o limbă naivă și de multe ori confuză³.

Intăia traducere tipărită din Milton este fragmentul publicat în 1851 de Gh. Sion, în ziarul „Zimbrul“ din Iași și care s'a retipărit apoi, cu modificări, în volumul de Poezii al traducătorului (mai în urmă în ed. Minerva). Fragmentul acesta cuprinde Cântul al VII, în care arhanghelul Rafael povestește lui Adam și Evei creațiunea lumii. Traducerea e în versuri destul de bune, dar cu rime cam banale, și e făcută din franțuzește, anume, cum singur spune, după o traducere în proză a lui Chateaubriand, folosind însă și traducerea lui Delille, de la care împrumută forma versului alexandrin. N'a tradus mai mult pentru că, zice el „sânt mai mult ca sigur că nu voi fi niciodată un Delille. de aceea scap condeii din mână!“. Mai spune el însuși că Milton nu poate fi bine tradus decât în proză, ceea ce s'a dovedit prin traducerea lui Chateaubriand. De ce nu s'o fi

¹ Pag. 25. Ed. Bibl. populară București, 1889.

² Mss. No. 697—699 ale Acad. Române, trei volume, cuprinzând „Milton în Paradisul pierdut“ E în scrisoare cirilică și însoțit de „Viața lui Ioan Milton Anglianul“.

³ Iată un pasagiu ceva mai clar: [Spune-mi muză] pricina carile în starea nepăcătuită și atăta ocrotită de Dumnezeu au îndemnat pe strămoșii noștri a să depărta de făcătorii lor și a nu să supune unui poroncă. Bălaurul adâncurilor, a cărui drăcie abătându-să cu zavistie și căutare de răsplătire, au înșelat pe maica neamului omenesc, atuncea când fudulia sa l-au aruncat din ceruri împreună cu legheoanele sale a îngerilor lepădați, cu a cărora agiutorință au fost pus în gând a veni la o cumpănă cu înălțat spre a i să împrotivi.

Traducerea e însoțită de note explicative. La cuvântul *muză* se lămurește că este cuvântul grecesc *μοῦσα* sau *μῦσα* și însemnează: *dumnezeoică a iscodirilor*.

gândit și el să facă la fel?. „Eu dacă am făcut câteva versuri după traducerea lui Chateaubriand, nu pot zice decât că am redus în versuri o curată traducere; un sacrificiu în memoria muzei lui Milton! De nu dau Românilor Paradisul lui Milton, le dau cel mult o poezie“.

De fapt traducerea este destul de fidelă, chiar comparată cu originalul, și e într'o limbă ce și astăzi se citește cu plăcere:

Cerul porțile-și deschise și se auzi sunând
 Ale lor zăvoare de-aur; atunci se văzù trecând
 Al măririi ceresc rege cu-al său spirit și cuvânt,
 Ce venea ca să creeze lumea și acesti pământ.
 Pe ale cerului margini, el oprindu-se a stat
 Și-a privit de sus abisul cel adânc nemăsurat,
 Furtunatic ca o mare și sălbatec, furios
 Răscolit de orice vânturi până'n fundu-i neguros,
 Umflând valuri mari cât munții, gata a se avântă
 Pân'la ceruri, ca să poată pol și centru-a confundă.
 „Tăceți, valuri turburate! pace fie, larg abis!
 „Incețați orice discordii!“ Dumnezeu cuvântu-a zis.
 El aici nu se oprește; ci, cu aripile lor
 Heruvimii susținându-l, plin de glorie, în zbor,
 El intră în acel haos și în lumea ce eră
 Până-atunci ne 'nființată; de departe îl urmă
 Un cortegiù măreț de îngeri, meniți și ei a vedea
 Lumea asta minunată ce-atunci Dumnezeu făcea.
 Roțile cele-arzătoare el atunci a zis de-au stat:
 Ia în mâna sa compasul ce fusese preparat
 În eternul său tezaur, și cu dânsul demarcă
 Mărgini lumii și la toate câte le înființă;
 Un vârf de compas el pune centrul lumii însemnând,
 Și, în adâncimea 'ntinsă celălalt vârf întorcând,
 Zice: „Pân'acolo 'ntinde tu circumferința ta,
 „Lume, și aceste mărgini să aibi cât vei există“.

Opera întreagă este tradusă în românește și publicată abia la 1889 de B. Lăzoreanu, Buc. Traducerea este făcută în proză după textul englez (cum ne spune autorul). Este fidelă, prea fidelă și într'o proză prea prozaică, într'o limbă care față de traducerea lui Sion ar avea să fie un progres, dar este un regres,

¹ Cât de neîngrijit sânt făcute unele din edițiile moderne ale scriitorilor vechi se poate vedea din aceea că primul vers începe în ediția Minerva cu cuvintele; „Cerul nopțile-mi deschise“, din cauză că s'au citit rău literele cirilice: *нощные-шн*.

deoarece se apropie prea mult de limba lui Eliade în perioada a doua. Așa cum este, nu merită să fie retipărită¹.

Un alt fragment, din Cântul al IV-lea, a fost tradus în versuri de Gr. Lazu (în volumul *Traduceri*, ed. Șaraga, 1894). Traducerea e făcută din limba germană și, în genere, e destul de bună, deși nu se distinge prin calități deosebite².

Shakespeare a ajuns destul de târziu să fie cunoscut între Români. Unele dintre subiectele pieselor lui devin cunoscute mai întâiu aici, însoțite de muzica lui Bellini ori Rossini, în opere jucate de trupe italiene, nemțești sau franceze, niciodată engleze, căci dacă vreun Englez se rătăcea și pe la Iași sau București, în drumul lui spre Constantinopol, acesta nu eră decât vreun scamator sau vreun „artist gimnastic“, ca acel Master Chapman, care în 1850 fu angajat de directorii teatrului românesc din Iași „să facă între acte producțiuni de forță, de echilibru și măiastră gimnastică“³. În stagiunea din iarna 1834-35, o trupă de operă nemțească joacă între altele Othello și Montecchi et Capuletti (adică Romeo și Iulia) la Teatrul Național din București⁴; aceleași opere sânt jucate în Moldova la teatrul francez în 1842⁵ și în 1843 o trupă de operă italiană jucă în București Romeo e Giulia⁶. Abia în 1843 începe și teatrul român, cu Millo, să dea în București Romeo și Julieta⁷, căci în acest timp începuseră să se traducă și în românește unele dintre piesele lui Shakespeare. În „Curierul de Ambe Sexe“ al lui Eliad, în 1839,

¹ Iată, spre pildă, traducerea unei părți din pasagiul dat și în pag. 322 la nota 3: Spune-mi [muză] întâiu care cauză a scos pe strămoșii noștri din acea fericită stare favorizată de cer atât de mult, spre a cădea atât de departe de la creatorul lor și a se opune voinței lui printr'o restricțiune; ei care cu toate acestea erau suveranii lumii . . .

² Iată, de ex., cum se adresează Eva către Adam:

Iar Eva-i spune astfel:- O! da, tu, pentru care,
Din care 's zămislită cu trup din trupul tău;
Și fără care viața-mi, stăpâne, scop nu-și are,
Da, tot ce spui, așa e conducătorul meu.

Da, Lui sântem datornici a noastră mulțumire
Și-a mea recunoștință de-a fi etern a ta;
Tu care peste firea-mi domnești în strălucire,
Căci nicăieri pe-un altul ca tine n'aș află.

³ Ollănescu, *Teatrul la Români* II, 145.

⁴ Ollănescu, *ibid.* pag. 24.

⁵ Burada, *Ist. Teatrului în Moldova*, pag. 256.

⁶ Ollănescu, II, pag. 104.

⁷ Ollănescu, *ibid.*, pag. 154, notă.

se publică o traducere din Conversațiile lui Goethe cu Eckerman (luată și aceasta din *Revue du Nord*) despre Shakespeare și Byron, și aceasta e reprodusă și în „Foaia pentru Minte“ din Brașov, în același an. Barițiu se întreabă acolo: „Oare ajuns-am noi în vârsta în care să avem trebuință a citi pe Shakespeare, pe acest dascăl al Impăraților și al cerșetorilor, al națiunilor și al indivizilor?“ În planul de traduceri al lui Eliade, Shakespeare eră, cum am văzut, cuprins între scriitorii ale căror opere să fie publicate în românește. Totuși Eliade însuși nu pare a-l fi cunoscut prea de aproape, deoarece în traducerea lui Don Juan al lui Byron, publicată în 1847, el traduce un vers din c. I, str. 2-a, astfel: „pe fiecare din ei, pe rând unul câte unul, îi văzurăm trecând ca pe *regii de Banco*“. Aceasta mi se pare o dovadă că el credeă că Banco a fost o țară, nu un om, ceea ce înseamnă că până atunci nu citise încă una din cele mai de seamă piese ale lui Shakespeare, pe Macbeth. Firește că argumentul nu se poate întinde prea departe, cu atât mai mult cu cât încă de la 1844 apăruse, chiar în tipografia lui Eliade, *Iuliu Cesare*, tradus de căpitanul S. Stoica, prima piesă a lui Shakespeare tipărită în românește¹. Traducerea e făcută din franțuzește. Traducătorul acesta se silește de multe ori să găsească expresiuni românești și nu se grăbește a întrebuiți neologisme care nu erau încă introduse în limbă. El spune de pildă „Cesar eră poftitor de a stăpâni sau doreă să stăpânească“, nu ambițios, „l-am îmbiat cu o coroană“ și nu „i-am oferit coroana“ cum traduc alții; pare însă totuși a voi să se ferească de slavonisme, ca și Eliade, și în același pasagiu zice și: „amor“ și „amator de a stăpâni“; „pentru amorul meu“, în loc să spuie „de dragul meu“; nu zice „onorabil“ dar zice „respectabil“, nu „cinstit“, poate că așa va fi găsit în textul după care a tradus.

Poate că mai veche chiar decât această traducere, în orice caz din punct de vedere al limbii, deși nu i se poate stabili data, este aceea făcută de Ion Barac după *Hamlet* și ră-

¹ E caracteristic faptul că aceasta e prima traducere din Shakespeare apărută în românește și e publicată tot cam pe vremea când Eliade publică traduceri din „*Marino Faliero*“ și „*Cei doi Foscari*“, și că în toate e vorba de conspirațiuni. Eră doar în preajma revoluției.

Imitația făcută de Voltaire în după această piesă se reprezentase cu 30 de ani mai înainte, la 1814, în Iași, de către fiii de boieri, în franțuzește. (Burada, *Ist. tear. în Mold.*, p. 96).

masă numai în manuscris la Academia Română¹. Traducerea este făcută din nemțește și nu s'ar putea publică din ea decât unele pasagii care au oarecare frumusețe pentru limba bătrânească în care sânt scrise, ca, de exemplu, vestitul monolog:

A zecea arătare (scenă).

Hamlet (grăind singur): A fi, sau nu a fi, aceeaia este dară întreba-rea. Mai nobil este sufletul celui ce rabdă săgeata sorții? Sau al celui ce se pune împotriva tuturor taberilor ticăloșiei și așa se săvârșește? — A muri — a dormi; mai mult nimica, și cu somnul acesta să săvârșim scârba sufletului nostru, și patimile firii ceale nenumărate, care sânt aici partea moștenirii noastre, și va fi împlinirea, care ar fi să o dorim — să murim, să dormim — Ce să dormim? Ba poate că să și visăm. Iată, iată aici este! Că ce fealiu de visuri ale morții ne-ar putea veni, dacă am trecut numai preste zgomotul lor, aceasta este [o întrebare] vreadnică de a o pomeni. Acesta este temeiul din care ne supunem patimilor vieții. Că cine și-ar suferi ocara, răutatea asupritoriului, urgia mândrilor sumeți, chinurile dragostei cei lepădate, dreptatea cea prelungită, sumeția mai marilor, batjocura vredniciei pătimase de la cei nevreadnici, când ar putea scăpa de acestea cu un cuțitaș, cine mai ar asuda și s'ar vâeta supt greutatea unei vieți necăjite? Dar aducerea aminte de oareși ce după moarte, ne silește ca mai bine să răbdăm răul care îl cunoaștem, decât să alergăm la altcevași ce nu-l cunoaștem. Așa ne învață pre noi cunoștința sufletului; așa desface numai un cuget putearea unei urâciuni firești de dureare și de necaz și unele ca acestea împiedecă toate lucrurile în curgerile sale, și le spăimântează a se săvârși. Dar stăi — frumoasa Ofelia? Nimfă, pome-neaste-mă și pe mine la rugăciunile tale . . . (p. 271).

În alte părți traducerea este mult mai slabă mai ales atunci când este făcută în versuri naive, ca acelea din poemul său popular Arghir și Elena².

După acestea urmează *Romeo și Iulieta* și *Otello*, traduse de Toma A. I. Bagdat, Buc. 1848, cu biografia lui W.

¹ *Amlet, Prințul dela Dania*, o traquodie în cinci perdeale după Sakeșpeer s'au producăluit în K. crăescul teatru al curții. Trad. de Ioan Barac, magistratul translator de la Brașov. Mss. Acad. Rom. No. 209, pag. 242—297. (55 pagini) (Alt. Mss. din aceeași colecție poartă data 1845, deci și această traducere poate fi cam de pe aceeași vreme). Persoanele: Craiul de la Dania; Crăiasa, maica lui Amlet; Amlet, nepotul craiului; Duhul tatălui lui Amlet; Odenholm, marele visteriu; Ofelia, fie-sa; Laertie, fiul lui; Guldenstern, un curtean; Gustav și Bernfeld, ofițiri; Elrih și Franșos, soldați de la straja trupească; teatralisti; curteani; straja

² Așa este monologul în care Hamlet șovăește dacă trebuie sau nu să omoare pe unchiul său:

Perdeaua a treia (a șaptea arătare).

Amlet (singur).

Acuma sânt numai eu
Să-mi mai vârs amarul meu.
Aha tu curvăriu de casă,
Spărgătoriu de bună masă!
Un vânzătoriu preste fire
Și fără milostivire,
Mai mult ca un ciunăgaș

Amestecătoriu de sânge!
Nu te temi că te vor strânge
Pentru tâlhăria ta?
Om rău și fără simțire
Făr'de lege preste fire,
Căre grea seamă vei da!
Oh ce de nimic răbdare

Șekspir, după Letourneur. Traducerea fiind făcută „slobod“, cum zice autorul, după o traducere franceză din sec. XVIII, care, ca toate traduceri din acel timp, e și ea foarte liberă, nu are decât importanță istorică, nedistingându-se prin nici o calitate deosebită. Această traducere eră folosită de Millo, în 1851, și de Dimitriad, care jucă pe Othello în „Maurul Veneției“, la 1863¹. Vine apoi *Macbeth*, „tradusă din franțozește de St. Băgescu“, Buc. 1850, pe care o pomenesc aici numai pentru a fi complet.

În 1851, M. Millo, director al Teatrului Național „face cunoscut onor. public că prin ajutorul d-lui V. Alecsandri și a altor persoane care binevoesc a conlucra la înflorirea literaturii dramatice în Moldova, repertoriul românesc s'au îmbogățit de un număr însemnat de piese nouă“. Între acestea se află *Șelloc sau Zarahul de Veneția*, 5 acte. Traducerea aceasta a făcut-o probabil una din acele „alte persoane“ și nu Alecsandri, căci în acest caz cred că n'ar fi dispărut, cum s'a întâmplat cu aceasta.

Traducerea lui *Hamlet* de D. P. E c o n o m u, apărută în București, în 1855, a mai avut alte două ediții în, 1857 și 1859, ceea ce dovedește că a fost mult citită. E importantă întru cât a fost folosită multă vreme pentru reprezentațiile date de compania dramatică din București, unde s'a jucat pentru prima dată în 1884 și chiar mai târziu, în 1886².

¹ Ollănescu. *op. cit.*, pag. 69. E interesantă pentru felul de a judeca din acea vreme „consequența morală“ care urmează după fiecare piesă. Despre Othello spune:

„Această tragedie cuprinde în sine moralul: înfățișându-ne primejdiile amorului peste măsură, ale ambiției din care ies mai multe și mari răutăți și ale descrederii ce trebuie să avem în femei. Ale amorului, întâiu pentru că dacă Desdemona eră mai păzită și se lăsă după alegerea părinților săi, nu pătimea astfel de nenorocire, și al doilea că dacă Roderigo n'ar fi fost atât de uimit după Desdemona, n'ar fi îndemnat pe Jago, spurcatul, să surpe amorul Maurului cu Venețianca ce iubea el. Din ambiție, pentru că Jago însuflat de Roderigo că generalul nu-l înalță ca pe Cassio, pe care îl favorizează mult, să mijlocească să-l surpe, ajunse până în minutul cel mai după urmă al înființării planului său. Din descrederea ce trebuie să avem în femei, pentru că Jago, încredințând taina soției sale, fu descoperit de dânsa, care dimpreună cu stăpâna sa și cu stăpânul său fu prada ambițiosului, nelegiuitorului, cruntului și prea spurcatului acestuia, care rămase a se munci în veci pe lumea aceasta și pe cealaltă.

„... Dintr'aceste puteți lua o bună și frumoasă lecție de moral în care poetul englez scrie cu atâta foc pentru binele omenirii.“

Titu* Maiorescu, care o pomeneste în „Critice“, vol. II, încheie astfel: „Consequența morală“ a D-lui Bagdat ne scutește a mai adăoga ceva în contra unor asemenea consecințe.

² Ollănescu, *Teatrul la Români*, pag. 79.

Ea este făcută desigur din franțuzește¹, în limba pe care o întrebuița Eliade în faza a doua a activității lui, și are deci mai puțină valoare literară chiar decât traducerea lui Barac².

În 1864 apare *Macbeth* tradus „d'in englisêsce“ de P. P. Carp, publicație a societății „Junimea“ din Iași, iar în 1868 apare *Othello*, de același. Acestea sânt primele traduceri românești din Shakespeare, făcute după textul original; totuși nu putem zice că numai acest text a fost folosit. Traducătorul, care și-a făcut cultura mai ales în Germania, a folosit foarte mult și traducerea clasică germană a lui Schlegel și Tieck, interpretând textul englez mai ales după aceasta. Așa în Actul I, sc. VII, versurile :

But here, upon this bank and shoal of time,
We'd jump the life to come.

(Însă aici, pe acest mal și țărm al timpului,
Noi am riscă vieața viitoare)

Cuvintele bank și shoal sânt sinonime, cuvântul shoal este însă o emendație a unui comentator al lui Shakespeare, Theobald; textul din Folio de 'la 1623³ conține „schoole“ care este o altă ortografie veche a aceluiași cuvânt. Viața omenească e comparată aici cu o fâșie de pământ într'un ocean. Tieck, înțelegând cuvântul „schoole“ ca școală, și luând pe „bank“ drept „bench“ adică bancă de clasă, presupune că *Macbeth* compară viața

¹ Dl I. Botez Într'un articol asupra traducerilor din Shakespeare (vezi mai jos) spune că este făcută după Letourneur și Benjamin Laroche. Nu este făcută după nici una din aceste două, ci după alta mai puțin bună, dar nu știu care.

² Pentru comparație iată, de pildă, începutul monologului :

A esistă sau a nu mai esistă, iacă cestiunea. Ce trebuie dar să admirăm? Resignațiunea care primește cercând fortuna ultragioasă, sau sforța ce se luptă pe o mare înfuriată și cere pace de la tempeste? O inimă curagioasă trebuie oare să sufere isbirile fatale ale crudei soarte sau să se înarmeze contra unui deluviu de dureri...

³ Aceasta este prima ediție completă a pieselor lui Shakespeare, publicată abia șapte ani după moartea poetului de doi actori prieteni, după manuscrisele ce se aflau în proprietatea teatrului *Globe*, la care jucă Shakespeare, și care au dispărut în incendiul aceluși teatru. Această ediție *in-folio* este pentru multe din piesele lui singura pe care ne putem înțemeia, deoarece Shakespeare n'a publicat el însuși nici una dintre piesele sale, pentru ca să nu poată fi jucate și de alte trupe rivale din vremea sa. Unele dintre piese au fost însă publicate, pe când trăia încă poetul, în ediții *in-quarto*; dar acestea sânt foarte nesigure, fiind făcute după însemnări luate la reprezentațiile pieselor de acei cari aveau interes să se folosească de lucrările poetului, în acele vremuri când proprietatea literară nu eră apărată; ele sânt așa numite ediții furate. De multeori ele pot servi la îndreptarea greșelilor din ediția *in-folio*, care din cauza condițiilor în care a fost publicată e nesigură.

aceasta cu aceea a unui școlar, care este numai o pregătire pentru viața viitoare și traduce:

Auf dieser Schülerbank der Gegenwart — hier —
So setzt ich weg mich übers künft'ge Leben.

Iar Carp traduce după el:

Pe banca de școlar a greului prezent,
Aș pune lesne 'n joc cerescul viitor.

Tot așa în versul care în Folio este:

As thick as tale came post with post (Act. I, sc. III)
(repede ca povestea venea sol după sol)

și în care cuvântul *tail* este socotit o greșală de tipar și corectat de cei mai mulți comentatori în *hail*, care este mai potrivit ca comparație: „repede ca grindina“. Tieck se ține de prima formă și întrebuințează o perifrază în traducere:

Wie Wort auf Wort

In schneller Rede, so kam Bot auf Bote.

Carp lungește și mai mult perifraza, urmând pe Tieck:

Precum într'un discurs, ce repede se spune
Cuvintele s'alung, așa se alungau
Trimișii pe trimiși.

Așa și în versurile din Act. IV, sc. III, când Macduff, văzând că nu poate să convingă pe Malcolm, fiul regelui ucis, să lupte împotriva lui Macbeth, exclamă:

Bleed, bleed, poor country
Great tyranny! Lay thou thy basis sure,
For goodness dare not check thee: wear thy wrongs;
The title is affeer'd.

Cele două versuri din urmă au un înțeles cu totul diferit, după cum citim ultimul cuvânt: *affear'd* (înfricoșat) ca în Folio sau dacă, cu cei mai mulți comentatori, cari socotesc că cu acest înțeles nu se poate ajunge la o interpretare satisfăcătoare a contextului, admitem aici o greșită ortografie pentru *affeer'd* (afirmat, întărit). Tieck arată într'o notă de ce nu se învoiește cu această interpretare, explicând cuvântul „*title*“ ca „*der rechtmässige Anspruch, die Legitimität*“, socotindu-l sinonim cu „*goodness*“ din versul precedent și raportându-se la dreptul lui Malcolm de a urmă la tronul tatălui său și traduce astfel aceste versuri:

Blute, blute,
Du armes Vaterland!
So lege festen Grund denn, Tyrannei,
Rechtmässigkeit wagt nicht, dich auzugreifen!
Trage dein Leid, dein echter Herrscher zittert.

Iar Carp îl urmează întocmai:

Perde dar, biatê țérê
 Perde sângele tău! Așazăte statornic
 Cumplitê tyranie, bunul dreptu nu cutédă
 A se lupta cu tine! Pórtă cu tacere
 Nefericira ta, legiuitul teu domn
 Te lassâ tremurând! †

Astfel în cele mai multe pasagii dubioase Carp urmează interpretarea lui Tieck, deși câteodată, mai rar, se deosebește de el ca în Act. V, sc. II, în versurile:

.... for their dear causes
 Would to the bleeding and the grim alarm
 Excite the mortified man...

pe care Carp le traduce după alți comentatori:

.... Căci grozava lor soartă ar îndemnă pe un *pusnic*,
 Ce prin chinuri a stins orice simțire 'n sine,
 Să întreprind'o crudă și încruntată luptă...

pe când Tieck interpretase pe *mortified man* numai prin *den abgestorbenen Greis*.

S'ar putea obiecta, după aceste exemple, și că a interpretat întâmplător la fel cu Tieck, folosind mai ales textul din Folio. Aceasta însă nu e probabil, dacă ținem seamă mai ales de educația germană a traducătorului, iar prea dese potriviri nu numai în interpretare, ci chiar în cuvinte, cu traducerea germană, sânt o dovadă sigură că a folosit-o de aproape.

Traducerea a fost făcută de astfel conștiincios, însă, în prima ei formă, deși publicată de Junimea, care a luptat contra curentului latinist, este plină de cuvinte și de forme latinizante și ciudate ca ortografie, de pildă: hóspii (oaspeții), hostașul, mē ciamē (mă chiamă), gnelu (miel), aratara (arătarea).

În aceleași condițiuni a fost făcută traducerea lui *Othello*, însă, fiind tipărită câțiva ani mai târziu, ortografia este mai acceptabilă.

† Ceilalți traducători români urmează interpretarea comentatorilor englezi și dând în același timp un înțeles diferit cuvintelor *goodness*, *wear thy wrongs*, *title*, traduc:

Tiranie, puternică, întărește-te pe temelia ta, căci bunătatea nu îndrăznește să te înfrâneze! dă-ți strâmbătățile în vileag, dreptul tău e nețăgăduit. (Trad. C. A. Ștefănescu).

Așează-ți temelia, tiranie!
 Virtutea nu cutează-a te oprî!
 Și poartă-ți jaful, căci hrîsovu tău
 Ți-e întărit.

(Stern).

Limba este par'că și mai greoaie decât în Macbeht și n'a plăcut nici chiar în vremea când a fost făcută¹.

Traducerile acestea sânt făcute în versuri albe, însă autorul lor nu a întrebuițat pentametru iambic, ca în Shakespeare, ci tot hexametru pe care l-au folosit și alți traducători în versuri mai înainte; aceasta pentru că cuvintele românești fiind mai lungi decât cele engleze putea mai ușor să redea un vers englez prin unul românesc, care avea 3—4 silabe mai mult. Ritmul versurilor este însă foarte neregulat.

În clipele de răgaz pe care i le lăsa din când în când politica, la care a luat parte foarte activă în anii următori, el a îndreptat mereu lucrările sale, și în 1887 dă la lumină o a doua ediție corectată, care este superioară cu mult celei dintâiu ca limbă; versurile sânt însă totuși foarte neregulate. În special în Macbeth găsim pasagii frumos redade, ca, de pildă, acela în care Macbeth halucinat vede pumnalul cu care omoară pe Duncan:

E un pumnal ce văd
Pe dinaintea mea cu mănunchiul spre mine?
Vino să te apuc. — Neconținut te văd
Și tot nu te pot prinde. Făptură infernală
De ce nu te simțește și mâna ca și ochiul?
Sau este-o nălucire netrebnică, ieșită
Din creerii-mi munciți? Și totuși eu te văd
Așa de lămurit cum văd și pe acesta
Ce-l scot acum din teacă.
Tu calea îmi deschizi pe care vreau să merg,
Căci tocmai de-așa armă voiam să mă servesc.
Nebun mi-e ochiul ori el este
Mai înțelept ca toate simțurile? Eu te văd,
Și picături de sânge, ce pân' acum lipseau
S'arată pe mănunchiu. Nu, toate-s năluciri . . .

Această traducere nu merită să fie uitată, chiar și după celelalte două traduceri ale aceleiași piese, despre care se va vorbi mai jos. Ea reprezintă, în vremea în care a fost făcută, un real progres față de tot ce se făcuse mai înainte.

Înainte încă de a fi publicat Carp ediția a II-a a traducerilor sale, dl Ad. Stern publică în Iași traducerea operelor: *Hamlet*

¹ În *Amintirile de la Junimea*, G. Panu, (vol. I, p. 269) spune că Dl Negruți fiind întrebat de ce a publicat traducerea aceasta în Conv. lit., când singur recunoștea că nu e bună, ar fi răspuns că a făcut aceasta.

(1877), *Iuliu Cesar* (1879) și *Regele Lear* (1881). Traducerile acestea au meritul că, pentru prima oară, sânt făcute în versul alb al originalului, pentametrul iambic, mînuit însă cu puțină îndemănare. Sânt redată după textul original și mai ales după traducerile germane ale lui Schlegel și Tieck, cu o cunoștință încă imperfectă a limbii engleze și într-o românească plină de greșeli. Au fost destul de criticate de A. D. Xenopol (în *Convorbiri Literare* XI, 1877), care-i impută cu dreptate „modul prea mecanic” al traducerii și-i observă că putea să fie mai puțin exact în cuvinte și mai mult în idei. Întru cât autorul lor le-a republicat mai târziu, în ediții nouă, complet refăcute, și mai are și altele pe cale de publicare, se va vorbi despre ele mai departe.

În revista „Literatorul” din 1881 apare *Romeo și Iulieta*, traducere în versuri de Al. Macedonski. El însuși declară că s'a condus de „prescurtările adoptate în repertoriul dramatic al lui Ernesto Rossi”. De altfel și italianizarea numelor personajilor (Tibaldo pentru Tybalt, Paride pentru Paris, Montecchio pentru Montague etc.) arată că s'a servit de o traducere italiană, cred însă și de una franceză, căci el nu știa prea bine italianește, în nici un caz de textul englez. Așa fiind, nici nu poate fi vorba de fidelitate, cu atât mai mult că însuși declară că a făcut prescurtări. Traducerea aceasta are totuși un merit față de cele anterioare, acela de a fi prima traducere poetică din Shakespeare. Ea nu respectă însă formă de vers a originalului, nici amestecul de proză și versuri, ci este toată în versuri alexandrine rimate, care de multe ori sânt frumoase, dar se depărtează în conținutul lor de textul original¹.

Pentru Teatrul Național din București, care în 1884 reprezintă întâia oară pe Hamlet, actorul Grigore Manolescu, nemulțumit de traducerile anterioare, face el însuși o traducere din limba franceză, care însă nu s'a publicat și se află în manu-

¹ Iată un pasagiu din vestita scenă a balconului:

Romeo: Apari, apari, că luna pe cer, de gelozie
 A'ngălbănit și locul e gata să-ți dea ție!
 O da! Eră chiar dânsa... De-ar ști cât sufer eu!...
 Ea tace... Și-a ei voace lovește-auzul meu...
 O vorbă nu pronunță... Și'n inimă îmi cântă
 Multimi de șoapte tainici c'o melodie sfântă!
 De-ar ști... de-ar ști .. să știe? Dar iată... s'o privesc,
 Și ochii mei privind-o să-i spuie c'o iubesc!...

scris, în biblioteca teatrului, ca și alte traduceri din Shakespeare, făcute mai târziu de diferiți scriitori. Dintre acestea unele ar merita poate să fie publicate. Traducerea lui Manolescu, în proză, nu este fidelă, este însă scrisă într'o românească bună.

Pentru reprezentațiile Teatrului Național, care după Războiul Independenței și Proclamarea Regatului, intrase într'o nouă perioadă de înflorire, au început o serie de traduceri din Shakespeare frații Scarlat și Dimitrie Ion Ghica, fii marelui Ion Ghica, care a fost primul trimis al României independente la Londra și își trimisese copiii să studieze la Universitatea din Oxford, de unde au venit, firește, cu o cunoștință perfectă a limbei engleze.

Ei au tradus și publicat:

<i>Romeo și Iulieta</i>	(Dimitrie Ghica)	Buc.,	1882.
<i>Ricard III</i>	(Scarlat Ghica)	„	1884.
<i>Neguțătorul din Veneția</i>	„	„	1885.
<i>Regele Ioan</i> (publicat împreună cu cele două de mai sus într'o a II-a ediție revăzută)	„	„	1892.
<i>Antoniou și Cleopatra</i>	„	„	1893.
<i>Iuliu Cesar</i>	„	„	1896.

Aceste traduceri sânt făcute conștiincios, sânt superioare tuturor celor anterioare, în ce privește redarea textului, pe care traducătorii l-au studiat de aproape în textele comentate și cu dicționare speciale pentru limba lui Shakespeare. Greșeli de traducere, deși foarte rare, se întâlnesc totuși câteodată, ca de exemplu când redă pe :

O judgment, thou art fled to brutish beasts
And men have lost their reason!

(In Iuliu Cesar, discursul lui Antoniu, Act, III, sc. II.)

prin: Azi, e încredințată justiția cea sfântă
Chiar fiarelor sălbatici, și-și pierde bărbajii mintea
Cea sănătoasă în Roma!

La Shakespeare *judgment* și *reason* sânt aici sinonime și trebuie să traducă pe cel dintâiu prin „judecată“, nu prin „justiție“. Greșelile ce se întâlnesc sânt însă mai ales de românește, probabil pentru că, făcându-și educația în Anglia, au pierdut simțul nuanțelor limbei românești. Așa, de pildă, când în Ricard III, traduce cuvintele principelui moștenitor (Act. III, sc. I):

I'll win our ancient right in France again

Voi cuceri cu spada dreptățile din Franța (pag. 215. Ed. II),

în loc de *drepturile* noastre; sau când regina Margareta vorbește

de o „mânie drăcoasă“ în loc de „drăcească“ (în textul original „cloudy wrath“ (înnorată, întunecată mânie) Act. I, sc. III.

Intrebuințează de multe ori cuvinte și forme neexistente în românește ca „răutăție“ în loc de „răutate“ (ed. II, pag. 157) sau ca „predează“ pentru „pradă“ (vrabia predează când aquila nu poate); „fumă“ pentru „fumegă“ (când spada-ți ucigașă cu sângele-i fumă); „întunecează“ pentru „întunecă“ sau „făcând bun pentru răul“ în loc de „făcând bine pentru rău“.

Intrebuințarea greșită a formelor articulate, ca în acest caz, e destul de deasă: brațu-i de iadul cârmuit; ajuns-a'n cer blestemul prin norii străbătând. Alte dăți traduce prea verbal ca: „he would labour my delivery“ prin „îmi va lucra scăparea“, în loc de „va munci pentru scăparea mea“.

Foarte puține greșeli, doar vreo două, trei, din cele notate mai sus, au fost îndreptate în ediția revăzută, tipărită însă cu foarte multe greșeli de tipar, în 1892.

Unele „îndreptări“ sânt tot atât de puțin bune sau chiar mai rele decât greșelile din textul prim:

Pe spada-ți ucigașă fumând sângele lui (Ricard, III, ed. I)

Când spada-ți ucigașă cu sângele-i fumă (ibid. ed. II).

sau Iar bucuria voastră mi se cuvine mie (ibid. ed. I)

Iar bucuria voastră e mie cuvenită (ibid. ed. II).

Câteodată expresia e prea vulgară, ca de pildă când traduce cuvintele spuse de principele de York, un copil încă, despre Ricard:

He could gnaw a crust at two years old

(El putea să roadă o coajă când era de doi ani)

prin D'abia că se născuse și coaja o rodea (Ed. I, pag 57)

D'abia-l făcuse mă-sa și coaja o rodea (Ed. II, p. 207)

Și acești traducători, ca mulți alții, nu-și dau seama că un neologism de origină latină, chiar când se află și în românește și în englezește, are altă valoare, dacă nu de înțeles, cel puțin din punct de vedere poetic, datorită faptului că acest cuvânt este intrat în limba engleză de mai multă vreme, ca are întrebuințare curentă, pe când în românește el este prea nou și n'a căpătat încă acea nuanță de sentiment care-i dă valoarea poetică. Așa de pildă când, în discursul lui Antoniu către popor, traduce cuvintele acestuia:

For Brutus is an honourable man

prin: Căci Brutus e de sigur om foarte onorabil

în loc de „cinstit“, sau mai bine, cum traduce Borcia (vezi mai jos): „om de omenie“. Tot așa „compassion“ tradus prin „compasiune“, în loc de „compătimire, milă“; „indifferent“ tradus prin „indiferent“, în loc de „nepăsător“; „vile“ — „vil“, în loc de „josnic“, apoi expresiuni ca: „de moarte sânt pasibili; să aibă confiență; ați conversat etc., se întâlnesc la tot pasul.

Toate aceste traduceri sânt făcute în versuri albe, nu însă în pentametri iambici din originalul lui Shakespeare, ci în aceleași versuri alexandrine ca și traducerea lui Carp, ceva mai corectă însă, iar în Romeo și Julieta sânt de multe ori, ca și în original, versuri rimate; cu toate acestea, defectul lor principal este că sânt în genere într'un stil prozaic, ceea ce se resimte și mai mult în Romeo și Julieta, în care găsim și versuri ca acestea:

Iar noaptea, șovăește nescind cum să evite
Scânteiele 'nfocate ce soarele emite...

sau:
Nu este creatură în lume cât de vilă
Ce nu e destinată să fie și utilă...

sau când Romeo zice Julietei:

Adio! N'o să-mi scape ocazia cea mai mică
Ca să-ți transmit iubită uă dulce îmbrățișare...

iar Julietă exclamă:

O fortună! Te șciu, ești inconstantă...

Calitatea principală a acestor traduceri este fidelitatea verbală față de text, aceasta însă nu compensează în deajuns lipsurile.

Cele mai bune dintre ele sânt traducerea Neguțătorului din Veneția și a lui Iuliu Cesar.

În anul 1893, cu ocazia căsătoriei principelui Ferdinand și a principesei Maria, se reprezintă pentru prima dată pe scena Teatrului Național *Un vis în noaptea de Sânziene* (Midsummer Night's dream), „comedie-feerie“, care prin subiectul ei se potrivește tocmai bine pentru acest prilej. Traducerea a fost făcută de G. P. Sterian, de sigur din franțuzește; e în proză și în versuri, nu însă ca în textul original, căci ea nu are decât versuri rimate și anume numai acolo unde și Shakespeare le are tot astfel, iar pasagiile care la acesta sânt în pentametri iambici sânt traduse în proză, ca și pasagiile comice, care sânt în proză și în textul original. Versurile traducătorului sânt destul de fru-

moase¹, dar traducerea lui este foarte liberă, chiar în părțile traduse în proză, are multe prescurtări și chiar aranjamentul e câteodată deosebit. Fiind făcută în aceste condiții ea nu mai are decât un interes istoric, cu atât mai mult că s'a făcut mai târziu o traducere bună a aceleiași piese.

În anul 1896, când Scarlat Ghica publică ultima traducere a sa, poetul H a r a l a m b G. L e c c a, cunoscut prin mai multe lucrări de teatru originale, a publicat în *Convorbiri literare*, vol. XXX, „*Femeia îndărătnică*, tradusă în versuri și refăcută pentru teatru“, și a republicat-o apoi în „Biblioteca de popularizare“ din Craiova și în „Biblioteca pentru toți“. Această lucrare este făcută după piesa lui Shakespeare intitulată „*The taming of the strew*“, al cărei titlu s'ar fi putut traduce mai exact prin „*Scorpia îmblânzită*“. Traducerea românească este făcută după cea franceză, în versuri, a lui Raoul Jeudi „*La Mégère apprivoisée*“ și aceasta este mai mult o prelucrare decât o traducere; chiar în pasagiile unde urmează textul lui Shakespeare mai de aproape, traducerea este foarte liberă și afară de aceasta are adoase și omisiuni mai multe decât acelea provenite din faptul că traducerea este făcută în versuri rimate, pe când originalul e în versuri albe; pasagii întregi sânt lăsate afară sau prescurtate și alte ori se adaogă mai multe versuri, dezvoltând o idee care la Shakespeare este exprimată în câteva cuvinte. E omis în întregime prologul cu bădăranul pe care un nobil, venind cu suita lui și găsimdu-l beat mort, îl duce în palatul său, unde poruncește servitorilor să-l trateze ca pe un lord, punând chiar la urmă pe niște actori să joace înaintea lui piesa de teatru (*Scorpia îmblânzită*). Acest prolog, care este foarte comic și un fel de cadru pentru piesa care se joacă, formând un teatru în teatru, nu este, ce e drept, necesar pentru înțelegerea acțiunii din *Comedia* ce începe aici și putea fi ușor lăsat la o parte. Traducerea românească fiind o traducere în versuri rimate, după altă traducere tot în versuri, se depărtează uneori foarte mult de original și nu redă aproape de fel stilul poetului englez, ci numai

¹ Iată de pildă cum cântă una dintre zâne: ♣

Peste văi și peste dealuri
Prin tufiș, din loc în loc,
Prin răzoare și prin crânguri
Trec prin apă și prin foc!
Ca o rază'n lin avânt
Liberă zbor pe pământ!

Stăpână-mi este Crăiasa Zână
Prin iarbă pasul i-l urmăresc
Și roua dulce o răspândesc
Din flori pe calea-i de farmec plină.
Brânduși frumoase și vioarele
Fost-au deapururi suratele mele...

ideea în general, și încă și aceasta de foarte multe ori schimbată. Versurile lui Lecca sânt însă frumoase¹.

¹ Dau aici un pasagiu în traducere exactă în proză și în traducerea lui Lecca, pentru comparație.

Petruchio

Bună dimineața, Kati, căci acesta ți-e numele, după cum am auzit.

Caterina

Așa vei fi auzit, dar ești cam surd. Mă chiamă Caterina cei ce vorbesc despre mine.

Petruchio

Minți, pe legea mea, căci te chiamă curat Kati, draguța Kati și câteodată Kati cea blestemată: dar Kati, cea mai dragălaşă Kati din toată creștinătatea, Kati de la Kate Hall, prea delicata mea Kati, căci oricare Kati delicată-i (aici în original e un joc de cuvinte între numele Kate și cuvântul cates, lucruri delicate); și de aceea Kati, primește aceasta din parte-mi. Kati mângâierea mea, că auzind blândeșea ta laudată 'n lumea toată, virtuțile și frumuseșea ta preamărite, dar totuși nu atâta pe cât ți se cuvine, mă simt transportat ca să te cer de nevastă.

Caterina

Transportat! Ai nemerit-o. Spune celui care te-a transportat aici să te ia de aici. Te-am cunoscut eu de la început că ești o ființă mobilă.

Petruchio

Ce, ce e aia mobilă?

Caterina

Un scăunel.

Petruchio

Atunci ai nemerit-o; vino de șezi pe mine.

Caterina

Măgarii doar is făcuți să poarte sarcini, și așa ești și d-ta.

Petruchio

Femeile sânt făcute să poarte sarcină, și așa ești și d-ta.

Caterina

Dar nu sânt așa mârtoagă ca să te port pe D-ta, dacă de mine vorbești.

Petruchio

Vai, buna mea Kati, eu nu vreau să te însărcinez...

Petruchio

Titico, bună ziua; căci dacă nu mă înșel, — Așa te chiamă.

Caterina

Poate că ești cam surd de fel, — Sau, cel care ți-a spus-o, eră smintit. Pe mine Mă chiamă Caterina.

Petruchio

Minți, dragă! Eu știu bine, — Că toți îți zic Titica. Atâta. Nici mai mult — Nici mai puțin. Îmi pare cam rău că nu te-ascult, — Dar știu c' așa te chiamă și-așa-ți zic de-azi 'nainte. — Ba unii pun pe lângă Titica și cuvinte, — Pe care greu îți vine să le repeși cuiva; — Dă-mi însă voie mie să-ți spun vre-o câteva:

(numără pe degele) — Nebună, îndrăcită, rea, încăpățanată, și încă multe de-astea, pe care nici odată — Nu le-am crezut, ca unul, ce-ași fi jurat că ești — Divinitate-ascunsă sub forme femeiești. — Nu le-am crezut. Nu dragă Titico creatură — Din raiu de abia ieșită, poetică făptură... —

Caterina

Mult are să mai fie ăst cântec copiat? —

Peiruchio

Da mult și pretutindeni, căci sânt — înamorat — Și inima mea bate cu atâta 'nflăcărare, — Că simt cum se sfâșie...

Caterina

Ba, mie mi se pare — Că dumneata bați câmpii. Mai faci odată!

Petruchio

Nu! —

Amanții niciodată nu tac. Eu cânt, iar tu — Titica mea iubită, tu singură pe lume — Ascultă a mea cântare și lași să-ți zic pe nume. —

Caterina

Ah! nu pot să te sufăr!

Petruchio

Cum? Mă iubești, ai zis? — Mai spune-mi înc'odată, să văd că nu e vis!

Tot în același fel a prelucrat același autor mai târziu, „pentru teatru“ (ca și cum Shakespeare ar fi scris pentru altceva) piesa *Romeo și Julieta*, publicată în Biblioteca pentru toți, în 1907. Despre aceasta din urmă a publicat o recenzie, G. I. [brăileanu?], în Viața românească din 1908, arătând că lasă afară imaginile cele mai frumoase și lucrurile cele mai semnificative; e în deficit cu vre-o 500 de versuri și adaugă umpluturi inutile.

În *Biblioteca pentru toți* s'au mai publicat, pe la 1908, și mai târziu, câteva traduceri în proză, și anume: Hamlet, Othello și Regele Lear.

Traducerea dramelor *Hamlet* și *Othello* făcută de V. Anestin „din englezește“, e plină de greșeli, după cum, cu dreptate, a arătat d. A. Stern în Adevărul Literar, 1922 (Anul IV, no. 116). Câteva din greșelile relevate de d. Stern ca provenite din neînțelegerea textului, sânt, ce e drept, simple greșeli de tipar (distinge—distruge; poezie—poziție sau în alt loc câteva cuvinte rămase afară), dar cele mai multe dovedesc nu numai slabe cunoștințe despre limba lui Shakespeare, ci sânt chiar greșeli elementare, căci traduce „mirth“ prin „mirți“, în loc de „veselie“; vorbește de arcurile trăsorii în loc de grebenii calului (withers) etc., sau dă înțelesul contrar celui adevărat ca: „am auzit laudele ce le aduceau altora“ în loc de „i-am auzit lăudați de alții“, „cărora le voi fi încredințat“ în loc de „în care mă voi încrede“ etc.¹

Și în traducerea lui „Othello“ sânt greșeli de același fel, ca spre exemplu când traduce cuvintele Maurului: „since these arms of mine had seven years pith“ prin „de când aceste brațe au luptat șapte ani“; (pag. 22), în loc de „de când aceste brațe aveau vigoare avârstei de șapte ani“, sau, pe aceeași pagină, când traduce: „in spite of... credit“ prin „în contra... averii“, în loc de: „a faimei“ (e vorba de Desdemona) etc.

Pe lângă acestea, traducerea este făcută într'o limbă cu totul nepotrivită pentru Shakespeare, o limbă de reportaj de

¹ Într'un loc greșesc împreună traducătorul și criticul lui, când traduc „heart with strings of steel be soft as sinews of the new-born babe“. La Anestin: „Tu inimă, cu coardele de oțel, fii *induioasă* ca *nervii* unui copil de curând născut“ (Traducătorul a vrut, de sigur, să creeze un cuvânt, combinând verbul a îndoi și adjectivul duios). La d. Stern: Fii fragedă ca *nervii* pruncului cel nou născut. Traducerea bună este: Fii *moale* (mlădioasă) ca *vinele* pruncului nou născut. Sinews înseamnă și nervi, dar nu aici.

ziar, plină de neologisme ca: devorează, propice, avantajele etc., cu fraze ca „aceasta nu poate să susțină examenul judecății“, în loc de „aceasta nu se poate, oricât te-ai gândi“ (this cannot be, by no assay of reason), etc.

Traducerea dramei „*Regele Lear*“ de Ludovic Dauș este făcută din limba franceză, probabil după traducerea, de altfel foarte bună, a lui G. Duval. E în proză, dar poeziile sânt în versuri rimate, destul de bune, deși câteodată prea libere, și evită unele din greșelile traducerilor „din englezește“, pentru că textul francez dă o bună interpretare. Totuși are greșeli ca acelea de a vorbi despre „o casă vârtoasă“, etc. sau când „demanding after you“ (întrebând de Măria ta), tradus în franțuzește prin „malgré mon insistence“, ajunge în românește „cu toate opiniile mele“ (Act. III., sc. II.), sau: „O indistinguished space of woman's will“ (nelămurită întindere a voinței femeiești), liber, dar destul de bine tradus în franțuzește prin: „Comment s'y reconnaître dans les caprices d'une femme“ devine în românește „pofță nesățioasă a femeii“ (Act. IV, sc. VII). Câteodată te întrebi după ce a putut traduce, ca atunci când în text avem: „Kent is unmannerly“, tradus bine în franțuzește prin „discourtois“, și care ajunge în românește „iși desleagă cuvântul“. Poate că aici e de vină altă traducere mai slabă, cu care va fi corectat-o pe cea bună. Exagerări de acestea în traducere se mai găsesc pe alocurea și sânt inevitabile pentru acela ce n'are înainte textul original, sau cel puțin încă o altă traducere bună în altă limbă, ca să facă comparație.

Traducerea lui *Iuliu Cesar* făcută tot în proză de D. N. Ghica, și publicată în editura Minerva, 1908, este mai slabă încă decât celelalte. Ea e făcută de sigur din franțuzește, cum se vede din expresiuni ca: Eh bine! păziți tăcerea (Eh bien! gardez le silence) etc. Are greșeli ca acelea de a traduce: „here is he himself, marr'd with taitors“ prin „aici zace el *aruncat* de trădători“, în loc de „pângărit“; sau „a noble prisoner“ care devine „o prindere însemnată“; sau „pluck down forms, windows, anything“ tradus, nu știu de ce, prin „dărămați bănci, *scaune, prăvălii*“ etc. Alteori, pe lângă greșala traducerii, are un stil prolix, provenit din neîndemânatica redare a traducerii franceze, ca atunci când „Did not great Julius bleed for justice sake?“ devine în românește „Nu a fost legalitatea oare pentru care marele

Julius și-a pierdut viața?”, în loc de „n'a sângerat el pentru dreptate?” etc.

Traducerea dramei „*Macbeth*“, în proză, de C. A. Ștefănescu, Buc. 1912, este făcută „din englezește“ însă cu o cunoștință imperfectă a limbei. Are unele greșeli elementare ca atunci când traduce: „the banners . . . fan our people cold“ prin „steagurile fac vânt oamenilor noștri *înghețați*“ (pag. 7), în loc de „îi fac să înghețe“; sau tot acolo: „Bellona's bridegroom, lapp'd in proof“ e tradus prin „logodnicul Bellonei implătoșat cu încercarea-i“, în loc de „într'o armură încercată“; pe pagina următoare, vorbele vrăjitoarei: „sleep shall not . . . hang upon his pent-house lid“, traduse prin „somnul nu va spânzura de pleoapa adăpostului său“, în loc de „adăpostul pleoapei sale“ sau „pleoapa sa ca o streășină“.

Traducerea e de multe ori prolixă, ca atunci când *Macbeth*, adresându-se lui Duncan, îi spune: „slujba și credința ce datoresc, piătindu-și datoria, ele înșiși își plătesc lor înșiși“ (pag. 13) în loc de „sânt răsplătite chiar prin fapta lor“ (The service and the loyalty I owe, in doing it, pays itself), sau în scrisoarea lui *Macbeth*: „stăteam pierdut în uimirea ce mi-o pricinuiă întâmplarea aceasta“ (pag. 14) în loc de: „uimit de aceasta“ (rapt in the wonder of it). Unele cuvinte sânt rău alese: surori proorocești, în loc de ursitoare; lipcani, conaccii, în loc de soli, vestitori etc.

Totuși ca limbă românească, această traducere e mai bună decât cele anterioare, căutând expresii românești adevărate, și autorul ei, cu o cunoștință mai temeinică a limbei engleze, ar fi putut face ceva mai bun.

În 1909 Pompiu Eliade, pe atunci director general al teatrelor, a avut buna idee de a începe o „Bibliotecă a Teatrului Național“, a căreia apariție s'a întrerupt nu mult după retragerea inițiatorului ei, și mai târziu a reapărut, dar numai pentru scurt timp. Ar fi de un real folos ca această publicație să fie reluată și continuată.

Între puținele piese apărute în această bibliotecă sânt și două traduceri din Shakespeare și anume: *Regele Lear* (în 1910) și *Noaptea Regilor* sau *Ce-ai voi* (fără dată). *Regele Lear* este tradus de D-na Margarita Miller-Verghi, în proză. Această traducere este făcută direct din englezește, în genere cu cunoașterea mai mult a limbei engleze de astăzi, ceea ce nu ajunge pen-

tru traducerea lui Shakespeare. E scrisă însă într'o limbă românească clară și poetică în același timp¹.

O neatenție este, desigur, când traduce „fools by heavenly compulsion“ (Act. I, sc. II) prin „mișei din pricina cerului“ (p. 23); traducătoarea a fost probabil influențată de cuvântul „villains“, care se află cu un rând mai sus. De ce traduce însă, în ultimele versuri din cântecul bufonului din Act. II, sc. IV (pag. 54) „knave“ prin „prosti“ în loc de mișel? De sigur pentru că pasagiul i s'a părut obscur așa cum este, cum a mai părut multora. Dau aici cântecul întreg și traducerea d-nei M. V. (îndreptând greșelile de tipar) ca să se lămurească ce ar putea să fie.

That sir which serves and seeks for gain,	Cine te urmează cătând câștig
And follows but for form,	Numai de formă că te urmează —
Will pack when it begins to rain,	Își ia bocceaua cum cade ploaia
And leave thee in the storm.	Și în viscol singur pe drum te lasă.
But I will tarry: the fool will stay,	Dar eu rămân. Nebunul stă,
And let the wise man fly:	Cumintele să plece;
The knave turns fool that runs away;	Cel prost nebun e dacă fuge,
The fool no knave, perdy.	Nebunul însă nu-i un prost.

Se știe că textul lui Shakespeare, așa cum îl avem, nu e totdeauna sigur (vezi pag. 328 n. 3) și deaceia unii comentatori au propus să se transpuie cuvintele „knave“ și „fool“ în amândouă rândurile din urmă, alții au propus transpunerea numai în rândul întâiu, nimeni însă nu s'a gândit să dea cuvântului „knave“

¹ Într'un articol apărut în Adevărul literar din 3 Decemvrie 1922, d. Stern, criticând traducerea aceasta, arată câteva greșeli de interpretare. În privința unora are dreptate, de exemplu atunci când D-na Miller-Verghi traduce „the best and soundest of his time was rash“ prin „timpul cel mai bun al lui... teafăr n'a ținut mult“, raportând pe *rash* (iute) la timp, pe când întreg contextul arată că e vorba de iuțala firii lui Lear; sau când traduce „long engraffed“ prin „de mult păraginit“ în loc de „altoit“ sau „înrădăcinat“ sau „lubber“ prin „hoit“ în loc de „mojic“; „partial“ pin „părtaș“ în loc de „părtinitor“. Pe lângă cele arătate de d. Stern s'ar mai putea adăoga și alte greșeli: traduce vorbele nebunului: He that has a house to put's head in has a good head piece (Act. III, sc. II) prin „Cine are o casă unde să-și adăpostească capul, are mare minte“ în loc de „are un coif bun, sau o căciulă bună“; sau tot acolo când traduce: „Keep that dreadful pot-her“ prin „pedepse îngrozitoare“ în loc de „fac acest zgomot îngrozitor“ (e vorba de tunetul zeilor); sau mai departe: „this hard house, more harder than the stones whereof tis raised“ tradus prin „această casă *cruntă*, mai *cruntă* decât pietrele din care e clădită“ în loc de „aspră“ sau la pag. 58 când traduce „sumpter“ prin „cărăuș“ în loc de „vită de povară“; apoi „in the mature time with this ungracious paper (I will) strike the sight of the death practised duke“ tradus prin: „la vremea convenită voiu *orbi* cu această rușinoasă scrisoare vederea ducelui amenințat cu moartea“ (pag. 101) pe când înțelesul este tocmai contrariul: am să i bag în ochi edicția care a făcut

un înțeles pe care nu l-a avut niciodată. Eu cred că aceste versuri s'ar putea redă în felul următor:

Cel care cu tine de formă doar merge
 Cătându-și câștigul când vremea e bună,
 Când vremea se strică îndată o șterge
 Și singur te lasă apoi în furtună.
 De vrea înțeleptul să fugă și el,
 Nebunul rămâne, așa fac și eu,
 De fuge nebunul atunci e mișel
 Dar nebun și mișel nu e tot una, zău.

Asonanța eu — zău ar putea să treacă drept destul de bună pentru niște versuri spuse de un nebun, cu atât mai mult că traducerea ar fi astfel mai exactă, cred eu, și ne lămurește mai bine asupra înțelepciunii nebunului.

Aș face apoi observația că, deși traducerea e în proză, ar fi trebuit totuși să traducă în versuri, ca în original, pasagiile în care nebunul „cântă” și care nu sună bine în proză. Cante-

să înțeleagă”. Mai sânt și alte greșeli mai mici, dar în unele privințe greșește și criticul traducerii, d. Stern: de exemplu când la cuvintele bufonului „Ce n'are voie măgarul să vadă când trage căruța pe cal”, adică „n'are și prostul voie să vadă că lucrurile merg pe dos”, pe care le citează greșit scriind „nevoie” în loc de „voie”, d-sa face observația: „Măgarul să tragă căruța pe cal! Curioasă nevoie a măgarului!” D-sa crede că *pe* aici înseamnă *peste* și uită că se pune la acuzativ, chiar și în cazuri ca a.esta, ca de pildă în basmul cu cocoșul moșului: „și-a venit un lup, și-a mânăcat pe vulpe, vulpea pe cocoș” etc. Tot așa, arătând că „a curious tale” nu trebuie tradus prin „o poveste ciudată”, îndreaptă greșit punând în loc „o istorie bună” căci „curious” înseamnă aici „elaborate”, „Kunstvoll”, meșteșugită, frumoasă. În câteva locuri greșala traducătoarei constă în faptul că din pudoare feminină înlocuiește expresii ca: „ți-ai lăsat jos nădragii” prin „ți-ai întors spatele”, sau lasă afară cuvinte ca „vлага și viçoarea ce se cheltuiesc într'un pat”; dar și d. Stern, care nu vede motivul pentru care traducătoarea a scurtat textul, îndreptând, lasă afară versul în care se vorbește de „furtul plin de poftă al naturii”, pentru același motiv de bună seamă. Dl Stern, care vede la alții mai multe greșeli decât sânt, nu prea le vede pe ale sale căci, cum se va vedea mai jos, traducerile d-sale conțin mai multe greșeli decât acelea pe cari le critică.

Intre acele arătate ca greșeli de interpretare vre-o 2—3 sânt doar greșeli de tipar, căci volumul este foarte neîngrijit tipărit. Așa când vorbește de „făptura îngrijită” când, cum arată criticul, textul spune „degenerată”, desigur că avem o greșală de tipar pentru „înjosită”. Greșeli de acestea sânt mai multe, de ex.: învinuirea stelelor, în loc de înrăurirea (pag. 23), sfat în loc de oftat (pag. 26), a nu mă teme, în loc de a mă teme (pag. 102), nu s'ar deslipi, în loc de *mi* s'ar deslipi (pag. 33), cuvintele noastre, în loc de curțile noastre; sau una mică, care însă schimbă cu totul înțelesul (pag. 12): teama n'am s'o pierd, în loc de: teamă n'am s'o pierd (eră mai bine poate să se zică: n'am teamă sau nu mi-e teamă, în care caz confuzia s'ar fi evitat). Tot o greșală de tipar sau o neatenție e când, la pag. 651 jos, se pun în seama slujitorului cuvintele lui Kent: Te-

cul de obicei este în versuri și așa este și la Shakespeare¹.

S'ar fi putut indica în câte o notă pasagiile în care originalul conține jocuri de cuvinte, care nu se pot redă în traducere, dar care uneori se pot înlocui cu altele corespunzătoare, cum de altfel a și făcut uneori traducătoarea, de ex. când Lear spune lui Gloster să citească, iar acesta, orb, îl întreabă: Cu ce? Cu locul unde mi-au fost ochii? Lear îi răspunde: „Oho, aici ne potrivim. Tu n'ai ochi în cap și eu n'am nimic în pungă! Greu e pentru ochi și prea ușor pentru pungă“. Cred însă că acest pasagiu se putea redă mai bine traducând mai exact textul. Întrebarea lui Gloster ar fi fost poate și mai bine redată prin: „Cu punga în care mi-au fost ochii?“ În original este: „What with the *case* of eyes“, la care Lear face un joc de cuvinte cu cele două înțelesuri ale cuvântului *case*: 1° pungă și 2° întâmplare, nenorocire, și zice: „O, ho, are you there with me? No eyes in your head, nor no money in your purse. Your eyes are in a heavy case, your purse in a light“. Pe românește: Aceasta vrei să spui? N'ai nici ochi în cap, nici bani în pungă? Greu e pentru ochi și ușoară e punga.

¹ În cel de la pag. 30, strofa I se putea versifica ușor cu atât mai mult cu cât strofa II-a este versificată.

Acel ce te îndeamnă
Regatul să ți-l dai
Ici lângă mine pune-l
Și ține-i locul tu.

Eră destul să se schimbe ultimul rând în: „Tu locul să i-l iai“. Tot așa de ușor se putea versifica cântecul de pe pagina următoare:

Ele au jelit de bucurie	Iar ele-au plâns de bucurie,
Eu de durere am cântat,	De durere eu cântai,
Văzând că regele se joacă	Văzând cum joacă baba-oarba
De-a baba-oarba între nebuni.	Cu nebunii, mândrul crai.

Tot așa și cel de la pag. 68 (Act. III, sc. II) și care în proză e urât de tot:

Cine are minte cătuși de puțin,	Cine-i cuminte necaz nu-și face,
Hei, hei, că-i vânt și ploaie,	Hei, Hei, că-i vânt și ploaie,
Trebuie să se împace cu norocul său,	Cu soarta-i cată să se 'mpace
Chiar când plouă zilnic.	Chiar de-ar fi zilnic să-l înmoaie.

Ceva mai greu de versificat ar fi fost cel de la sfârșitul actului I, care are mereu aceeași rimă și care este rău tipărit în traducerea românească la pag. 36. Cred că s'ar putea redă în românește astfel:

Hoața vulpe'n laț picată
Sau așa cățea de fată
Toți ar spânzura-o'ndată,
Dac'ar fi ca să se poată
Din căciula-mi fuguiată
O fringhie să se scoată.
Hai, de drum, nebune-ți cată.

Un defect al traducerii acestei este că lasă afară câteva scene, mici ce e drept, dar care au totuși un rost acolo unde sânt și pentru respectul ce-l datorăm textului lui Shakespeare ar fi trebuit traduse.

Traducerea aceasta e făcută pentru scena modernă (Bühnenaussage, cum zic Germanii), de aceea nici împărțirea scenelor nu corespunde cu cea clasică. Ar fi fost mai bine să se indice prin paranteze pasajele ce credeă că ar fi putut fi lăsate la nevoie afară la reprezentație, din cauza greutăților scenice ale teatrului de azi¹.

Textul trebuie revăzut cu îngrijire și completat pentru o nouă ediție.

Tot în Biblioteca Teatrului Național s'a mai publicat (No. 15) *Noaptea Regilor* sau *Ce-ai voi*, comedie în 5 acte și 7 tablouri, traducere de I. P e r e t z (fără dată). Aceasta e traducerea piesei intitulată la Shakespeare „*Twelfth Night or What you will*“.

Titlul este rău tradus în românește, el reproduce traducerea franceză a acestuia „*La Nuit des Rois*“, care în franțuzește este foarte potrivită, dar care în românește n'are nici un înțeles. Titlul englezesc ne arată că e vorba de o comedie ușoară, ca acelea ce se jucau după dramele religioase în „noaptea a douăsprezecea“ după Crăciun adică în *ajunul Bobotezii*, când se serbă venirea după stea a celor trei Crai de la Răsărit; eră deci un fel de *Comedie pentru Vicleim*. Intru cât nu face nici o aluzie la evenimentul ce se serbă atunci, i-am putea zice mai bine, pe românește „*O noapte de petrecere*“, căci ni se înfățișază într'însa un chef ca acelea ce se făceau în această noapte a celor trei Crai, când se petrecea în toate felurile, ca la Carnaval: se bea și se împărțea o plăcintă mare, în care se aflau câte un bob de mazăre și de fasole și aceia care le găseau erau încoronați ca rege și regină a zilei, petreceri în felul celor ce sânt înfățișate mai ales în tablourile marelui pictor flamand Jordaens. Titlul cel de-al doilea, care amintește pe acela al altei comedii a lui Shakespeare „*As you like it*“, (Cum vă place), ne arată indiferența lui în ce privește titlul, ca și când ar fi zis: „Aceasta-i o

¹ Din scăpare din vedere, ori din adins, au rămas netraduse câteva rânduri sau pasagi întregi în mai multe locuri, la pag. 32, 54, 67, 68, 74, 99, 116, 118.

comedie pentru o noapte de petrecere, ziceți-i *Cum vreți*"; sau face poate aluzie la faptul că nu poate fi clasificată în nici unul din genurile de piese obișnuite pe vremea aceea. Deși titlul este tradus din franțuzește, piesa pare totuși a fi tradusă după textul original, păstrându-i-se și forma, cu unele părți în pentametri iambici, altele în versuri rimate și altele în proză. Versurile lasă de dorit de multe ori, ca de pildă în Act. II, sc. IV (pag. 39) sau acelea din Act. III, sc. II (pag. 59) în care Viola vorbește despre clown: din nouă versuri numai unul, al patrulea, e bun, etc¹.

Traducerea are câteva lipsuri. Așa este lăsată afară întreaga scena I din Act. II, în care se lămurește de la început ce este cu fratele și sora travestită, care semănau atât de mult încât sânt luați unul drept celălalt. În mai multe locuri lipsesc câteva versuri sau rânduri de proză. Așa de exemplu încă de la început sânt lăsate afară versurile tipărite mai jos cu litere cursive și redată în forma originalului, care desigur au părut inutile traducătorului, dar care completează gândirea poetului:

Iubire cât ești tu de schimbătoare,
 Incât deși cuprinzi atât de mult
 Cât marea, 'n tine nu intră nimic,
 Oricât de preț ori de înalt să fie,
 Ce n'ar putea cădea chiar într'o clipă
 Oricât de jos, Iubirea plâsmuește
 Inchipuiri cu atâta fantazie,
 Incât fantastică e însăși.

În felul acesta se completează cum trebuie și versul rămas prea scurt (Iubirea plâsmuește)².

¹ Ritmul unora s'ar putea îndreptă foarte ușor făcând o mică transpunere a unor cuvinte, ca în:

N'a mai fost
 Veselie pe lume de când joasa
 Minciună făurit-a complimentul (pag. 61).

Versul al doilea ar fi fost bun dacă se spune:

N'a mai fost
 Pe lume veselie

Sau în loc de: Eu aș fi fost, frate, luată chiar drept tine (pag. 79) care e prea lung și nu are nici ritm, eră mai bine:

Eu frate, chiar drept tine-aș fi fost luată.

Tot așa în multe alte locuri.

² Lipsuri de acestea întâlnim în pag. 18, 20, 31, 33, 42, 49, 59, 62, 64, 65, 68, 69, 73, 74, 75, 78, 87, 90, 96, uneori fără mare importanță; dar câteodată, deși cuvintele lăsate afară sânt o simplă repetiție a celor spuse mai înainte, ele servesc la caracterizarea personajului, ca în cazul lui

În câteva locuri traducerea e greșită. Așa în Act. I sc. II

... Să menție

Moartă iubirea unui frate drag
Ce-i încă viu în trista-i amintire.

Trebuie să traducă :

... Să menție

Tot fragedă în sufletu-i iubirea
Pentru un frate ce-a murit, dar care
E încă viu în trista-i amintire.

În Act. I, sc. V, p. 286:

„In voices well divulged, free, learn'd, valliant“,
nu trebuie tradus prin :

La vorba priceput, savant, viteaz.

Comentatorii explică cuvintele de la început prin: „of good reputation, well spoken of by all people“, deci versul trebuie să fie: Cu nume bun, savant, viteaz și darnic.

În Act. II, sc. III, după ce se vorbește despre scrisoarea cu care trebuie, păcălit Malvolio, autoarea ei zice: Know my physic will work with him. Dl Peretz traduce: „Vă garantez am să am de furcă cu el“, ceea ce este tocmai contrarul înțelesului din text, unde se spune: „știu că doctoria mea o să aibă efect bun“, sau dacă voia o expresie populară: „am să-i viu eu de hac cu asta“.

În Act. IV, sc. II, clownul, care s'a travestiț ca popă, ca să-și bată joc de Malvolio, este lăudat de Sir Toby cu cuvintele: My most exquisite Sir Topas, adică: Prea strălucitul meu părinte Topas (nu scumpul meu, cum traduce Dl Peretz), la care cuvinte clownul răspunde; Nay I am for all waters; iar Dl Peretz traduce: „Uf, sânt learcă“, ceea ce n'are aici nici un înțeles. Clownul zice: „Nu zău, sânt bun pentru toate apele, adică eu sânt un pește care știu să înot în toate apele, sânt bun pen-

Malvolio, pe care într'adins Shakespeare îl face să se repete ca să i se vadă prostia: ... de la Dumnezeu sânt toate și Dumnezeu mă va face să-i fiu prea recunoscător ... Ei, toate amănuntele acestea se leagă între ele așa că nu mai încape nici un dram de indoială, nici o umbră de indoială, nici o piedică, nici o circumstanță îndoielnică ori nesigură. Bine, nu eu, ci Dumnezeu a făcut toate acestea și lui am să-i mulțumesc.

Uneori lipsa pare a fi datorită unei greșeli de tipar, ca la pag. 69, unde se spune: „Pentru nimic în lume stăpâna mea nu-l prețuește cât nu pot să spui“, ceea ce n'are înțeles; desigur că nu scăpat la tipar câteva cuvinte, textul este: *Pentru nimic în lume stăpâna mea n'ar vrea să-l piardă. Îl prețuește cât nu pot să spun.*

Greșeli de tipar se găsesc dealfel mai multe; blond în loc de blând, (pag. 9); *mai bine un bun înțelept* în loc de *mai bine un nebun înțelept decât un întelent nebun* (pag. 21); *că n'are în loc de n'are* (pag. 55) etc.

tru orice“. In ultimele scene din Act. II și III, se vorbește de „Sophy“, pe care Dl Peretz îl traduce odată cu „Sopliciu“ și a doua oară cu „Marele Mogul“, De fapt e vorba în amândouă cazurile de *Şahul Persiei*, din dinastia *Sophy*, după numele de „Înțelept“ pe care-l căpătase întemeietorul ei.

In Act. II, sc. IV, versul 30:

Our fancies are more giddy and infirm ...
Than women 's are.

e tradus prin:

Nu e gândirea mai capricioasă ...
Ca a femeilor.

Probabil că e și o greșală de tipar, „nu“ în loc de „ne“, dar nici așa nu-i încă bine; trebuie tradus: *Iubirea noastră-i mai capricioasă ca a femeilor*.

O mare greutate în traducerea comediilor, mai ales a celor ale lui Shakespeare, constă în jocurile de cuvinte, ce se întâlnesc foarte des în ele și care în cele mai multe cazuri nu se pot traduce, ci numai explică sau, dacă se poate, înlocui cu altele potrivite, mai ales într'o traducere făcută pentru a fi folosită pe scenă, nu numai citită acasă.

Așa a făcut și Dl Peretz uneori, alteori a preferat să lase pasagiul cu totul afară. Câteodată însă nu e nevoie de schimbări și gluma se poate redă traducând numai prin cuvântul potrivit. Așa în act. I, sc. IV, când contesa spune clownului ei: „You're a *dry fool*“, iar acesta răspunde: „Give the *dry fool* drink, then is the fool not *dry*“, nu eră nevoie să se traducă prin: „Ești un nebun sărac la glume“ și „Dă nebunului sărac la glume băătură și nebunul prinde limbă“ (pag. 21). Se putea traduce mai simplu și exact cuvântul *dry* prin *sec*, și am fi avut: „Ești un nebun cam sec“ și răspunsul: „Dă nebunului care-i sec băătură, și atunci nebunul n'o să mai fie sec“.

In actul IV, sc. I, Sebastian, supărat, spune clownului: „Vent thy folly somewhere else“, iar clownul îi răspunde: „Vent my folly! He has heard that word of some great man and now applies it to a fool, vent my folly! . . . I prithee, ungird thy strangeness, and tell me what shall I vent to my lady: shall I vent to her that thow art coming?“ Dl Peretz simplifică prea mult traducând „Du-ți nebunia 'n altă parte“ și răspunsul: „Să-mi duc nebunia. A auzit vorba asta de la vreun om mare și acum o aplică unui nebun, să-mi duc nebunia . . . Te rog

despoaie-te de curiozitățile astea și spune-mi ce trebuie să duc stăpânei mele: să-i duc oare știrea că ai să vii?" Traducând în acest fel se pierde tot înțelesul pasagiului căci „du-ți nebunia“ nu ar fi fost o vorbă atât de stranie, ca Sebastian să fi trebuit s'o audă de la un om mare și pentru care nebunul să-i ceară să se despoaie de curiozitățile lui. Nebunul găsește ciudat cuvântul *vent* și face un joc de cuvinte cu el. Eră mai bine dacă se traducea mai exact: „Du-te de-ți vântură nebunia 'n altă parte“, la care clownul răspunde: „la auzi, să-mi vântur nebunia!“, iar la sfârșitul pasagiului se putea traduce ceva mai liber, continuând gluma: „la spune-mi ce veste să vântur stăpânei mele? Să-i vântur oare vestea că vânturând țara veniși ca s'o vezi?“¹.

Completând lipsurile și îndreptând greșelile, pentru care țin la dispoziția traducătorului volumul cu toate adnotațiile mele, traducerea aceasta ar putea deveni definitivă într'o a doua ediție, fiind în genere, în afară de defectele menționate, corectă și având o mare calitate, aceea de a fi scrisă într'o limbă potrivită.

Aproape din același timp avem trei traduceri în versuri din Shakespeare, care sânt cele mai bune din toate câte s'au făcut mai înainte, și chiar în urmă.

Cea mai bună traducere românească din Shakespeare e aceea a lui *Iuliu Cesar*, făcută de I. B o r c i a și publicată în „Luceafărul“ din Sibiu, în 1911. Traducerea aceasta e în forma originală, e făcută, se vede după textul englez, folosind de sigur și traducerea lui Schlegel; ea e foarte exactă² și e scrisă într'o limbă românească neaoșă și foarte frumoasă și într'o formă desăvârșită.

Această traducere, a rămas înmormântată în câteva numere de revistă, care nu se mai pot procura, pe când altele, cu totul inferioare, au fost publicate în volum, și sânt în mâinile tuturor. Dăm aici un pasagiu, ca să poată judeca oricine, comparându-l

¹ Mai sânt greșeli mai mici ca acelea când pune în gura contesei expresia urâtă „de hatăru-mi“ (pag. 73) în loc de a spune: de dragul meu; sau când traduce verbal: „let him alone“ prin: lasă-l singur (pag. 84), în loc de: lasă-l în pace“, sau „plague on't“ prin „să-l ia molima“ (pag. 75) în loc de: „lua-l-ar ciurma“ sau „lovi-l-ar boala“ etc.

² Unele mici observațiuni, care s'ar putea face ici-colo, ar fi mai mult diferențe de interpretare, n'am putea însă spune că a tradus greșit.

mai ales cu alte traduceri, unele chiar mai noi, ale aceleași piese¹.

Antoniu :

Romani, prieteni, ascultați-mă
Vin ca să 'ngroppe Cesar, nu să-l laud.
Păcatele trăesc și după moarte,
Iar binele se 'ngroap' ades cu noi.
Să fie-așa cu Cesar. — Slăvitul Brutu
V'a spus că Cesar a râvnit mărire:
De-a fost așa, a fost un greu păcat,
Și greu și-a ispășit greșala Cesar.
Îngăduindu-mi Brutu și ceilalți,
(Căci Brutu este om de omenie);
Așa sânt toți, toți oameni de omenie,
Vin să vorbesc când prohodim pe
[Cesar...

Dac'aveți lacrimi, pregătiți-vă
Să le vărsați acum. Voi toți cunoașteți
Mantaua asta: îmi aduc aminte
Când a 'mbrăcat-o 'ntâia oară Cesar;
Eră supt cort, în'r'un amurg de vară,
În ziua 'n care-a 'nvins pe Nervieni.

Priviți, aci-și vâri pumnalul Cassiu,
Uitați ce gol făcu viteanul Casca,
Pe- aici străpunse mult iubitul Brutu,
Și când își smulse fierul blestemat
Vedeți cum cursă sângele lui Cesar,
Ca alergând la ușă, ca să afle
De-i Brutu cel ce bate-așa vrăjmaș.
Căci Brutu, știți, fu îngerul lui Cesar.
Voi, zei, să judecați ce drag i-a fost!
Izbirea lui fu cea mai grea din toate;
Când Cezar îl văzù pe el lovind,
Căzù zdrobit de nercunoștință
Mai mult decât de armele haine.
Atunci se rupse inima-i măreață,
Și acoperindu-și fața cu mantaua,
Chiar la icoana lui Pompeiu, udată
De sânge cald, căzù viteazul Cesar...

Traducerea lui *Othello*, făcută de poetul D. Nanu, și publicată în „Convorbiri literare“ din 1912—13, a avut la bază de sigur o traducere franceză și probabil că autorul ei a consultat și textul englez, deoarece traducerea e destul de exactă, deși e făcută în versuri. Traducătorul n'a respectat însă forma originalului, s'a inspirat probabil de traducerea franceză a lui A. de Vigny și a folosit peste tot un vers lung de opt picioare (în loc de cinci, ca la Shakespeare), în care redă chiar și pasagiile ce sânt în proză în englezește și prin aceasta schimbă oarecum, nu numai forma, ci chiar în parte caracterul piesei. Versul d-lui Nanu e foarte frumos, dar solemnitatea lui, care se potrivește bine în unele locuri, nu redă în altele vioiciunea stilului lui Shakespeare, pentru care pentametru iambic nerimat e mult mai potrivit, deoarece e mai scurt și pe lângă aceasta are și avantajii versului și ale prozei, având ritm, dar nefiind încâtușat de rimă. Versul lung permite traducătorului să redea întotdeauna un vers englezesc prin unul românesc, dar de multe ori el este silit să întrebuițeze cuvinte de umplură și textul se lungește astfel mai mult decât ar trebui. Afară de aceasta versul solemn al traducătorului nu se potrivește aproape de loc

¹ Să se compare cu versurile date mai jos în traducerea d-lui Stern.

în pasagiile care în englezește sânt în proză, al căror stil e de multe ori vulgar, și care de aceea au fost scrise astfel, redând vulgaritatea personajului.

Cu toate acestea traducerea d-lui Nanu nu este numai o lucrare conștiințioasă (ea e aproape completă, nu lipsește decât o foarte mică scenă cu bufonul, pe care n'a putut-o pune în versuri), ea este o operă foarte frumoasă, care merită să rămâie în literatura românească și ar trebui să fie retipărită în volum și să nu stea îngropată în revistă, unde nu mai e citită decât de cercetători în biblioteci.

Dăm aici unul din pasagiile cele mai reușite, apărarea lui Othello în fața senatului:

Tatăl mă iubea, și-adesea i-am pășit al casei prag.
De trecutul vieții mele mă 'ntrebă mereu cu drag.
Am cu an voia să știe ce asalturi, și ce lupte
Am avut, și cum trecut-am prin necazuri ne'nterupte.
Și, — i-am povestit viața mea de prunc înstreinat,
Cum m'a aruncat restrîștea când pe mări, când pe uscat,
Zbuciumul la muchea groapei, — cât p'aci să-i umplu golul
Și cum totuși ca prin farmec morții datu-i-am ocolul...
Desdemona la o parte, ca școlarul, nemișcat,
Ascultă cu ochii ținiă și cu trupu 'nfrigerat.
Așa mult nu vrea să piardă șirul lungilor istorii,
Că de se 'ntâmplă pe afară s'o mai cheme servitorii
Isprăvea cu ei de grabă și 'napoi venea curând.
Ochi în ochi sorbea cuvântu-mi, cu nesațiu, tremurând...
Eu, văzând c'ar vrea să știe toată viața mea de luptă,
— Căci abia o auzise, la tot pasul întreruptă —
Prind prilejul, și 'ntr'o seară, — gândul nostru aveà ecou —
Ea mă roagă basmul vieți-mi să i-l spun întreg, din nou.
I l-am spus, — și lacrimi limpezi, mari, făcute, picurară
Lung, de mila mea; suspine glasul ei întretăiară.
„O! ce stranie viață! M'a mișcat așa de mult,
Zise ea — încât mai bine aș fi vrut să n'o ascult.
Totuși dac 'ar fi ca soarta să-mi aleg chiar eu, aș cere
Soarta mândră-a vitejei zămislită în durere!»
Blând mi-a multumit si-n urmă alintată mi-a răspuns,
De-oiu află că vreun prietin o iubește într'ascuns,
Să-l învăț povestea vieți-mi să i-o spuie ca și mine,
Dacă vrea s'o cucerească. Înțelegeți foarte bine:
Admirându-mă'n primejdii, — ei iubirea i-a 'ncolțit.
Mila sa trezi la rându-mi dragostea, — și ne-am iubit!¹

Una din cele mai frumoase traduceri este aceea a comediei feerice „*Visul unei nopți de vară*“ de St. O. Iosif, publicată în revista „*Viața Românească*“ din Iași, în 1913. Această traducere este făcută în forma originală, în proză și în versuri, atât

¹ Această scenă mai fusese publicată de dl Nanu în Conv. lit. din 1911, dar a fost foarte mult modificată în bine în redacțiunea aceasta. Ea dovedește că autorul ei a muncit mult și conștiințios la această traducere.

de reușite încât câteodată ești ispitit a spune că pe alocuri este mai frumoasă chiar decât originalul. Deși autorul ei nu a făcut-o după textul original, ci mai ales după traducerea germană a lui Schlegel, îndreptându-se și după foarte buna traducere în proză franceză a lui G. Duval, ea este în genere exactă și dacă greșește câteodată nu este vina sa, ci a modelului pe care l-a urmat. Are, ce e drept, câteva lacune, lipsesc în total aproape 150 de rânduri, dar acestea s'ar putea completa ușor, îndreptându-se în același timp unele mici greșeli și revăzând-o cu textul original, pentru o editare în volum, care ar fi foarte necesară; căci și această traducere, ca și celelalte două de mai sus, a avut aceeași soartă de a rămâne ascunsă în paginile unei reviste, de unde nici măcar cei cari ar fi trebuit neapărat să o cunoască n'au luat cunoștință de existența ei. Ea a avut totuși norocul de a fi folosită pentru reprezentarea piesei la Teatrul Național, însă în graba unei reprezentări frumusețile ei nu pot fi îndestul simțite. Dăm aici, pentru a se vedea frumusețea traducerii, descrierea lui Puck, acel spiriduș care face legătura între cele patru acțiuni deosebite ale piesei, descriere care la Shakespeare este în versuri albe, iar în traducerea românească în versuri rimate, care în cazul acesta contribuiesc a-i da o formă și mai desăvârșită, fără să piardă nimic din vioiciunea originalului.

Zâna:

Sau mutra și făptura ta mă nșală,
Sau dacă-mi dau eu bine socoteală
Ești duhul hâtru căruia îi spun,
Cei ce te știu, „Robin-băiatul-bun“.
Nu ești tu cel ce vâri pe fete n boale,
Și noaptea furi smântâna de pe oale,
Te-ascunzi în ițe și încurci urzeala,
Faci morile să umble alandala?
Tot tu împiedici untul să se-aleagă,
Că biata gospodină ziua întreagă
Asudă înzadar și unt nu iese;
Strici vinurile care fierb, și-ades
Înșeli pe călător și râzi de el,
Pe-acel ce-ți zice însă «Prichindel»,
Sau «micul Puck», pe-acela tu-l slujești
Și chiar i-aduci noroc... Așa-i că ești
«Robin-băiatul-bun»...?

Puck

E-adevărat,
Sânt vagabondul duh neastâmpărat
Al nopții, ce cu pozne de bufon
Adesea-l fac să râdă pe-Oberon...
Ades cea mai sfătoasă din bunici,
Când e rugată de nepoții mici,
Să spuie-un basm, mă ia drept scăunel
Cu trei picioare: — vrea să stea pe el,
Atunci alunec, baba se trezește
Jos, pe podele, blastămă, tușește;
Iar toți ceilalți fac haz, se țin de șale
De râs, pufnesc, strănută în basmale
Și jură că de când sânt ei pe lume
N'au pomenit așa poznașe glume!...

În ultimul an s'au publicat deodată de către mai mulți scriitori o serie de traduceri, care au provocat o polemică foarte aprinsă între critici și autorii lor.

Dr. Adolphe Stern a publicat traducerea pieselor: *Hamlet*, *Macbeth*, *Iuliu Cezar*, *Antoniu și Cleopatra*, *Coriolan*. A anunțat apoi publicarea altora în curând. Unele din traduceri d-lui Stern sânt o ediție nouă și revizuită complet a unor traduceri făcute tot de d-sa încă de acum aproape o jumătate de secol (vezi mai sus). În special traducerea dramei *Hamlet*, nu numai în prima ediție criticată de A. D. Xenopol, ci și în a doua, apărută în 1905, a fost aspru criticată de d. O. Densusianu în *Viața Nouă*, Anul I (pag. 192), și Ion Gorun în „*Revista Noastră*” (1905), ambii arătând cu dreptate că, deși s'au făcut îndreptări, are încă greșeli de limbă românească și e scrisă într'un stil greoiu. De aceste imputări n'a scăpat nici a treia ediție (1922) și într'un lung articol despre traducerea lui *Hamlet* și *Macbeth*, apărut în *Viața Românească* Anul XV (1923), No. 5, d. I. Botez arată, de multe ori cu dreptate, că d. Stern face nu numai greșeli de limbă românească și de întrebuițarea cuvintelor, ale căror nuanțe de înțeles nu le cunoaște, ci chiar și de gramatică, pe lângă greșeli de interpretare a textului englez, precum și erori de metrică. D. Barbu Lăzăreanu în *Adevărul literar* de la 29 Iulie și 12 August 1923, ia apărarea d-lui Stern mai ales în privința versificării, arătând că libertatea ce și-a permis o dl Stern de a face așa numitele „enjambements”, terminând versurile cu câte o proclitică care se leagă de cuvântul din versul următor (. . . aceasta a Făcut-o Banquo) este o licență poetică ce și-au permis-o mulți poeți mari în toate timpurile. Aceasta e adevărat și faptul nici n'ar fi fost de relevat, dacă libertatea d-lui Stern n'ar fi devenit anarhie, căci la d-sa aceasta se repetă prea des și desfigurează de multe ori versurile cu totul¹. D. Lăzăreanu mai apară pe dl Stern împotriva d-lui Botez și în

¹ Iată de exemplu într'o singură scenă din *Iuliu Cezar*:

Răul ce-l
Fac oamenii trăește după ei . . .
Lasăți-mă să vă
Arăt pe cel ce a făcut *diata* . . .
Vedeți cum sângele lui Cezar l-a
Urmat, parcă ieșind din ușe, ca
Sa vază de e Brutu care bate
Așa de nemilos . . .

Ingratitudinea, mai tare ca un
Braț trădător, îl birui cu totul . . .
Chiar la picioarele statuei lui
Pompei, din care sângele curgea,
Căzu mărețul Cezar.
(Să se compare aceste versuri cu cele-
citate mai sus în traducerea lui
Borcia).

privința întrebuirii cuvântului „bold“ cu înțelesul de „imbold“, și a formei „să plouă“ în loc de „să ploaie“, întrebuirii care se găsesc și la unii din cei mai de seamă scriitori români și cred că are dreptate. D. Botez a greșit și d-sa uneori, de pildă, în afară de cazurile arătate de dl Lăzăreanu, atunci când spune că nu se poate zice pe românește „grâu înfrățit“ sau „a poligni grăul“. Amândouă expresiile se găsesc și în dicționar, iar cea din urmă este întrebuită în același pasagiu și în traducerea lui Carp și este expresia proprie pentru a culcă grăul la pământ. Are un singur defect această expresie, acela de a nu mai fi întrebuită curent, fiind prea arhaică și ca atare prea necunoscută chiar profesorilor specialiști de limba română, după cum am constatat, nu numai d-lui Botez, care o ia drept o greșală de tipar pentru a poticni, făcând haz de o poticneală care în acest caz e a altuia decât a d-lui Stern. Pe lângă defectele de care a fost acuzat, și pentru care vom mai da câteva exemple nouă, traducerea d-lui Stern mai au uneori și păcatul, ca în cazul de mai sus, de a întrebuiți foarte des arhaisme inutile, căutate de sigur prin dicționare, așa încât pentru a le pricepe, cineva este silit de mai multe ori se recurgă el însuși la dicționar, ca în cazul pomenit, sau când vorbește, de exemplu, despre „terezii“ în loc de „talgerele cântarului“ (Macbeth, Act. II, sc. III), etc. sau în discursul lui Antoniu către popor (Iuliu Cesar) când vorbește mereu de „diată“, în loc de testament. În acest din urmă caz, cuvântul deși nu mai e curent, totuși e cunoscut încă; în acel pasagiu însă, și pronunțat când în trei silabe, cum se cuvine, când în două când îi convine d-lui Stern pentru ritm, câte odată chiar în același vers în amândouă felurile, produce un efect comic, ca de pildă atunci când toți cetățenii încep să strige:

Sânt ucigași, mișei! Diata! Diata!

Unele le întrebuițează greșit ca de exemplu în același pasagiu:

Vin să vorbesc aicea la alaiul

Lui Cesar.

sau în Hamlet unde traduce „mirth in funeral“ prin „râset de alaiu“ în care caz ultim expresia capătă un înțeles tocmai contrar celui pe care ar trebui să-l aibă. Se zice, e drept, alaiu de înmormântare, dar când se spune numai cuvântul alaiu singur, nimeni nu se gândește la înmormântare, de aceea trebuie

adăogată și partea a doua a expresiei, și în cazul de față, cuvântul al doilea singur ar fi fost potrivit, căci Shakespeare vrea să arate un contrast, pe care de altfel firește că l-a văzut și d. Stern, dar n'a știut să-l redea:

Cu un ochiu vesel și cu altul umed,
Cu râs la 'mormântare, plâns la nuntă...¹⁾

În contrast cu această dragoste pentru limba veche (care, când nu este exagerată, ca în cazurile de mai sus, e de sigur un lucru frumos) avem la d. Stern un fel de preferință pentru cuvinte streine urite și vulgare ca: taman, daraveră, perdaf etc. (Vezi și art. d-lui Botez), sau când de ex. Brutus zice poporului:

Și în hatărul meu, stați ıcea cu Antoniu.

D-sa se înșeală și asupra întrebuițării unor cuvinte foarte curente, ca atunci când pune pe Antoniu să se adreseze poporului cu cuvintele: „Duioshi Romani“, traducând astfel pe „Gentle Romans“, în loc de „cinstiți“ sau „nobili“, sau când traduce: „Mă tem să supăr pe *onorabili* ce au înjunghiat pe Cesar“ în loc de: „pe oamenii onorabili“ sau „cinstiți“, fără să-și dea seama de efectul comic pe care-l produce.

Pentru ritm înlocuește cuvântul „pârghie“ prin „pârgă“, în versurile din Macbeth:

Chiar pârga sufletului meu va fi
Și pârga minții mele.

În orice dicționar ar fi putut găsi că pârgă se zice despre poame („trufandale“ ar fi un sinonim al lui) dar nici decum despre minte și suflet.

Găsim apoi alte expresii imposibile și comice ca: *a frige fierul* (în Macbeth pag. 43) pentru „a încinge“ sau „a încălzi fierul“, sau: *abia aveà răsuflet*, (ibid. p. 27) pentru: „abia mai aveà suflet“, sau „abia mai răsufleà“ (cuvântul răsuflet există de sigur în românește, dar nu în această expresie), sau un *leagăn împuiat* (ibid. p. 29) (procreant cradle) în loc de un „leagăn pentru pui“, etc. (Vezi și alte exemple în art. d-lui Botez).

Întrebuițează cuvinte nepotrivite, care dovedesc că n'are simțul limbei și pe deasupra înțelege greșit, când traduce: „vaulting ambition“ prin „râvna săltăreață“ (ibid. p. 32), în loc de

¹ Cu unele se înșeală crezându-le arhaisme, ca atunci când pune în gura lui Hamlet cuvintele: mamă *svânturată*, în loc de nenorocită. Cuvântul, pe care nu știu de-l va fi găsit în vr'un dicționar cu acest înțeles, este întrebuițat astfel de Eliade, o imitație nereușită a lui, după italianescul „sventura“.

„râ”na care se avântă”, iar în versul următor „o’erleaps” prin „se poticnește”, în loc de „sare prea departe”.

De asemenea, de multe ori traduce greșit.

În „Macbeth”, Banquo, adresându-se vrăjitoarei, spune :

. . . My noble partner

You greet with *present grace* and great prediction.

Iar d. Stern traduce :

Voi salutați pe nobilu-mi tovarăș

Cu *har apropiat* și proorociri (p. 18).

Traducerea exactă este: *Cu titlul de acum*, căci prima vrăjitoare îl sălutasese ca *Than de Glamis*, ceea ce eră în momentul acela (Prin moartea lui Finel, știu că acum sânt Than de Glamis, dar cum de Cawdor?) și numai celelalte două vrăjitoare îl salută cu proorociri sau cu titluri pe care le va avea sau, dacă vrea d. Stern, cu „har apropiat”.

În Act. I, sc. III Macbeth spune :

. . . Present fears

Are less than horrible imaginings :

My thought, whose murder is but yet fantastical,

Shakes so my single state of man that *function*

Is smothered in surmise, and nothing is

But what is not.

Di Stern traduce :

Spaimile de față

Sânt mai puțin decât închipuiri

Grozave. Gându-mi căruia acuma

li nălucește numai un omor.

Imi zgudue astfel firea mea, că *viața*

În nesimțire se innăbușă

Și nu e decât ceea ce nu este. (p. 20).

Traducerea versului penultim e falsă și n’are înțeles. Cum este această viață innăbușită în nesimțire nimic decât ceea ce nu este? Poate că d. Stern înțelege că Macbeth vrea să spună că i se pare c’a murit; un alt înțeles n’aș putea vedea în aceste rânduri. Ideea exprimată în text este cu totul alta și anume: Mințea și puterea de acțiune (*function*) copleșită de închipuirile grozave sau innăbușită de presupuneri (*smothered in surmise*) a ajuns într’o astfel de stare încât nu mai crede decât în cele ce nu sânt¹. O traducere mai bună și mai clară a acestor versuri în pentametri iambici ar fi :

Gându-mi căruia acuma

li nălucește numai un omor,

Imi zgudue astfel sârmana-mi fire

Încât puterea minții ’nnăbușită-i

De presimțiri și pentru mine-acuma

Nu mai e decât ceea ce nu este.

¹ Vezi orice ediție comentată a lui Macbeth.

Chiar dacă am presupune că cuvântul „nesimțire“ (la d. Stern) e o greșală de tipar pentru „presimțire“, textul, cum l-a redat d-sa, n'ar avea înțeles. Carp înțelesese mai bine:

Ideea de-a ucide, deși numai un vis,
A slăbit însă'n mine omeneasca natură,
Incât puterea mea se trece în gândiri,
Și nu mai este alta, decât ceea ce nu-i!

De multe ori devine confuz voind să fie prea concis — mai concis chiar decât Shakespeare.

Așa, de exemplu, când traduce (Act. I, sc. III):

Măria Sa s'a bucurat, Macbeth,
De-a ta izbândă, și când a aflat
Isprava ta în lupta cu rebelul,
Mirarea lui și lauda se certau
Ce se cuvine lui, ce ție. Și apoi
El, cercetând urmarea-acelei zile...

Ultimele rânduri ar fi fost, poate, mai bine traduse:

Mirarea lui și lauda stau de sfadă
Să-ți dea ori să nu-ți dea ce-ți se cuvine,
Nehotărit tăcû el, dar apoi
Aflând ce-a mai urmat în acea zi...

In original e:

His wonders and his praises do contend
Which should be thine or his: *silenced with that*
In viewing o'er the rest of the selfsame day. . .

1 E mai puțin vinovat, deși traducerea e greșită, atunci când redă vorbele portarului (Act. I, Sc. III.): «I thought to have let in some of all professions, that go the primrose way to the everlasting bonfire», prin: „gândeam să dau intrare la câțiva din toate breslele cari merg pe drumul brândușelor către veșnicul foc al bucuriei“. Aici, ce e drept, împărtășește greșala cu alții, cu Carp și chiar cu de altfel bunul dictionar englez-român al lui Lolliot, care și el a luat traducerea cuvântului *bonfire* din dicționare franceze (Elwall), în care este tradus prin „feu de joie“, și aceasta interpretând dicționarul lui Johnson, din sec. XVIII, care explică acest cuvânt prin „a fire made for triumph“, bazat pe o etimologie greșită = franc. *bon* și engl. fire. Originea cuvântului este: *bone-fire*, „ignis ossium“, [cum se găsește în „Catholicon Anglicanum“, o carte de la sfârșitul sec. XV. Cf. și expresia picardă: fu d'os (vezi Skeat, *Concise Etym. Dictionary of the English language*). Se poate compara expresia aceasta cu aceea din altă piesă a lui Shakespeare *All's well that ends well*, Act. IV, sc. V.: „the flowery way that leads to the broad gate and the great fire“. Pasagiul de mai sus trebuia tradus prin: „drumul înflorit (drumul brândușelor) spre veșnicul foc al morților“.

Se mulțumește de multe ori cu primul înțeles găsit în dicționar, ca atunci când traduce, în luluiu Cesar, versul:

I thrice presented him a kingly crown
prin: De trei ori i-am înfățișat coroana.

Verbul „to present“ nu înseamnă numai „a înfățișa“, ci și „a oferi, a îmbia“ și așa trebuia să traducă. Tot așa în multe alte locuri.

○ traducere urită și neexactă e când Macbeth spune (Act. I, sc. IV):

El, Prinț de Cumberland! Un hop va fi.
Să mă răstoarne de nu-l voi sări.

În original e:

The Prince of Cumberland! That is a step
On which I must fall down, or else o'erleap.

Se putea traduce mai exact și mai frumos, astfel:

El Prinț de Cumberland! Aici e-o treaptă,
De nu o sar căderea mă așteaptă.

Mici observațiuni asupra stilului — ca aceasta din urmă — ar fi foarte multe de făcut. Țin însă să atrag atenția că mai toate cele spuse mai sus, sânt aproape numai asupra unei singure scene din Iuliu Cesar și a două acte din Macbeth, fără a mai menționa multele greșeli relevate de d. Botez în lungul și, în mare parte, îndreptățitul d-sale articol din „Viața Românească“. Dacă ar sta cineva să arate amănunțit toate greșelile traducerilor d-lui Stern, ar trebui să scrie un volum întreg.

Nu vrem totuși să fim nedrepti cu o muncă de aproape o jumătate de veac și vom recunoaște că sânt în traducerile d-lui Stern și multe versuri și pasagii destul de bine redade și credem că prietenul d-sale, finul literat Gala Galaction, care, cum spune, l-a sfătuit să publice aceste traduceri, i-ar face un mai mare serviciu ajutându-l să le mai îndrepteze, mai ales în ceea ce privește limba românească¹.

¹ Pe când dădeam la tipar rândurile de mai sus au apărut două articole de apărare ale d-lui Stern (în Adevărul literar, 1923, 2 și 9 Dec.). În câteva cazuri are dreptate: pentru două l-am apărat și noi mai sus, afară de acestea de sigur că este nedreaptă imputarea d-lui Botez pentru traducerea cuvintelor »thy face is valanced« prin »fața și s'a umplut de ciucuri«, în loc de »ți-ai lăsat barbă mare«; expresia lui Shakespeare e glumeață și cuvântul »valance« înseamnă »draperie, ciucuri«, și se poate spune în glumă și în românește tot astfel. În expresia următoare însă »comest thou to beard me« d-l Stern s'a grăbit a lua primul înțeles al cuvântului din dicționar și pe lângă că traducerea d-sale: »vii să mă tragi de barbă«, n'are nici un înțeles aici, ea nu redă nici jocul de cuvinte din textul englez, cum pretinde. Eră poate mai bine să traducă vorbele lui Hamlet către actorul care-și lăsase o barbă mare, astfel: „Ce prietene, ți-ai împodobit fața cu ciucuri! Ce vrei să mă sperii cu barba ta!“ Nu vom imputa prea mult d-lui Stern nici traducerea »să nu neglige muzica“ (let him ply his music), deși cuvântul „neglige“ nu prea e corect, și desigur e mai bine să traducă pe „old“ prin bătrân, decât prin tânăr și nu putea traduce mai bine pe »farewell«, decât prin »rămâi cu bine«, chiar având în vedere că cuvântul se adresează de regină Ofeliei, care eră moartă, căci e foarte probabil că Shakespeare credea în viața viitoare și putea presupune același lucru despre regină, iar gluma d-lui Botez nu se potrivește. Însă celelalte vorbe ale reginei care aruncă flori pe mormântul moartei: „sweets to the sweet“, nu se puteau în nici un caz traduce, cum a făcut

Traducerea piesei „*Visul unei nopți de vară*“ de G. Topârceanu (1922), în proză și în versuri, fără a ține seamă însă de forma textului original, traducând în proză și pasagiile care la Shakespeare sânt în versuri albe, ar putea avea un rost dacă ar fi o traducere exactă, făcută după textul englez, cu o cunoștință aprofundată a limbei. Așa cum este însă, întemeiându-se numai pe traduceri franceze sau germane, reproducând greșelile acestora, și neavând nici măcar meritul unei interpretări poetice a acestei piese care, prin caracterul ei feeric, are mai mult decât oricare nevoie de așa ceva, lucrarea d-lui Topârceanu este inutilă, având în vedere că vine după frumoasa tălmăcire a lui Iosif. Ea nu îndreaptă greșelile pe care acela eră firesc să le facă traducând după alții și îi este inferioară ca formă. (Traducerea aceasta a fost criticată de d-l Iorga și apărată de autorul ei, în *Viața românească* din April 1922, dar apărarea d-sale dovedește că n'a putut traduce după textul original). E păcat că d-l Topârceanu, cu talentul său poetic și în special cu ușurința ce o are de a face jocuri de cuvinte, nu s'a gândit să ne dea în românește vre-o alta dintre comediile lui Shakespeare, pentru care n'ar fi avut să se ia la întrecere cu Iosif, și să facă astfel totuși un lucru util.

d-l Stern, prin „dulcețuri celei dulci“, căci nu e vorba aici nici de dulcețuri, nici de dulceți sau de dulciuri cum crede d-sa că s'ar mai putea zice. Englezii întrebuițează cuvântul „sweet“ vorbind despre flori, înțelegând prin aceasta că au „un miros plăcut“, dar în românește cuvântul „dulce“ nu ar fi aici la locul lui, cum nu s'ar putea folosi nici vorbind de Ofelia, căci nu se zice românește „o fată dulce“, cum se poate spune în englezește, chiar și în nemțește și în franțuzește. Cuvintele reginei s'ar putea traduce aici prin „flori pentru o floare“, sau poate și altfel, în nici un caz însă nu așa cum au fost traduse.

În cazul acesta, ca și în cele mai multe dintre celelalte, în apărarea d-lui Stern, care lasă fără răspuns multe imputări, nu din lipsă de spațiu, căci are loc pentru glume, ci fiindcă n'ar avea ce răspunde în cele mai multe cazuri, d-sa dovedește singur încăodată că nu numai că nu știe bine formele gramaticale românești, dar în genere n'are simțul limbei. Așa d-sa se apără în unele locuri cu greșala tipografului, care a pus „ei înșile“, în loc de „ei înșii“ (sic.), ca și când s'ar zice românește: „eu însul“, și nu „eu însumi, tu însuși“ etc. D-sa crede că poate traduce versul: „the wind sits in the shoulder of your sail“ prin „vântul șade în ceafa pânzei tale“, pentrucă Schlegel a tradus „der Wind sitzt in dem Nacken eures Segels“; tot așa crede că s'ar putea zice pe românește „tocești a câzniciei muche“ sau în sfârșit, *pour la bonne bouche*, nu simte cât de urit sună pe românește „Crunte întâmplări din nou clocite“, sau „a da mâna cu orice nou clocit tovarăș“, și se apără arătând că în textul englez se vorbește despre „each new-hatched comrade“, când cuvântul „new-hatched“ s'ar putea traduce și în „abia ieșit din ou, abia născut“. În același fel sânt cele mai multe din răspunsurile d-lui Stern.

Traducerea piesei *Romeo și Julieta* de Mihail Dragomirescu (Buc. 1922) este de sigur superioară celorlalte traduceri anterioare ale acestei piese. Ea este făcută în forma originală, în proză și în versuri, în genere frumoase, deși unele ar trebui să mai fie îndreptate: pentametri iambici devin uneori hexametri și ritmul e câteodată greșit¹.

Traducerea e făcută, după cum spune autorul ei, din englezește, firește, consultând și alte traduceri bune, ca spre exemplu aceea a lui Schlegel și se pare, și una franceză; e păcat chiar că n'a consultat mai multe, de pildă ediția îndreptată a lui Gundolf, sau și mai multe dintre cele franceze, căci nu-i nici un rău a căuta să vezi cum au înțeles cât mai mulți. Ar fi evitat astfel mai multe greșeli, dintre care unele i-au fost arătate de d. Iorga². Afară de acelea mai sânt și alte interpretări greșite; așa de exemplu:

În Actul II, sc. III la sfârșit, călugărul spune lui Romeo despre Rosalina, prima lui iubită:

O, she knew well,

Thy love did read by rote, and could not spell.

Adică:

O știa ea bine:

Iubirea-ți vorbea doar pe de rost și nu știa citi (pag 59).

D. Dragomirescu traduce:

Ea eră prea fină,

N'avea iubirea'n piept, ci'n căpățână.

¹ Versurile acestea sânt însă mult mai bune decât acelea ale d-lui Stern, pe care le laudă dl Lăzăreanu, criticând mai mult decât trebuie pe ale d-lui Dragomirescu, în *Adevărul literar* (1923). Criticul acesta n'a văzut probabil niciodată textul original al lui Shakespeare și de aceea nu știe că și acolo se găsesc câteodată tetrametri în loc de pentametri și că ritmul nu este nici la el întotdeauna de o regularitate perfectă, și prin urmare și traducătorul are puțină libertate în această privință, firește dacă nu abuzează de ea. În orice caz e de preferat, dacă nu se poate altfel, o mică greșală de ritm, unei falsificări a textului, interpretând greșit.

Unele din versurile date ca greșite de dl Lăzăreanu nu sânt astfel, ci foarte bune:

Ucis-ai pe Tybalt? Vrei și tu moartea?

Dă-mi și tu jurământul, ce ți-am dat,

Accentuarea silabei de la începutul pentametrului, în loc de cea de-a doua, se găsește de multe ori și la Shakespeare, de ex. chiar în această piesă: *Happily met, my lady, and my wife!* Deci nici d-lui Dragomirescu nu i se poate considera ca greșală traducerea: *Bună'nțâlnire, doamnă și soție!* și nici altele ca:

Cine a'ățat-a iarăși vechea vrajbă?

Zidul grădinii-i 'nalt și greu să-l sări etc.

Sânt însă și versuri rele și unele s'ar putea îndrepta ușor, ca de ex. în loc de «La fel e și Montechio-amenințat», ar fi mai bine dacă s'ar interverti ordinea celor două cuvinte din urmă: „La fel amenințat e și Montechio”, și tot astfel în multe alte cazuri.

² În revista «Ramuri», XVI, No. 15.

Cum se vede înțelesul e cu totul altul. D-sa însă a vrut să traducă în versuri, care de altfel nici ca formă nu sânt reușite. S'ar fi putut traduce liber și în versuri de ex. așa:

Ți-a înțeles ea firea,
O vorbă goală doar ți-eră iubirea.

În aceeași scenă, mai sus, călugărul vorbind despre însușirile ierburilor, care sânt copiii naturii, zice:

O, mickle ist the powerful grace that lies
In plants, herbs, stones, and their true qualities.

D. Dragomirescu traduce:

Când știi să-i mânuiești au puteri adânci,
Căci iarba înăuntru-i are stânci (pag. 56).

De unde au ieșit ierburile cu stânci în ele? În ori ce caz nu din imaginația lui Shakespeare. Se putea traduce tot liber, dar mai exact, păstrând chiar și rima:

În toți aceștia sânt puteri adânci,
Sânt însușiri ascunse'n ierburi, stânci...

În Act. III, sc. I Romeo, după ce a omorât pe Tybalt și e sfătuit să plece, căci va fi condamnat la moarte, exclamă:

O! I am fortune's fool!

D. Dragomirescu traduce:

Vai! Sânt smintitul fericirii! (pag. 84).

Această traducere, dacă are un înțeles, e tocmai contrar celui pe care trebuie să-l aibă și anume: *Eu sânt bufonul soartei*. Nu e vorba aci de nici un smintit, și mai puțin încă de fericire. Romeo vrea să spună că e nenorocit și se compară cu acel personaj ce se întâlnește deseori în dramele vechi și care, deși avea atributele nebunului sau bufonului, nu trebuie confundat cu clownul, bun doar de glume; el eră acel nenorocit, care orice ar fi făcut, tot rău trebuie să-i iasă, eră o *jucărie a soartei*; Shakespeare face de multe ori aluzie la el: Lear în nenorocirea sa spune tot astfel: I am even the natural fool of fortune; în Hamlet se vorbește iarăși de: fools of nature; în Iuliu Cesar e numit: fortune's knave etc. Cum de a tradus d. Dragomirescu în felul arătat? D-sa a găsit în traducerea lui Schlegel: Weh mir, ich Narr des Glücks. Traducerea aceasta nu e greșită, dar d. Dragomirescu a înțeles rău; în nemțește „Glück“ nu înseamnă numai fericire, ci și soartă (bună sau rea): „sowohl günstiges, als ungünstiges Geschick“.

Ceva mai jos în aceeași scenă, când contesa cere condamnarea la moarte a lui Romeo, pentrucă a omorât pe Tybalt, Principele se întreabă:

Who now the price of his dear blood doth owe?

Iar d. D. traduce:

Cum a ucis i s'a plătit la fel (pag. 87).

Versul se putea traduce:

Cine-o plăti acuma scumpu-i sânge?

Acesta e înțelesul întrebării.

În scena următoare, Julieta care plânge moartea vărului ei Tybalt, e mai îndurerată încă de faptul că Romeo e surghiunit pentru fapta sa, și exclamă:

Some word there was, worser than Tybalt's death!
That murder'd me: I would forget it fain;
But O! it presses to my memory,
Like damned guilty deeds to sinners' minds.
„Tybalt is dead, and Romeo — banished“.

Di D. traduce:

Mai greu decât omorul lui Tybalt
E junghiu acelei vorbe ce m'a 'mpuns.
O de-aș putea să uit! Dar peste mintea-mi
Voiu căută s'apăs așa de greu,
Ca un păcat pe-un suflet criminal.

Lăsând la o parte figura riscată cu „junghiu vorbei“, care e a traducătorului și nu a autorului, ne oprim la versurile din urmă. Shakespeare nu spune că Julieta va căută să apese asupra minții ei, ceea ce n'are înțeles, ci: cuvântul acesta (surghiunit) apasă asupra minții mele ca păcatele blestemate pe mințile păcătoșilor. În scena următoare (a III-a) golden axe — secure de aur, e tradus prin secure aeriană. Să fie greșală de tipar? În loc de ce? În aceeași scenă, călugărul spune lui Romeo: Thou fond mad man. Cuvintele fond și mad sânt sinonime și înseamnă: nebun; d. Dragomirescu traduce însă prin: neghiob. De ce? Pentru că Schlegel tradusesse: Du kindisch-blöder Mann. Eră poate mai bine să se ție de Shakespeare. Schlegel a schimbat cuvântul, pentru că în nemțește traducerea verbală „verrückter Mensch“ ar fi fost prea tare, în românește însă cuvântul „nebun“ n'ar fi sunat rău aici.

Tot în aceeași scenă Călugărul, auzind că cineva bate la ușă, spune lui Romeo: Run to my study. D. Dragomirescu traduce: Mergi în birou! . . . Birou la un călugăr! Sună în orice caz ciudat.

Sânt și greșeli mai mici ca: „ce s'o putea firește că va fi“ în loc de: „ce trebuie va fi“ și traduceri, care deși nu se pot zice cu totul greșite, sânt neprecise.

Sânt și pasagii confuze, ca acesta:

Romeo: Precum de carte fugi, așa mergi spre iubit
Și-ai vrea să-l lași precum ai vrea... citit (pag. 54).

Ce să însemneze aceasta? Shakespeare spune:

Love goes toward love, as schoolboys from their books;
But love from love, toward school with heavy looks.

Adică: Iubitul aleargă spre iubită, cum fug școlarii de carte,
El se desparte însă de ea, cum merg aceia spre școală, cu ochii grei.

D-sa a vrut însă o traducere în versuri rimate ca în
textul englez. În cazul acesta păcatul ar fi fost mai mic dacă ar
fi fost mai puțin concis, în loc să fie confuz.

Ar fi fost poate mai bine cam așa:

Iubitul spre iubita lui aleargă
Cum fuge leneșul școlar de carte,
Cum el spre școală nu dă zor să meargă
Tot astfel greu iubițul se desparte.

În Act. II, sc. IV, când vine doica bătrână să-l cheme pe
Romeo la Julieta, prietenii lui, știindu-l îndrăgostit, glumesc pe
socoteala lui și a bătrânei, zicând că ea vrea să-l încurce,
dându-i o întâlnire cu vre-o fată. Sânt aici jocuri de cuvinte
care nu se pot traduce, dar s'ar putea în parte redă prin altele
corespunzătoare. Unul dintre prieteni, glumețul Mercutio, strigă,
văzând pe bătrână: E o codoașcă! sau în englezește: bawd,
cuvânt care seamănă cu un strigăt de vânătoare, ceea ce-l
face pe veselul prieten să exclame alt strigăt de același fel: so
ho. Romeo îl întreabă: Ce-ai găsit? El, prin asociație de idei,
gândindu-se la vânat, răspunde: Nu un iepure; doar poate vre-
unul într'un paté de post („lenten pie“ un fel de plăcintă proastă),
ceva învechit și mucezit înainte de a fi mâncat. (Prin aceasta
face aluzie la vârsta doicii). Apoi începe să cânte câteva versuri
caraghioase care în englezește, apoi în traducerea d-lui D. sună
astfel:

An old hare hoar,	Iepure bătrân cu barbă,
And an old hare hoar,	Iepure bătrân cu barbă
Is a very good meat in Lent:	Este 'n post mâncare bună;
But a hare that is hoar	Dar un iepure cu barbă
Is too much for a score,	Birue o sută de-oameni
When it hoars ere it be spent.	De-i cu barba mucedă.

Ce să însemneze aceasta? De sigur cântecul e greu de tra-
dus, mai ales în versuri, și la aceasta din urmă a renunțat și dl D.

Schlegel a renunțat de a-l traduce chiar în proză; nu se află cel puțin în ediția pe care o am eu, și faptul aceasta ar fi o dovadă că d-l D. a folosit și textul original, nu numai traducerea lui Schlegel, cum a fost acuzat; totuși traducerea d-sale n'are nici un înțeles. Aceasta provine din faptul că d-sa a înțeles greșit unele cuvinte: „hoar“, nu înseamnă „cu barbă“, ci e vorba de un iepure a cărui carne a mucezit, a putrezit pentru că a fost ținut prea mult. De sigur că dl D. a găsit în vreo traducere franceză cuvântul *barbe*, care însă nu înseamnă aici „barbă“, ci „mucegaiu“; iar *score* din penultimul vers nu e de luat în înțelesul obișnuit de numeral (douăzeci, fie chiar și o sută, pentru a avea un cuvânt mai scurt), căci acest cuvânt, care înseamnă la început răboj, a ajuns să mai însemneze și *datorie*, apoi *cinste* făcută la plata datoriei și în sfârșit *petrecere, mâncare*. Tot pasagiul s'ar putea deci redă, poate, astfel:

Mercutio: E-o codoască, ho, ho!

Romeo: Dar ce-ai găsit?

Mercutio: Nu vr'un vânat, doar poate vr'un iepure copt într'o plăcintă proastă de post, ceva învechit și putrezit înainte de a-l mânca.

Cântă: Vânatul dacă-i învechit,
Vânatul dacă-i frăgezit,
E-o bună bucătică'n post,
Dar dacă putrezit a fost,
Mai înainte de-al mânca,
Atunci e o mâncare rea.

Sau poate așa: Vânatul dacă-i învechit,
Vânatul dacă-i frăgezit
În post e bună bucătică;
Dar dacă-i prea vechiu
și se strică,
Ori câtă poftă ai avea,
E totuși o mâncare rea.

Traducerea întâia este aproape literală, cea de-a doua e mai liberă, dar cred că ar fi mai bună în românește.

În ce privește jocurile acestea de cuvinte trebuie recunoscut că d-l D. și-a dat uneori osteneala de a găsi ceva corespunzător în românește, ca în acela de la începutul piesei, care, deși ar fi putut să fie redat și altfel — și poate mai bine — soluția d-sale ni se pare însă acceptabilă.

Mai e o observație de făcut asupra limbei întrebuințate de traducător. Sânt unele greșeli ca: o cred, o pot s'o spun (pag. 104), care s'ar putea îndrepta ușor înlocuind pe *o* de la mijloc cu un *și*; acestea însă sânt rare.

În loc de „rudă“ și „înrudit“, traducătorul întrebuințează termenii *rubedenie* și *înrubedit*. Cuvântul din urmă, dacă există în românește, e foarte rar; eu cred mai curând că e o creație inutilă a d-sale. Cel dintâiu nu se potrivește nici el aici; înseamnă, cum se știe, o rudă de departe, o rudă care nu prea

e rudă, pentru care n'ai un interes deosebit și nu acesta e înțelesul textului (la pag. 85 de pildă e vorba de Tybalt, nepotul contesei, pentru omorîrea căruia aceasta cere condamnarea la moarte a lui Romeo).

D. Dragomirescu întrebuițează câteodată expresii urite. De sigur că doica Julietei vorbește vulgar, dar expresiile nu trebuie să fie mai vulgare decât la Shakespeare, caci astfel exagerăm intenția acestuia, mai ales acolo unde vorbirea e în versuri, în care nu întrebuițează cuvinte urite. Așa când doica zice: „I am aweary — my bones ache“, adică „sânt obosită . . . mă dor oasele“; dl D. traduce „m'am dăhulat“. Când tot aceasta spune Julietei că e acolo un bărbat care s'o facă femeie (to make you a wife), dl D. zice „să te facă damă“. Tot așa în loc de „ucise“ sau „omorî“ (killed) d-sa zice „căsăpi“ care nu se potrivește cu respectul pe care aceasta trebuie să-l aibă față de vărul stăpânei ei, despre care e vorba, etc. Nu mai insistăm asupra unor expresiuni ca „sositul“ (în loc de sosirea), „mult dulcele“ etc., care greșeli s'ar putea îndreptă, revăzând textul cu îngrijire.

Traducerea aceasta are însă și calități, în special pe aceea de a fi foarte concisă (câteodată, cum am văzut, chiar prea concisă), nu are cuvinte de umplutură și redă aproape regulat, într'un vers românesc cuprinsul unui vers englez, ceea ce e foarte greu, dacă ținem seamă, cum am mai arătat aiurea, de lungimea cuvintelor românești față de scurtimea celor engleze.

Afară de aceasta, traducerea are pasagii frumos, chiar foarte frumos traduse, ca vestita descriere a reginei Mab¹ (câte un cuvânt, ca de ex. capotă în loc de coviltir, ar trebui totuși schimbat) sau scena din zorii zilei, în odaia Julietei (Act. III, sc. V) și altele. Iată un pasagiu din aceasta din urmă (pag 105):

Julietta.

Romeo.

Ce vrei să pleci? Mai este pân' la [ziuă!	N'a fost privighetoarea ah! a fost A zilei vestitoare ciocârliă.
Ceea ce simte-azu-ți turburat	Vezi dunga cea pismașă'n răsărit
Privighetoarea e, nu ciocârliă.	Cum norii dimineții'n certivește!
Ea cântă, noaptea-acolo pe un rodiu;	Au ars acum făcliile de noapte,
Mă crede, dragă, e privighetoarea.	Și, pe'nălțimi, voioasă urcă ziua. Plecarea-i viață, moarte e zăbava.

¹ Pasagiul acesta precum și scena de iubire în grădină (Act. II) au

În biblioteca Teatrului Național se mai află câteva traduceri din Shakespeare în manuscris, și anume afară de traducerea lui Hamlet, de actorul Gr. Manolescu, pomenită mai sus, mai este *Macbeth* tradus de Bengescu-Dabija, probabil tot din franțuzește, *Othello*, tradus de Sfinx, care a făcut foarte bine să-și ascundă numele sub un pseudonim, și *Nevestele vesele de la Windsor*, traducere făcută de D-ra Mihăescu (azi D-na Burnea), și care judecând după reprezentație pare a fi bună¹.

Afară de piese s'au mai tradus în timpul din urmă și unele dintre *Sonetele lui Shakespeare* și anume unul (Dacă muzica e soră cu plăpânda poezie...) foarte frumos redat de St. Braborescu în „Floarea Darurilor“, vol. II, altul în volumul de traduceri de C. N. Eremie (Iași, 1918), altele mai multe publicate într'un volum, în 1923, de Henry Marcus. Unele din acestea, în versuri albe, sânt reușite, dar altele sânt confuze și versurile prea nere-

¹ De la Teatrul Național am primit următoarele date asupra reprezentării pieselor lui Shakespeare la noi:

Hamlet	s'a jucat de	145	ori, prima dată în	848,	rolurile princip. interpretate de:	Rossi, Gr. Manolescu. Nottara, Mounet-Sully, Demetriad și Aristizza Romanescu.
<i>Macbeth</i>	„	14	„	1885,	„	„ Rossi, Nottara și Agata Bărsescu.
<i>Romeo și Iulieta</i>	„	38	„	1886,	„	„ Rossi, Manolescu și Aristizza Romanescu.
<i>Othello</i>	„	16	„	1887,	„	„ Rossi, Salvini, Nottara și Ar. Romanescu
<i>Lear</i>	„	28	„	1888,	„	„ Rossi, Nottara și Maria Giurgea.
<i>Shylock</i>	„	5	„	1891,	„	„ Rossi, Nottara, Liciu.
<i>Iuliu Cezar</i>	„	2	„	1891,	„	„ Nottara.
<i>Visul nopții de Sânziene</i>	„	6	„	1893,	„	„ Nottara, Leonescu, Catopol.
<i>Femea îndărătnică</i>	„	9	„	1897,	„	„ Leonescu și Marioara Voiculescu.
<i>Antoniou și Cleopatra</i>	„	7	„	1899,	„	„ Nottara și Constanța Gănescu.
<i>Nevestele de la Windsor</i>	„	16	„	1905,	„	„ V. Leonescu și Maria Ciucurescu.

Datele de mai sus nu sânt însă complete. Ele privesc numai reprezentațiile din București, nu și cele din provincie, care au fost poate chiar mai numeroase. Afară de aceasia unele din aceste piese au fost jucate încă și mai înainte la noi, după cum se vede din cele arătate la începutul acestui studiu asupra lui Shakespeare în România, și primul actor român care a jucat în unele dintre aceste piese a fost Matei Millo (vez¹

regulate, pe lângă că traducerea e prea liberă, pentru forma în care sânt prezentate.

Iată de pildă unul din aceste sonete în traducerea d-lui Marcus :

Sătul de viață — chem moartea să vină,
 Căci, biet nevoiaș, am văzut doar destul :
 Văzut-am netrebnici gălțiți ca păuni
 Și dalbe fecioare baijocorite ;
 Credința jurată cu gândul ascuns
 Și-umilu-adevăr ocolit — ca naiv ;
 Simțire și suflet disprețuite
 Și cinstea de aur în lume hulită,
 Arta de brațul de fier izgonită, :
 Viaga în sarbede lupte sleită ;
 Cei buni în cătușe, cei răi în belșug ;
 Prostia, stăpână pe cei iscusii . . .
 Sătul sânt de toate, și aș vrea să mă duc,
 Dar plâng că las singur amorul cu ei !

În ultimul vers din cele trei traduceri posibile ale cuvântului „love“ : iubirea, iubitul, iubita, cea mai nepotrivită e aceea aleasă de d. Marcus, care introduce în această poezie de un lirism atât de zguduitor cuvântul abstract amorul, care pe lângă aceasta e și confuz.

Din alți poeți decât cei amintiți mai sus nu s'a tradus nimic până aproape de sfârșitul secolului trecut².

Singurul scriitor român care pomenește măcar numele altor

¹ Dau aici și o traducere aproape literală a acestui sonet :

Sătul de toate acestea, doresc liniștea morții,
 Decât pe cel ce-i vrednic să-l văd un cerșetor,
 Nimicnicia toată'n podoabă îmbrăcată,
 Și tot ce-i mai curată credință laș călcată,
 Onoruri aurite la cei ce nu sânt vrednici,
 Și cinstea de fecioară așa crud pângărită,
 Desăvârșirea pură atât de rău sluțită,
 Și vloga și puterea slăbite de nevolnici,
 Și-a artei gură'nchisă de aspra stăpânire,
 Nebunul judecându-l pe cel ce e cuminte,
 Curatul adevăr numit în răs prostie,
 Și Binele'n robie la rău a-tot-puternic,
 Sătul de toate-acestea să mor mai bine vreu,

scriitori englezi este B o l i a c, într'o *Epistolă* către Maior Voinescu II, scrisă probabil pe la 1840¹.

Vorbind de suferințele poeților el zice:

Cea mizerie sublimă înaintea mea treceă
Și aievea a ei scene una, una îmi veneă:

Milton iar, fără vedere, îl priveam când au vândut
Pentru zece livre-sterling ast colos: Raiul pierdut;
Ș'un librar cruntat în gânduri, îl vedeam când număra
Foile nemuritoare spre a nu se înșelă . . .

Dreidin² gârbov, alb de vârstă, în neajungere murind,
Il vedeam în desperare-i, cerul, stelele privind.

Rătăcind pe-astrologie să se poată mângăia
De a lumii nedreptate, ce-așa rău îl prețuia.

De-aci iară, în Irlanda, întâlneam pe-acel Spenser³

Singur, fără locuință, spărgând ceața-acelui cer,
Rozalinda'n veci pe buze-i, capul lui de fee plin, —
Vai! și nici un pic de pâine! . . .

. . . Poetul lui Hudibras,

Butler⁴, mort în sărăcie.

Sceaterton⁵ când bea otrava, îl vedeam cum își rupeă,
Ardeă scrierile sale, și'n cărcee reci crășneă

Corpul său ca să se vândă, spre a se putea plăti
Treț ginee, plata casii unde Bel abia-l primi.

Pare că mi-era de față:

«He was violent and impetuous to a strange degree».⁶

In minutul când Belfor,

Ca favor, îi zise slugă, al lui cel întâiu fecior.

¹ Se află în «Colecțiune de Poesii vechi și nouă» între acèle compuse de la 1835 - 1840, cu mențiunea «scrisă fiind surghiunit în Kamciatka României»; știm că a fost închis pe timp de șapte luni în 1840, pentru un complot politic. (G. B. Duică, *op. cit.*, p. 295).

² Dryden (citește Draidn) poet englez de la sfârșitul sec. XVIII, dramaturg și critic în felul lui Boileau. Asupra lui a publicat în timpul din urmă un interesant studiu dl Dragoș Protopopescu, în «Viața românească» din 1923.

³ Spenser, unul din cei mai mari poeți englezi, contemporan cu Shakespeare, autorul epopeei «Regina Zânelor».

⁴ Poet satiric din jumătatea a doua a sec. XVII, care în poemul lui «Hudibras», un fel de Don Quixote în versuri comice, își bate joc de Puritani.

⁵ Chatterton, cel mai precoce poet englez, mort în vârsta de 18 ani, vestit mai ales prin balade în stil arhaic, de care spune că le-a găsit într'un vechi manuscris din sec. XV, pentru a atrage mai mult atenția asupra lor, întocmai că contemporanul său Macpherson cu Ossian.

⁶ «Era violent și foarte iute». Boliac mai citează și în alte locuri versuri în englezeste, totuși nu pare să fi știut prea mult; poate că din cei

El mai vorbește aici și de alți scriitori mai puțin însemnați. Din nici unul din poezii pomeniți de Boliac, afară de Milton, nu s'a tradus nimic în românește și unii dintre ei nici nu aveau o valoare deosebită și opera lor nici nu merită să fie tradusă. Nu s'a tradus nici din alți poeți mai de seamă, de sigur pentru că se tradusesese și în franțuzește foarte puțin. Abia în „Literatorul“ de pe la 1880—81 încep să apară în proză câte unele din poeziile lui *Burns*, *Walter Scott* și alții mai puțin însemnați, toate traduceri făcute din franțuzește de *Bonifaciu Florescu*.

În „Contimporanul“ de la Iași (1883) s'a publicat vestita poezie socială a lui *T. Hood* „Cântecul Cămeșii“, tradusă în versuri de C. Mille, redând numai ideea, nu și forma, care de astfel este foarte greu de imitat.

Ceva mai multe traduceri din *Burns*, *Shelley* și alți poeți englezi și americani, ca *Longfellow*, până atunci aproape necunoscuți la noi, în versuri de astă dată, unele bunișoare, făcute însă mai ales din nemțește, se găsesc în volumul de Traduceri de G. r. Lazu (Iași, 1896).

Un număr mai mare de traduceri în proză și în versuri din diferiți poeți englezi, frumoase și bine făcute după textul englez a dat mai ales N. Iorga, în revista „Floarea Darurilor“, în anii 1906 și 1907. Cea mai mare parte din acestea au fost republicate în volumul „Din Opera poetică a lui N. Iorga“, alături cu poeziile sale originale și cu traduceri din alte limbi, formând altfel o frumoasă antologie. Sânt foarte reușite unele traduceri din poeți mai vechi ca *Wordsworth* sau unii mai noi ca *Kipling*, care apar acum pentru întâiași dată în românește, și din poeți americani ca *Longfellow* și alții.

Din acesta din urmă se mai publicase în românește mai, ales o poezie: *Excelsior*, care a avut parte de patru traduceri dar cea mai reușită este aceea a lui St. O. Iosif, în „Tălmăciri“ Buc. (fără an). În același volum se mai găsesc: o poezie de *Burns* „In ciudă“ și două deosebit de frumoase din *Shelley*: *Oda către ciocârțile* și *Imnul către Noapte*, acesta din urmă tradus împreună cu D. Anghel. Iosif a tradus de sigur din nemțește, însă traducerile în această limbă fiind de obicei fidel și Iosif fiind nu numai un mare poet original, dar și cel mai

cele mai minunate lucrări ce avem în acest fel în românește¹.

¹ Dau aici ca exemplu de traducere de Iosif poezia următoare, nu numai pentru frumusețea ei, dar și pentru bogăția de sinonime și pentru faptul ca Iosif însuși a uitat să o republice în volumul lui de «Tălmăciri» și a rămas înmormântată într'o revistă de provincie «Cumpăna» de la Bârlad, din 1910. Autorul ei este un poet din așa numita școală a «Lakiștilor», romantici de la începutul secolului XIX, mari admiratori ai naturii (Wordsworth e cel mai de seamă dintre ei). Școala lor a fost numită astfel, în glumă, pentru că trăiau toți în frumoasa regiune a lacurilor din nord-vestul Angliei.

Southey.

Cataracta Lodorei,

Din obârșia plină de izvoară
Care țâșnesc într'un adânc basin
Al muntelui stâncos, apele vin
Și se preling încet și se strecoară,
Alunecă'n zigzaguri, dau ocol
Prin feregă și mușchii făcându-și cale,
Se duc aproape nesimțit la vale,
Apoi adorm ici colo'n câte-un ghiol;
De-acolo apa ce pareă că-i moartă
Deodată-și sparge singură o poartă
Și-acum curgând prin stuf o întrezezi,
Printre mesteceni, pajiști și livezi,
Prin rariști trece vesel strălucind
Sau umbrele pădurii o cuprind,
Sărind ca o războinică vitează
Zăgazele ce drumul i-l brăzdează
Pân'la 'nălțimea malului răpos.
Cum curge apa la Lodora'n jos?
Acea, iat-o viu fierbând în clocot,
Dincoace iat-o iarași ațipită,
Ici fumegând, vuind, fugind cu ropot,
Infuriată și nepotolită
Urmându-și calea'n goană ne'ntreruptă,
Săltând în sus și'n jos, chemând la luptă
Și-amenințând să surpe, să prăvale
Stânci, peșteri — tot ce i se pune'n cale.

Sărind șăgalnică
Crescând năvalnică
Slăbind, târându-se
Țâșnind, lăfăindu-se
Fugind, azvărindu-se
Aiurând zvârcolindu-se,
Ocolind plecându-se,
Săltând re'ntorcându-se,
De peste tot și-adună
În goana-i ce detună
Șuvițele ei săltărețe,
Din care sar alte răzlete,
Pe care-apoi iarăși le'ndrugă
Pân'la o nouă fugă.
Scurmând și opintindu-se,
Luptând și despletindu-se,

Că stai uimit și pleoapele
Le'nchizi fara să vrei.
Rămâi așa nedumerit
Și asurzit și aiurit
De larma ce o fac apele
În cursul lor nemaioprit.

Săgeată pornind,
Șopotind, forfotind,
Clocotind și cotind,
Smorcăind, horăind,
Ici picând strop cu strop,
Ici jucând în potop,
Năruind, stăruind,
Tremurând, murmurând,
Țărăind, părăind,
Ropotind, bobotind,
Duduind, zguduind,
Văjăind, găfăind,
Aromind și momind
Și murind, tresărind și sărind
Și fierbând și turbând.

Galopând și săpând și rupând și surpând,
Strălucind, clipocind, nălucind, rătăcind,
Lunecând, zdruhicând, și jucând și

[trecând,
Unduind, șerpuind și suind și vuind.
Spumegând, fumegând, răpăgând și
[strigand,
Dănțuind, chefuind, duduind și hiind
Bolborosind, regăsind, poposind și
[sosind,
Șopăind, ropăind, țopăind, hopăind,
Framântând și cântând, desfatând și
[saltând.

Mereu, mereu coboară, domoala ori
[zglobie
Bătrâna cataractă, vulcan de apă vie,
Impreunănd tot soiul de zgomote ciudate
Cu-a valurilor sale schimbări neîncetate
Și-și trâmbiță sonora
Și vesela solie . . .

În „Biblioteca pentru toți“ s'au publicat două traduceri frumoase din doi dintre cei mai mari poeți englezi ai sec. XIX.

Prima este aceea a duiosului poem *Enoch Arden* de **Tennyson**, tradus în versuri de poetul **Haralamb Lecca**, din franțuzește de sigur, dar mai bine ca traducerea făcută de el după Shakespeare. Din acest poet au mai tradus și alții bucăți mai scurte, așa d-l Iorga, în volumul pomenit mai sus, sau ici-colo în câte o revistă, ca de ex. în „Luceafărul“ din 1919 un pasagiu din *Moartea lui Arthur*, tradus în forma originală de D. Vlăsari¹ sau în „Ramuri“ din 1923 poema *Ulise* tradusă frumos de A. Iacobescu.

A doua traducere publicată în „Biblioteca pentru toți“ este aceea a dramei lirice *Mildred* de **Robert Browning**, în versuri albe, ca în original, de Margarita Miller Verghy. Și aceasta este mult mai bună decât traducerea făcută de aceeași autoare din Shakespeare; păcat însă că n'a ales din acest mare poet o operă mai caracteristică. Tot d-sa a tradus bine, din englezește, și foarte frumos, în versuri albe, *Sonetele Portugheze* ale soției poetului de mai sus, **Elisabeta Barret-Browning**, un roman în sonete, în care se descrie dragostea curată a acestor doi poeți, unul din cele mai frumoase volume de poezii lirice, neintrecute prin delicatețea lor în toată literatura engleză. Traducătoarea ar face bine să republice acest volum, acum epuizat (însă cu mai puține greșeli de tipar). O bucată mai scurtă de aceeași poetă „Nenorocirea vieții omenești“ este tradusă de N. Iorga; am tradus și eu în versuri frumoase poezia *Plânsul copiilor*, care va fi publicată împreună cu alte traduceri din diferiți poeți englezi, unii încă necunoscuți la noi, într'o Antologie a literaturii engleze, ce va apare în curând și în care se vor republica și cele mai bune dintre traduceri făcute de alții.

În ultimul timp s'a tradus foarte mult din **Oscar Wilde**, dar mai ales din operele lui în proză, din operele poetice s'au tradus frumos numai *Poemele în proză*, de Al. Stamatia d, din franțuzește însă și vreo două-trei poezii scurte. S'a tradus și *Balada de la Reading Gaol*, însă foarte rău.

Din poezii cei mai noi s'a tradus foarte puțin. D-l O.

¹ Am tradus-o și eu și am publicat-o în revista „Gândirea“, de asemenea și alte bucăți de același poet, publicate în „Conștiința românească“

Densușianu într'un scurt, dar frumos studiu asupra lui **A. C. Swinburne** (în *Vieața nouă*, din 1909) dă în proză câteva pasagii caracteristice din lirica exuberantă de viață a acestui poet. Din lirismul mistic al unor scriitori de azi, ca **A. Simons** și **W. Yeats** ne dă câte o bucată frumos tradusă d-l **D. R. a g o ș** **Protopopescu** (în *Vieața nouă*, 1913), dar ne mai așteptăm la altele din partea d-sale. Traduceri exacte, în proză, de bucăți întregi și de pasagii, pentru exemplificare, din scriitori mai vechi și mai noi, dă **M. Bez a**, în interesantul său studiu „*Romantismul englez*“ și în volumul „*Din Anglia*“, din anii din urmă. Multe pasagii din scriitori englezi se găsesc de asemenea și în „*Istoria literaturilor romanice*“ de **N. I o r g a**, care vorbește în această carte și despre cei mai de seamă scriitori englezi, pentru influența pe care au exercitat-o asupra lor acele literaturi și pentru fondul celtic comun unora și altora.

În general putem spune că mai ales în ultimii ani ai secolului trecut și la începutul secolului nostru literatura engleză, care eră cunoscută în România în cea mai mare parte prin traduceri franceze și germane, ajunge să se răspândească în cercuri mai largi, la început mai mult prin traduceri indirecte din acele două limbi, mai cunoscute la noi, dar din ce în ce mai mult și prin traduceri directe, și deci mai exacte, din limba engleză. În același timp ajung să fie cunoscuți mulți dintre scriitorii mai noi, cari până atunci abia erau știuți din nume, sau de multe ori nici măcar atât. Paralel cu grija pentru o mai mare exactitate în interpretare, la care se ajunge cu greu, din pricină că această limbă e încă puțin cunoscută la noi, se observă în același timp din ce în ce mai mult o preocupare estetică de a redă într'o formă frumoasă, cât mai apropiată și mai conformă cu textul original, opera poetică a scriitorilor englezi, care tradusă numai exact în proză pierde mai mult decât atunci când este tălmăcită în versuri de un scriitor de talent, care are în același timp grija de a intra cât mai mult în spiritul scriitorului pe care vrea să-l interpreteze și imitându-i în același timp pe cât se poate și forma în care acesta a socotit potrivit să-și îmbrace și să-și împodobească gândurile și simțimintele sale.

Din ce în ce se răspândește mai mult convingerea că traduceri nu trebuie să fie simple afaceri comerciale, că ele sânt

nale și pentru care e nevoie de știință, talent și muncă, din nenorocire adesea cu atât mai puțin răsplătită cu cât este mai conștiințioasă.

Pentru a putea avea traduceri bune trebuiau să se împlinească mai multe condițiuni.

Prima eră aceea de a avea o limbă destul de bogată în care să se poată redă nuanțele de gândire și simțimânt ale unor scriitori, care aveau înaintea lor o civilizație mult mai dezvoltată decât aceea în care se află poporul român în vremea când au început aceste traduceri. Limba românească de acum un veac eră de sigur în unele privințe o limbă foarte bogată, mai cu seamă în cuvinte concrete, dar eră lipsită mai ales de cuvinte pentru noțiuni abstracte. Pentru știință limba eră cu totul insuficientă, pentru poezie însă ea avea un vocabular bogat, care nu avea nevoie de prea multe adaose, pentru a putea redă chiar simțiminte mai complicate. Se exprimase doară în ea toată bogăția de gândiri și simțiminte cuprinse în Biblie, nu fusese însă destul mlădiată pentru poezie.

Eliade, care mai mult decât oricare a lucrat la formarea limbei literare românești, spune despre limba în care avea să scrie :

„După ce dară mi-am format limba științelor și a duhului, am vrut pe urmă să pășesc și la limba inimii sau a simțimântului . . . Fără să mă abat din drumul literaturii cei sfinte sau bisericești, în care se exprimă așa de frumos și de înțeles prin cele mai multe tonuri, simțimintele cele mai înalte și mai tinere, entuziasmul cel mai viu și patimile cele mai dureroase . . . și în care poate cineva află limba epopeei, a odei și a elegiei ; fără să mă abat din toate aceste, fără să stric limba cea legiuită odată de moșii noștri, ci numai după drumul și metoda lor să îndeplinim lipsele ce ei n'au avut vreme a îndeplini, adică întru aceea ce atinge de limba științelor, a literaturii cei nouă și a ideilor ce lumea a dobândit de atunci încoace ; mi-am pus înainte a traduce ceva din autorii ce mai vestiți noi ; mi-am ales după a mea aplecare pe de *Lamartine* și pe *Byron* ; am vrut să văz pe cât se mlădiă limba și cât este destoinică să exprime acēle idei așa de frumoase, înalte și pline de patimă. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost învățătorul și ea singură m'a povățuit cum trebuie să o mâiu, și cine o va ascultă, cine nu va ieși

din regulile prescrise ale naturii ei, va ajunge în scurtă vreme departe . . .“

El o găsește chiar „mai destoinică decât pe cea franțuzească“. Recunoaște însă că „vorbele-i lipsesc și frazele“, dar „urzirea său scheletul ei este mare, e elegant, e nobil. Energia nu-i lipsește, armonia se simte pretutindeni . . .“¹

E păcat că Eliade nu a căutat totdeauna să puie în practică ceea ce spusese aici și că, după 1838, vrea să creeze o limbă pe care nimeni n'o mai pricepea. Prin aceasta el întârzie procesul de formare al limbei. Totuși chiar și greșala lui a fost până la un punct folositoare, căci cu toate că lipsurile limbei poetice nu erau prea mari, lipsuri erau totuși, cuvinte nouă trebuiau introduse în limbă și unele dintre cele vechi trebuiau să fie adaptate pentru a putea redă o lume de cugetări și simțiminte mai bogate decât aceea cu care fuseseră deprinși Românii până atunci și trebuia chiar creată o *sinonimie* mai bogată, pentru redarea nuanțelor. Multe din cuvintele care astăzi ni se par un vechiu patrimoniu al limbei au fost introduse sau create în vremea aceea².

Pentru ca aceste cuvinte nouă să poată însă avea o valoare poetică ele trebuiau să fi fost folosite de poeți care să exprime cu ele gândirile și simțimintele lor, să le întrebuițeze în așa fel încât oricine să le simtă ca singurele cuvinte potrivite acolo unde erau folosite, prin nuanța pe care aveau să o redea sau chiar prin sonoritatea lor și să se impuie astfel, să capete un drept de cetățenie, pe care nu orice intrus inutil îl poate avea. Ideea de a se înlocui pur și simplu cuvintele de origină streină, care erau vechi în limbă, prin cuvinte de origină latină, a trebuit să fie înlăturată, a trebuit să se ajungă la ideea de a introduce cuvinte numai unde se simțea nevoie și a se păstra în același timp toate acele cuvinte al căror conținut se îmbogățise prin faptul că cu ajutorul lor își exprimaseră cugetările și simțirile lor atâtea generații mai înainte.

Trebuia în orice caz cel puțin o generație de poeți care să mlădieze această limbă, în parte nouă, să o facă în stare de a redă ceea ce simțiseră oameni care reprezentau o cultură mai veche și mai rafinată.

Intr'un* studiu asupra lui „Shakespeare și spiritul german“,

¹ Vezi G. B. Duică. *Ist. lit. rom. moderne*, p. 124-5, Cluj 1923.

² Vezi B. U. Haneș. *Desvoltarea limbii literare române în vremea lui*

Fr. Gundolf, unul dintre cei mai buni cunoscători ai marelui poet englez, scrie :

„Spiritul german trebuiă să fi trăit destul, să fi trecut prin destule destine, pentru a creă în limba lui valorile sufletești care să corespundă acelorale lui Shakespeare în ce privește adâncimea și cuprinsul. Aceste valori s'au creat treptat, începând mai ales de la Lessing, în legătură chiar cu Shakespeare, și în sfârșit în Goethe abia s'a născut un suflet destul de cuprinzător, care a străbătut toată adâncimea și întinderea limbei germane, cu toată viața ei, care a redat viața trecutului ei înțepenit și i-a asigurat un viitor nemărginit. Abia acum aveă spiritul german un poet a cărui limbă să se poată luă la întrecere cu aceea a lui Shakespeare și care să poată, dacă nu să creeze din nou valorile sufletești ale lui, totuși cel puțin să le trăiască din nou. Această limbă o întrebuință însă Goethe pentru a exprimă ceea ce a cunoscut și trăit el (*seine eigenen Erkenntnisse und Erlebnisse*), în spiritul său larg și adânc. Pentru ca posibilitățile de limbă create de el, cunoștința limbei înălțată de el să devie liberă, eră nevoie deci :

1. De o generație care să trăiască din nou în această limba (adică spiritul devenit expresie) pe care Goethe o încătușase cu totul în formă, să-i dea o nouă mișcare și să o întrebuințeze ca ceva viu. Această generație a fost Romantismul. Dacă a venit acum :

2. Un om care cu această întinsă mișcare a limbei nu căută să pună în formă și să exprime o viață personală, ca Goethe, și nici nu o lăsă să fie numai un joc, ca unii romantici, ci cu ea urmărea cel mai întins complex de viață care a fost întrupat în altă limbă, îl transformă în mișcare de limbă germană, și prin această îi dădea o formă în limbă germană, el realiză astfel posibilitatea unei traduceri germane a lui Shakespeare, în care spiritul german și sufletul lui Shakespeare să se poată exprimă printr'un mediu comun, prin care Shakespeare să devie în adevăr un scriitor în limbă germană. Acest om este A. W. Schlegel ...

Ca simplu maestru al limbei a putut el să-și îndeplinească datoria, pentrucă Goethe prin experiența lui de viață și romantismul prin tendința lui generală au prelucrat limba înaintea lui. De aceea n'a reușit Wieland mai 'nainte, și n'ar fi reușit nici chiar Herder; căci experiența de viață a lui Shakespeare nu puteă să fie redată în limba germană. Dăună ce un suflet uni-

tru a exprima pe Shakespeare. Se vede deci că nu e o simplă întâmplare că Shakespeare a fost tradus tocmai atunci. Shakespeare al lui Schlegel este o producție colectivă¹.

Cele arătate aici de Gundolf își găsesc o confirmare și în ceea ce privește traducerea lui Shakespeare și a altor scriitori în limba românească.

Nu puteam avea traduceri bune în românește până ce limba n'a fost îmbogățită și mlădiată de generațiile de poeți români, de Alexandrescu, Alecsandri, dar mai ales de Eminescu și cei mai mari dintre contemporanii lui. De aceea de fapt nici nu avem traduceri care să ne poată mulțumi deplin înainte de sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, și de aceea nici nu putem judecă lucrările făcute mai înainte numai din punct de vedere estetic, ci mai mult din punctul de vedere al istoriei culturale, ca încercări mai mult sau mai puțin izbutite de a redă în limba românească acele lucruri cari preocupau pe contemporani în lumea mai înaintată a apusului, a cărui modă o urmau și în această privință, chiar prin operele pe care le traduceau.

Traducerile de care am vorbit până aici răspundeau unei nevoi adânc simțite, unei stări sufletești generale în țările românești. Alegerea scriitorilor și a operelor traduse nu a fost întâmplătoare, ea ne arată la început spiritul religios al epocii și starea de apăsare sufletească, din care avea să izbucnească mai târziu revolta și să aducă iarăși vremurile mărețe de odinioară.

Când după unirea principatelor și mai ales după războiul pentru independență acel simțământ de apăsare încetează, preocupările încep să devie cu totul altele și ele se resimt chiar și în alegerea aceasta a operelor de tradus din limbi străine. Popularitatea unora dintre autori încetează sau scade, și chiar atunci când ea se menține într'o măsură oarecare, ea capătă alt caracter, punctul de vedere estetic începe să predomine, preocuparea artistică se resimte din ce în ce mai mult și forma în care se înfățișează aceste traduceri devine mai desăvârșită.

Deși nu avem a face aici cu opere originale, putem totuși spune că ele formează un capitol în istoria sufletului românesc.

Traducerea unei opere literare nu corespunde numai spiritului unei epoci; cum se poate observa de cele mai multe

¹ Friedrich Gundolf, *Shakespeare und der deutsche Geist*, 1922, p.

ori, dacă ea nu este o simplă afacere comercială, ci o operă artistică cu adevărat, ea răspunde unei nevoi sufletești a aceluia care a făcut-o și care a găsit în opera pe care o traduce unele din gândurile și simțimintele lui exprimate mai bine decât ar fi putut-o face el însuși.

Aceasta este de altfel a doua condiție esențială pentru o bună traducere. Traducătorul trebuie să simtă o deosebită *simpatie* pentru opera pe care o talmăcește în limba lui, el trebuie să lucreze cu aceeași plăcere la aceasta ca și scriitorul care a compus-o; el trebuie să aibă un spirit *congenial* cu al acestuia, un spirit care să fie în stare să se încălzească pentru aceleași gândiri și simțiminte și să nu cruțe nici o osteneală pentru a le redă într'o formă cât mai desăvârșită și cât mai apropiată de aceea pe care a folosit-o autorul, fără ca pentru aceasta să fie servil, ci retrăind opera pe care are s'o interpreteze în spiritul limbei sale. *G. Barițiu* spunea foarte bine, încă de la 1838, în „Foaia p. minte“, într'un articol despre traduceri: „Exprimă cugetul poetului așa după cum ar fi făcut acesta de ar fi scris în limba ta; numai aceasta va fi traducere adevărat poetică“. Numai întru cât traducătorul va fi izbutit să facă aceasta, lucrarea sa va fi bună, va fi o operă de artă ea însăși, putând să devie în acest fel câteodată chiar o lucrare mai desăvârșită decât originalul. Acesta este firește un caz foarte rar și, când scriitorul a reușit să realizeze un astfel de lucru, opera lui nici nu se mai poate numi o traducere, ci o operă originală inspirată de alta streină. Totuși o bună traducere trebuie să tindă cât mai mult să fie ea însăși o creațiune artistică, redând cât mai mult spiritul operei originale și nu o simplă copie, o simplă traducere cuvânt de cuvânt, care, în poezie mai ales, reduce într'o formă prea prozaică și banală lucruri cari în textul original aveau un farmec deosebit prin ritmul care le însoțeă, sau prin expresiunea întrebuițată, care însă tradusă prea verbal poate părea nu numai stranie, dar câteodată chiar neplăcută în altă limbă, stricând astfel efectul artistic. De altă parte traducătorul nu trebuie nici să se depărteze prea mult de textul pe care-l interpretează, să nu facă schimbări decât întru cât vede că gândul sau simțământul scriitorului nu ar fi destul de limpede sau destul de frumos redat în limba sa, și să-l reproducă cât poate mai

Pentru aceasta însă se mai cer două condiții elementare, dar esențiale.

Una este ca acela care traduce să-și cunoască bine limba, să-i studieze toate posibilitățile de exprimare în operele ei originale, să nu fie un simplu răsfoitor de dicționare, care-și au de sigur utilitatea lor, dar care nu pot fi folositoare decât întrucât acel care le întrebuințează simte toată valoarea diferitelor nuanțe de înțeles ale cuvintelor pe care acestea i le pun la îndemână, și să-și dea seama că nici un dicționar, mai ales în starea de astăzi a filologiei române, nu este o operă desăvârșită, ci una la care trebuie el însuși să contribuiască spre a o desăvârși.

Cealaltă condiție tot atât de elementară și tot atât de esențială este ca traducătorul să cunoască bine limba din care traduce și să folosească toate mijloacele ce-i stau la îndemână pentru a pătrunde cât mai bine în spiritul scriitorului pe care vrea să-l tălmăcească. Pentru aceasta trebuie ca traducerea să fie făcută după opera originală, căci, deși se întâmplă uneori ca un poet mare să facă o lucrare bună chiar după o traducere, cea mai bună lucrare făcută astfel va avea de multe ori lipsuri, va conține interpretări greșite, care nu pot fi îndreptate decât confruntând-o cu textul original.

Cum am văzut, cele mai multe dintre traduceri despre care am vorbit mai sus nu au îndeplinit una sau alta dintre aceste condițiuni, uneori chiar nici una din ele, și aceasta este mult mai regretabil pentru cele făcute în vremea din urmă.

Dacă ne este permis să încheiăm cu o comparație, am spune că traduceri față de literatură din care au fost luate sânt ca o apă care izvoarește din pământ proaspătă și plină de substanțe folositoare sănătății, care în curgerea ei își pierde în orice caz prospețimea, însă dacă a curs pe un teren pe care s'a putut păstră curată i-au mai rămas cel puțin o parte din substanțele folositoare nealterate; dar de cele mai multe ori ajunge sarbădă, și fără folos, ba se încarcă chiar cu alte substanțe streine care-i dau un gust neplăcut. Pentru a o putea avea curată și bună, trebuie s'o luăm sau deadreptul de la izvor, sau în orice caz, nu prea departe de acolo.

Petre Grimm.